

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE’DE BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ’NİN GELİŞİMİ: FIRSAT
EŞİTLİĞİ PERSPEKTİFİNDEN BİR DEĞERLENDİRME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sertaç BABAT

İktisat Anabilim Dalı

İktisat Yüksek Lisans Programı

HAZİRAN 2013

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE’DE BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ’NİN GELİŞİMİ: FIRSAT
EŞİTLİĞİ PERSPEKTİFİNDEN BİR DEĞERLENDİRME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sertaç BABAT

İktisat Anabilim Dalı

İktisat Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Derya Gültekin KARAKAŞ

HAZİRAN 2013

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans eğitimim ve tez çalışmam boyunca ilgisini ve yardımlarını hiçbir zaman benden esirgemeyen, aldığım kararlarda bana inanıp beni destekleyen değerli hocam Doç. Dr. Derya Gültekin Karakaş'a, uzaktan da olsa ihtiyacım olan bilgiyi bana ulaştırabilen, tezimin niteliğini arttırmada çok emeği geçen Doç. Dr. Mehtap Hisarcıklılar'a, eğitim hayatımda büyük bir fedakârlıkla yanımda olan aileme, özellikle tez yazım dönemi boyunca düşünceleriyle bana destek olan sevgili ağabeyim Cemil Babat'a, tez yazımı için vakit ayırabilmeme fırsat tanıyan ve bireysel emeklilik sektörüyle ilgili kendisinden çok şey öğrendiğim Deniz Yazgan'a, verilerin elde edilmesi ve bu verilerle tez yazılabilmesi için beni cesaretlendiren Burçe Gültekin'e, yaptığımız sohbetler ve tartışmalar neticesinde teze katkılarını sunan çok sevdiğim İstanbul Teknik Üniversitesi İktisat Yüksek Lisans arkadaşlarıma, verdiği manevi desteğin ölçülemez olduğu değerli dostum Niyazi Alkan Ay'a ve tezimle ilgili kararlılığımı destekleyen, ufak da olsa tezim için paylaşımda bulunduğum herkese teşekkürü bir borç bilirim.

Haziran 2013

Sertaç Babat

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
ÇİZELGE LİSTESİ.....	vii
ŞEKİL LİSTESİ.....	ix
ÖZET.....	xi
SUMMARY	xiii
1. GİRİŞ	1
2. TÜRKİYE’DE SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNDE 1990’LI YILLARDA YAŞANILAN GELİŞMELER	7
2.1. Sosyal Güvenlik Kurumlarının 1990’lı Yıllarda Mali Durumu	7
2.2. Sosyal Güvenlik Krizine İlişkin Değerlendirme ve Çözüm Önerileri.....	11
3. BİREYSEL EMEKLİLİK SEKTÖRÜNÜN GELİŞİMİ	21
3.1. Genel Olarak Bireysel Emeklilik Sektörünün Gelişimi	26
3.1.1.Fon büyüklükleri ve yatırım araçları	26
3.1.2.Katılımcı sayısı ve sözleşmeler	31
3.2. Bireysel Emeklilik Sistemi’nin Aktörleri Olarak Emeklilik Şirketleri	36
4. BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ’NE İLİŞKİN LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ	45
5. BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ KATILIMCILARININ TASARRUF EĞİLİMİNDEKİ FARKLILIKLARININ ANALİZİ	49
5.1. Veri Seti.....	49
5.2. Değişkenler ve Betimsel İstatistikler	51
5.3. Aylık Katkı Payı Değişkeninin Diğer Değişkenlerle İlişkisi	59
5.4. Model Tahmini ve Sonuçlar	65
5.5. BES’te Eşitsiz Tasarruf Ortamına Devlet Teşviklerinin Etkisi	69
6. SONUÇ	79
KAYNAKÇA.....	83
EKLER.....	87
ÖZGEÇMİŞ	95

ÇİZELGE LİSTESİ

Çizelge 2.1 SSK Emeklilik Yaşını Düzenleyen Kanunlar	8
Çizelge 2.2 1993-1998 Yılları Arasında Sosyal Güvenlik Kurumlarının Gelir-Gider Dengesi, (Milyon TL)	9
Çizelge 2.3 1993-1998 Yılları Arasında Sosyal Güvenlik Kurumlarının Gelir Gider Kalemlerinin Bir Önceki Yıla Göre Artış Oranı, (%)	9
Çizelge 2.4 Sosyal Güvenlik Kurumlarına Yapılan Transferler, (Milyon TL).....	10
Çizelge 3.1 Emeklilik Şirketleri Sermaye Yapıları, Fon Büyüklükleri ve Katılımcı Sayıları	39
Çizelge 3.2 Finans Sektörü Dışında Yatırımı Bulunan Sermaye Grupları ve Faaliyet Alanları.....	41
Çizelge 4 Türkiye Literatüründe BES Katılım ve Tasarruf Kararlarına İlişkin Çalışmalar	47
Çizelge 5.1 Katkı Payı Tutarlarının Özet İstatistikleri.....	52
Çizelge 5.2 Kadın ve Erkek Katılımcıların Medeni Durum Dağılımları	54
Çizelge 5.3 Katkı Payı Grupları Bazında, Katılımcıların, Cinsiyet, Medeni Durum, Cinsiyet ve Medeni Durum ve Yaşadıkların Şehirlerin Kalkınmışlık Seviyesi Adet Dağılımları	60
Çizelge 5.4 Katkı Payı Grupları Bazında, Katılımcıların, Yaş, Aylık Gelir ve Eğitim Seviyeleri Adet Dağılımları	61
Çizelge 5.5 Katkı Payı Grupları Bazında, Katılımcıların, Cinsiyet, Medeni Durum, Cinsiyet ve Medeni Durum ve Yaşadıkların Şehirlerin Kalkınmışlık Seviyesi Yüzdesel Dağılımları	62
Çizelge 5.6 Katkı Payı Grupları Bazında, Katılımcıların, Yaş, Aylık Gelir ve Eğitim Seviyeleri Yüzdesel Dağılımları	63
Çizelge 5.7 Açıklayıcı Değişkenlerin, Açıklanan Değişkenle İlişkisi	65
Çizelge 5.8 Aylık Katkı Payı Tahmin Modeli	67
Çizelge 5.9 On Yıllık Vergi Avantajı Simülasyonu	73
Çizelge 5.10 On, Onbeş ve Yirmi Yıllık Birikim Simülasyonu	76
Çizelge 5.11 Ortalama Aylık Katkı Payı (200 TL) İçin Baz Kategorilere Göre Bireysel, Devlet Katkısı ve Toplam Birikim Farkları.....	77
Çizelge 6.1 Ev Kadınlarının Tüm Meslekler İçindeki Yeri	80

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 3.1 OECD Ülkelerinde Özel Emeklilik Fonlarının GSYİH'ye Oranı	24
Şekil 3.2 Gelişmiş Emeklilik Piyasalarında, Özel Emeklilik Fonlarının GSYİH'ye Oranı.....	25
Şekil 3.3 Gelişmekte Olan Emeklilik Piyasalarında, Özel Emeklilik Fonlarının GSYİH'ye Oranı	26
Şekil 3.4 Sektör Katkı Payı ve Fon Büyüklükleri	27
Şekil 3.5 Toplam Fon Büyüklüğünün Aylık Değişim Oranı	28
Şekil 3.6 BES Fonlarının Sektör Bazında Yatırım Aracı Dağılımı	29
Şekil 3.7 BES Toplam Katılımcı Sayısı	32
Şekil 3.8 BES Katılımcı Sayısının Aylık Farkı.....	33
Şekil 3.9 Bireysel, Grup ve İşveren Katkı Emeklilik Sözleşmeleri Yüzdesel Dağılımları	34
Şekil 3.10 BES Aracılığıyla Emekli Olan Kişi Sayısı	35
Şekil 3.11 Emeklilik Şirketlerinin Kuruluş, Birleşme ve Devralma Tarihleri.....	38
Şekil 3.12 500 Milyon TL Üstü Fon Büyüklüğüne Sahip Emeklilik Şirketleri.....	43
Şekil 3.13 500 Milyon TL Altı Fon Büyüklüğüne Sahip Emeklilik Şirketleri	44
Şekil 5.1 Aylık Katkı Payı Tutarlarının Serpilme Çizimi	51
Şekil 5.2 Logaritmik Aylık Katkı Payı Tutarlarının Serpilme Çizimi	53
Şekil 5.3 Katılımcıların Cinsiyet Dağılımı	53
Şekil 5.4 Katılımcıların Medeni Durum Dağılımı	54
Şekil 5.5 Katılımcıların Yaşadığı Şehre Göre Kalkınmışlık Seviyesi Dağılımları....	55
Şekil 5.6 Katılımcıların Yaş Dağılımı.....	56
Şekil 5.7 Yaş Gruplarının Dağılımı	57
Şekil 5.8 Katılımcıların Aylık Gelir Dağılımı	58
Şekil 5.9 Katılımcıların Eğitim Seviyesi Dağılımı	58
Şekil 6.1 02.01.2013- 27.05.2013 tarihleri arasında 174 adet Emeklilik Fonunun Getirileri - 5 Aylık Getiri	82
Şekil 6.2 28.05.2013- 28.06.2013 tarihleri arasında 174 adet Emeklilik Fonunun Getirileri - 1 Aylık Getiri	82

TÜRKİYE’DE BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ’NİN GELİŞİMİ: FIRSAT EŞİTLİĞİ PERSPEKTİFİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

ÖZET

Bu tezde, Türkiye’de 2003 yılından beri uygulanmakta olan Bireysel Emeklilik Sistemi’nde (BES) tasarruf yapan bireylerin kararlarını etkileyen faktörler, sosyal güvenlikte fırsat eşitliği perspektifinden incelenmektedir.

1990’lı yıllarda Türkiye’de sosyal güvenlik kurumlarının içine düştüğü mali kriz sürecinde, çeşitli sermaye kesimleri tarafından çok ayaklı ve piyasa odaklı bir yapıya geçiş yönünde çözüm önerileri getirilmiştir. Çözüm önerilerinin tartışıldığı dönemde, ülke içi sermaye kesimlerinin yanı sıra uluslararası kuruluşların da sürece yön vermesi neticesinde, 2003 yılında katkı esaslı ve gönüllü katılımın mevcut olduğu BES kurulmuştur. BES’in kurgusu, Türkiye’de bireylerin tasarruflarını emeklilik fonları aracılığıyla sermaye birikim döngüsüne içermek ve sermaye kesimine kaynak aktarmak üzerine olmuştur. Devlet, yine bu kurgu içerisinde, bireylerin tasarruflarını cari açığı düşürmek ve kendine uzun dönemli borçlanmada kaynak yaratmak için de kullanmaktadır.

Sosyal güvenliğe ilişkin tartışmalarda, sosyal güvenlik sisteminde yaşanan mali kriz nedeniyle, bireylerin emeklilik dönemlerinde yaşam standartlarının ciddi ölçüde düşeceği vurgulanmaktadır. Bu düşüşün devletin kaynaklarıyla telafi edilemeyecek boyutlarda olması ve sermaye kesiminin süreçte sorumluluk olmaktan uzak bir tavır izlemesi, BES’in kuruluşuna ve gelişimine stratejik bir anlam yüklenmesine sebep olmuştur. Bu nedenle kuruluşundan bugüne kadar BES, katılımı arttırmak ve sistemin devamlılığını sağlamak için, işverene, bireylere ve emeklilik şirketlerine teşvik verilen bir sistem olmuştur.

BES’in, cari açığın kapatılması, sermaye kesimine fon ihtiyacı için kaynak sağlanması, sosyal güvenliğin gelecekte sağlayamayacağı yaşam standartlarının temininin bireylerin inisiyatifine bırakılması gibi makro hedefleri, BES’teki katılımcı sayısı ve emeklilik fonlarının büyüklüğünün günden güne artmasıyla beraber gerçekleşmeye başlamıştır. Bu süreçte, kamu sosyal güvenlik sisteminde kendine yer bulamayan bireyler tamamen sistem dışına itilmiştir. BES’in gönüllülük esasına dayanması dolayısıyla da, sistem içerisinde sosyo-ekonomik ve demografik değişkenlere bağlı olarak eşitsiz tasarruf kararları ortaya çıkmıştır. BES’le beraber ortaya çıkan sosyal güvenliğe ilişkin eşitsizliğin bu iki boyutunun, birinci kısmı, yani sistemden dışlanma olgusu ölçülemez derecede karmaşık ve geniş bir alana hitap etmektedir. İkinci kısım olan, BES içerisindeki eşitsizlik konusuysa, sistemde yer alan katılımcı bilgilerine ulaşılarak ölçülebilecek niteliktedir.

Halen Türkiye’de faaliyette bulunan bir emeklilik şirketinden alınan katılımcı bilgileriyle, katılımcıların aylık ödedikleri katkı payı kararı üzerinde sosyo-ekonomik ve demografik değişkenlerin etkisini incelediğimiz bu çalışmada, 124,890 katılımcı verisi kullanılmıştır. Katılımcılara ait veriler aylık gelir, cinsiyet, medeni durum,

yaşanılan şehir, yaş ve eğitim seviyesinden ve katılımcıların aylık katkı payı tutarından oluşmaktadır.

En Küçük Kareler Yöntemi'yle tahmin edilen modelde, değişkenlerin hepsi istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Kurulan modelin sonucu olarak, katılımcıların sosyo-ekonomik ve demografik değişkenlere bağlı olarak farklı tasarruf kararları aldığı ortaya çıkmıştır. Katılımcıların özellikle yaş, aylık gelir ve eğitim seviyelerindeki artışlara bağlı olarak tasarruflarını ciddi ölçüde arttırabildiği gözlemlenmiştir. Katılımcıların yaşadıkları şehir bilgisinden oluşturulan kalkınma değişkeni, kalkınmışlık seviyesinin artmasıyla beraber katılımcıların aylık katkı paylarında bir artış eğilimi olduğunu göstermiştir.

Cinsiyet ve medeni durum değişkenleri çarpılarak elde edilen değişkenin yorumunda, evli ve bekar katılımcıların cinsiyet bazında ve erkek ve kadın katılımcıların medeni durum bazında aldıkları tasarruf kararları incelenmiştir. Bu kategorilerin içinde, kadın ve evli katılımcıların, en yüksek katkı payı ödeme eğilimindeki grup olduğu bulunmuştur. Bu bulgu, ücretsiz ev işçisi ve kamu sosyal güvencesinden daha az yararlanma ihtimali olan kadınların, geleceklerini daha fazla düşünme ihtiyacı içinde olması ve bu doğrultuda eşlerinden destek alabilmesi şeklinde yorumlanmıştır.

BES'te katılımcıların sosyo-ekonomik ve demografik özelliklerinden doğan fırsat eşitsizliğine ek olarak, sistemin kuruluşundan beri bireylere teşvik tutarlarının eşitsiz koşullarda verilmesi sistemde yaratılan ikinci bir eşitsizlik kaynağı olmaktadır. Yapılan simülasyonlarla, katılımcıların ödedikleri katkı paylarına bağlı olarak devletten alacakları teşviklerin birbirinden farklılaşacağı, bunun da BES'te var olan eşitsiz tasarruf ortamını daha çok arttıracığı görülmüştür. Sonuç olarak, BES aracılığıyla gelecekte oluşacak fırsat eşitsizliğinin toplumda hali hazırda var olan gelir dağılımı adaletsizliğini daha da derinleştireceği öngörülmektedir.

THE DEVELOPMENT OF INDIVIDUAL PENSION SYSTEM IN TURKEY: AN ASSESMENT FROM THE PERSPECTIVE OF EQUALITY OF OPPORTUNITY

SUMMARY

In this thesis, factors which affect the individual saving decisions in the Individual Pension System (IPS), which has been in practice since 2003 in Turkey, are studied within the perspective of equality of opportunity.

In the 1990s, under the budgetary constraints featuring social security institutions in Turkey, various factions of capital offered solutions in the direction of a transition to a multi pillared and market-oriented structure. After a period of discussions by factions of capital as well as international institutions, the IPS was founded based on a voluntary participation and contribution basis. The IPS is a mechanism that serves to the further interiorization of individual savings to the circuit of capital through pension funds and so channeling these funds to capital accumulation. . The state also uses individual savings in the system in order to reduce current accounts deficit and finance its long-term domestic borrowing.

In the discussions regarding to social security, it is emphasized that the life standards of the individuals will decline significantly during their retirements due to the budgetary constraints in the social security system . The foundation and development of the IPS gained a strategic meaning because this expected sharp decline cannot be compensated by the state's resources and the capitalist class does not take any responsibility in this process. For this reason, the IPS, from its start, turned to be a system which aims to increase the participation and the continuity of the system via generous promotions to employers, individuals and private pension companies.

The macro goals of IPS such as coping with current account deficits, receiving funds to capital and leading individuals to take the initiative for their life standards which the public security system cannot provide started to be achieved due to the increases in the number of participants in the IPS and the total net asset value of pension funds. In this process, individuals who cannot find a place for themselves in the social security system are completely isolated. Since the IPS is based on voluntary contributions, saving decisions have gained an unequal character depending on the socioeconomic and demographic features of the participants. There are two aspects of the inequality showing up together with the IPS. The first dimension of this inequality is the issue of exclusion from the IPS and it is difficult to address as it encompasses large masses and is enormously complicated. The second aspect of the inequality that is the one emerging within the IPS can be measured on the basis of the information belonging to the participants in the system.

This study examines the impacts of the socioeconomic and demographic features of the participants obtained from a currently operating-pension company in Turkey on

the decision of the amount of contribution paid by the participants on a monthly basis. The data belong to 124,890 participants and include the variables of monthly income, gender, marital status, province, age, the level of education and monthly contribution amount.

The model is estimated by using the least squares method and all the variables are found statistically significant. The model's outcomes show that participants take different saving decisions depending on socioeconomic and demographic variables. It is seen that the participants' savings can increase with age, monthly income and the level of education. The variable of development, constituted on the basis of the participants' provinces, also indicates that there is a positive relationship between the level of development and the monthly payment of the participants in the IPS.

Moreover, the variable developed multiplying gender and marital status allow us to analyze both the saving decisions of married and single participants on a gender basis as well as saving decisions of man and woman on a marital status basis. It is discovered that married women have tendency to pay higher contributions than all the other groups. This finding implies that married women as unpaid home labor face an exclusion from the public social security system and accordingly they try to fill the gap via an inclusion to the IPS in support of their spouses.

In addition to the inequality stemming from socio-economic and demographic features in the IPS, the bonus payments given to the participants by the state under unequal conditions since the beginning of the system are a secondary inequality source. The simulations show that state's bonuses differ according to the amount of contributions and this will aggravate the current unequal saving conditions. Consequently, it is projected that the inequality of opportunity led by the IPS will further deepen current unfair distribution of income in the society.

1. GİRİŞ

Sosyal güvenlik kavramı, farklı toplumsal yapılarda, zamana ve mekâna bağlı olarak farklılaşabilen bir içeriğe sahip olmakla birlikte, en temel anlamda Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1944'te Philadelphiya'daki konferansta değindiği gibi, halkın hastalık, işsizlik, yaşlılık ve ölüm sebebiyle geçici veya sürekli kazançtan mahrum kalması durumunda düşeceği fakirliğe karşı alınacak tedbirleri içermektedir (ILO, 1944). 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde ise, herkesin toplumun bir üyesi olarak, kendi iradesi dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı halinde sosyal güvenlik hakkına sahip olduğunu belirtilmektedir (Birleşmiş Milletler, 1948). Bu vurgular, sosyal güvenliğin toplumsal bağlar ve doku bağlamında ifade ettiği öneme işaret etmektedir.

Bireylerin sahip olduğu toplumsal güvence hakkının kapsam ve düzeyi bir ülkede uygarlık göstergesi olduğu gibi, bu hakkın kullanılması neticesinde ekonomik bir maliyeti ve bu maliyetin toplumun geneline yayılmasını da beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede sosyal güvenlik sistemi, sermaye birikim sürecinin en önemli organik bileşeni olan emeğin toplumsal yeniden üretimi sırasında karşılaştığı riskler neticesinde ortaya çıkan maliyetin toplumsallaştırılması sistematiğini içinde barındırmaktadır. Bireyler için hastalık, malullük veya yaşlılık dönemlerinde toplumsal bir güvenceyi ifade eden sosyal güvenlik sistemi, aynı zamanda bireysel sermayeler için emeğin toplumsal yeniden üretimi sırasında karşılaşılan risklerin ve bunun maliyetinin, sosyal güvenlik sistemi üzerinden toplumsallaştırılmasına olanak vermektedir. Burada önemli olan konu, toplumsal devamlılığa hizmet eden sosyal güvenlik sisteminin gerektirdiği maliyetin sonuçta hangi toplumsal kesimler tarafından, ne ölçüde üstlenildiğidir.

Türkiye kamu sosyal güvenlik sisteminde, mali açıdan 1990'lı yıllarda girilen darboğazın, emeğin toplumsal yeniden üretimini engelleyecek ciddiyete ulaşması, sosyal güvenlik sistemindeki açıkların nasıl kapatılacağı ve yola devam edilecek sistemin nasıl bir yapıda olması gerektiği konularının ekonomik aktörlerin tartışma gündemine oturmasına neden olmuştur. Bu noktada, uluslararası rekabet baskısı

altındaki sermaye kesimi için sosyal güvenlik sisteminin ne yönde evrileceği, gelecekte emeğin toplumsal yeniden üretiminin yükünü ne ölçüde kendi üzerinden, emeğin (bireylerin) üzerine atabileceği açısından kritik bir önem kazanmıştır. Bu kaygı temelinde sermayenin çeşitli kesimlerinin çözüm önerileri, devletin sosyal güvenlik sistemindeki mevcut açıkları kapatması, sistemde prim ödeyerek maliyeti paylaşması ve çok ayaklı sosyal güvenlik sistemine geçilmesi olarak ortak bir noktada buluşmuştur. Sermaye kesimi için bir maliyet unsuru olması yanında, sosyal güvenlik sistemine devlet tarafından yapılan transferlerin ekonominin genel dengelerini etkilemesi de, uluslararası ekonomik aktörlerin sürecin şekillenmesine dâhil olmasını getirmiştir.

Türkiye’de 1980 sonrası neo-liberal yeniden yapılanma sürecinde kamu, özelleştirmeler ve sermaye lehine vergi politikaları sonucu azalan gelirleri ile kaynak sıkıntısına düşmüş ve borçlanmaya daha fazla başvurmak zorunda kalmıştır. Bununla bağlantılı olarak, sosyal güvenlik sisteminde yaşanan dönüşümde, kamu sosyal güvenlik sistemi yerine, çok ayaklı bir sistemin gündeme getirildiği görülmüştür. Emekliliğe dair sosyal güvenlik kurumlarının gelirini arttıracak ve giderini azaltacak yasal düzenlemelere rağmen, gelecekte elde edilecek emeklilik maaşlarının, bireylerin çalışırken sahip oldukları yaşam standartlarını koruyamayacak seviyede olması, sosyal güvenlik kurumlarına devlet tarafından yapılan transferlerin de ötesine geçen bir maliyet gereğini işaret etmektedir. Kamu emeklilik sisteminin kısa dönemde bu sorunları kendi kaynaklarıyla çözebilecek kapasitede olmaması ve uzun dönemde sorunun daha ciddi boyutlara ulaşacak olması nedeniyle, özellikle 1990’ların ikinci yarısında emeklilik sisteminde çok ayaklı sistemler tartışılmıştır. Sermaye birikim sürecinde kârı çoğaltma çabası içindeki sermaye kesiminin maliyetten kaçınan ve sosyal güvenlik sorumluluğunu üzerine almak istemeyen bir tutum izlemesi, ayrıca devletin sosyal güvenlik transferlerinin bireylerin gelecekte oluşacak refah kaybını karşılayacak büyüklükte olmaması, çok ayaklı sistemin ortaya çıkış sürecini hızlandıran etmenler olmuştur. Oluşturulan yeni sistem, çözüm önerilerine paralel olarak, piyasa dinamikleriyle iç içe geçmiş çok ayaklı bir kurguya sahip olmuştur.

2001 yılında kabul edilip, 2003 yılının sonunda uygulamaya konulan BES, uygulamaya konulduğu yıla kadar ortaya çıkan çözüm söylemlerinin bir tezahürü olmuştur. Gönüllülük esaslı bir tasarruf sistemi olan BES’le birlikte, bireylerin

gelecekteki yaşam standartlarını sağlama sorumluluğu ve bu sorumluluğun maliyeti bireylerin kendisine bırakılmıştır.

Bütün bu değerlendirmeler ışığında BES'in işlevleri şu şekilde sıralanabilir: BES, Türkiye'de kapitalist birikim sürecinde ilk olarak sermayeye yeni bir değerlendirme alanı sunarak işlev görmektedir. Kamusal sosyal güvenliğin yanında özel hayat ve emeklilik şirketlerine yer açılması sürecinde, ulusal ve uluslararası sermayeler, tek başlarına veya ortaklıklar vasıtasıyla kurdukları emeklilik şirketleri ile sisteme dâhil olmuşlardır. BES'in ikinci bir önemli işlevi, toplanan katkı payları ile ülkede sermaye birikimine kanalize edilecek para sermaye kaynaklarını arttırmaya ilişkindir. Bir diğer ifadeyle, bireysel emeklilik fonlarının yatırım yaptığı sermaye piyasası araçlarıyla, özel sektöre doğrudan ve dolaylı kaynak aktarım süreci söz konusudur. Ayrıca bu fonlar sayesinde devlet, kendine sosyal güvenlik açıkları da dâhil olmak üzere, bütçe finansmanında uzun dönemli bir borçlanma kaynağı yaratmaktadır. Türkiye'de sermaye piyasalarında istenen derinleşmenin hala sağlanamamış olması noktasında, BES'in kurulup gelişmesi, sisteme giren yerli ve yabancı şirketlerin büyüyen faaliyetleriyle, Türkiye sermaye piyasalarına daha fazla yerli ve yabancı kaynağı çekecektir. Böylelikle BES, geç kapitalistleşen ve sermaye kıtlığı çeken bir ülke olarak Türkiye'de sermaye birikimini hızlandırmaya hizmet edecektir.

Türkiye'de yerli tasarruf oranlarının düşüklüğü ve dış finansman kullanımına bağımlı büyüme politikası, yabancı sermaye akımlarında olası ani değişimler ve bunun yarattığı kırılganlık nedeniyle bugün değişim baskısı altındadır. Ülkede imalat sanayi üretimi, 2000'li yıllarda yüksek faiz ve değerli kur politikasının cezbettığı ağırlıklı olarak yabancı portföy yatırımları ve dış borçlanma ile kısmen de doğrudan yabancı yatırım girişleri ile finanse edilen, ithal girdi kullanımına bağımlı bir yapı kazanmıştır. BES'e devletçe verilen teşviklerle, böylece bir yandan gelecek güvencesi(zlığı)nin yükü devletten bireylere aktararak, sosyal güvenlik alanı metalaşma süreci içerisine çekilirken, diğer yandan kapitalist sanayileşmenin ilerletilmesi için ara ve yatırım mallarının ülkede üretimine kanalize edilecek para sermaye BES'ten çekilip alınmak istenmektedir. Böylece, uluslararası kuruluşların ve kredi değerlendirme şirketlerinin eleştirdiği yüksek cari açık sorunu, bireysel tasarrufların arttırılması ve bu fonların da hedeflenen alanlarda üretime kanalize edilmesiyle çözülmeye çalışılmaktadır.

Bütün bu yukarıda sayılan nedenlerle, BES kuruluşundan beri teşviklerle cazip kılınmaya çalışılan bir sistem olmuştur. Bu teşvikler, sistemin gönüllülük esaslı bir kurguya sahip oluşu yüzünden verilmek durumunda kalınmıştır. Emeklilik şirketlerinin ulaşabileceği alan ve kişi sayısı kendi imkânlarıyla sınırlı kalacakken, teşvik sistemiyle BES'in kapsadığı katılımcı sayısının arttırılması sağlanmıştır. Teşvikler 2013 yılına kadar vergi teşviki yoluyla sağlanırken, 2013 yılı başındaki düzenlemelerle birlikte, devlet katkısı biçimine bürünmüştür. İlk teşvik sisteminde katılımcıların ödedikleri katkı payları, belli bir kısmını ödedikleri gelir vergisinden düşerek istedikleri zaman kullanabildikleri bir kazancı doğurmaktaydı. Devlet katkısı teşvikiyle ise, katılımcıların sistemde uzun süreli kalması ve bu kazançları belli bir dönem sonra hak etmesi söz konusu olmuştur. Devlet katkısı ile katılımcılara ödenen tutarlar, katkı fonlarının en az %80 devlet iç borçlanma senetleri (DİBS) alma zorunluluğu ile yine devlete aktarılmıştır. Devlet, doğrudan kaynak aktarımıyla çözemeyeceği sosyal güvenlik kurumlarının mali sorununu, uzun dönemli fonlama kurgusu olan katkı fon aracılığıyla, BES'i teşvik ederek çözmeye çalışmaktadır.

Yaşanan dönüşüm ile ülkede toplumun genelini ilgilendiren sosyal güvenlik sistemi sorunu, toplumsal gönüllülük esasıyla çözülme düzeyine indirgenmiştir. Buradaki gönüllülüğün kasıt, bireylerin gelecek kaygısıyla harcanabilir gelirlerini tasarrufa yönlendirebilme iradesi ve imkânıdır. Gönüllülüğün bu anlamıyla ele alınmasının temel sebebi, kapitalist üretim ve bölüşüm ilişkilerinin, toplumsal ilişkilerin tamamına nüfuz ettiği, sınıflı bir toplumsal yapının varlığıdır.

Sosyal güvenlik sisteminin bireyselleştirilmesi sürecinde, toplumun demografik ve sosyo-ekonomik açıdan farklılıkları göz ardı edilmiş ve her bireyin tasarruf yapabilme imkânının eşit olduğu varsayılmıştır. Bireyler, sosyal güvence mantığı gereği, sosyal güvenlik sisteminde devletin alt sınırını belirlediği, ölene kadar bir güvence sağlandığı daha eşitlikçi bir ortamdan, gelecek kaygılarını kendisi düşünen ve kendi imkânlarıyla hareket eden daha eşitsiz bir ortama itilmiştir. Bireylerin doğuştan getirdiği veya sonradan kazandığı özelliklerin ve ekonomik faaliyetlerde aldığı rolün farklılaşmasından dolayı, BES katılımcılarının tasarrufları da farklılaşmış, hatta teşviklerle bu farklılıklar daha eşitsiz bir ortamın oluşmasına neden olmuştur.

Bu bağlamda, tezde öncelikle Türkiye'de sosyal güvenlik kurumlarının reform öncesindeki durumunu tespiti yönelik olarak, 1990'larda içine girdikleri mali

darboğaz incelenerek, farklı ekonomik aktörlerin soruna bakış açıları ve çözüm önerileri araştırılmıştır. Sosyal güvenlik kurumlarının girdikleri mali darboğazın ciddiyeti, bu kurumların gelir gider dengesi ve bu kurumlara yapılan transfer harcamalarıyla anlaşılmalı çalışılmıştır. Bu kurumların sorunlarından hareketle sosyal güvenlik sisteminin içinde bulunduğu durumu eleştiren ve reform önerileri sunan, derneklerin, odaların, özel ihtisas komisyonlarının raporları incelenerek, reform sürecinin ve BES'in ortaya çıkışının altında yatan temel nedenler incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, BES'in kuruluşundan bu yana gelişimi, sektörün tamamı ve emeklilik şirketleri bazında ele alınmıştır. Bu sayede BES'in ortaya çıkış nedenlerinin ve sektörün devamlılığı için atılan adımların, sektörü nasıl şekillendirdiği anlaşılmalı çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde, BES'e ilişkin literatürde yer alan bulgulara işaret edilerek, tezin konuya getirdiği yeni açılımlara yer verilmiştir.

Beşinci bölümde, bireysel emeklilik katılımcılarının ödedikleri aylık katkı payı tutarları temel alınarak, sistemde var olan eşitsizliğin boyutu sosyo-ekonomik ve demografik değişkenler çerçevesinde incelenmiş ve bu eşitsiz ortama devlet teşviklerinin etkisi analiz edilmiştir. Bu analiz, temelde makroekonomik neden ve sonuç ilişkileriyle BES'in kurulması ve devamlılığının sağlanması yönünde alınan kararların, bireyler arasında yaratacağı fırsat eşitsizliğini ölçmek ve tartışmak için yapılmıştır. Bu nedenle katılımcılara verilen teşviklerin, toplam emeklilik birikimi anlamında katılımcılar arasında yarattığı eşitsizliği anlamak için, analiz sonuçlarına paralel ve bu sonuçlardan bağımsız olarak BES birikim simülasyonları yapılmıştır.

Altıncı bölümde, yapılan analizler sonucunda elde edilen katılımcıların farklı sosyo-ekonomik ve demografik özellikleri dolayısıyla, BES'te aldıkları tasarruf kararlarının farklılaşması neticesinde ortaya çıkan eşitsiz bireysel birikim ortamı bulgusunun boyutu ve nedenleri yorumlanmıştır.

2. TÜRKİYE’DE SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNDE 1990’LI YILLARDA YAŞANILAN GELİŞMELER

2.1 Sosyal Güvenlik Kurumlarının 1990’lı Yıllarda Mali Durumu

Türkiye’de sosyal güvenlik kurumlarının verdiği açıkların 1990’lı yıllarda gittikçe artan bir seyir izlemesi, ekonomik sistemde yarattığı maliyetin boyutu ve sistemin devamlılığı için temel unsurlardan birisi olması nedeniyle, farklı ekonomik aktörler ve uluslararası kurumlar tarafından tartışılan bir konu haline gelmiştir. 1990’ların başında, sistemde yer alan kurumların verdiği açıkların devlet tarafından finanse edilmesi, fakat belli bir dönem sonra ortaya çıkan maliyetin, ekonomik alanı geniş ölçüde etkileyecek kadar büyük boyutlara ulaşmış olması, sistemde ki krizin sebeplerini araştırmayı ve çözüm önerileri sunmayı beraberinde getirmiştir.

Kapitalist birikim sürecinin devamlılığı için çok stratejik olan sosyal güvenlik sisteminin krize girme sebepleri, genellikle sosyal güvenlik kurumlarının mali ve örgütsel yapısıyla ilişkilendirilmiştir. Örgütlenme sorunlarının yanı sıra, politik kararların sistemdeki krizle doğrudan ilişkili olduğu da genel bir söylem olmuştur. Buna göre, devlet sistemde biriken fonları politika yapma unsuru olarak kullanmıştır.

Ayrıca, erken emeklilik sebebiyle aktüeryal dengenin bozulması, alacaklara uygulanan af yasaları gibi olguların da kurumların finansman dengesinin bozulmasında önemli bir yer tuttuğu öne sürülmektedir. Çizelge 2.1, yıllar itibarıyla Türkiye sosyal güvenlik sisteminde, emeklilik yaşı, asgari sigortalılık süresi ve prim ödeme sayısı ile ilgili yasal düzenlemeleri göstermektedir. Çizelge 2.1’den de görülebileceği üzere ilk olarak 1969 yılında kaldırılan emeklilik yaş sınırı, 1986 yılında tekrar getirilmiştir. Emeklilik yaş sınırının tekrar kaldırılması ise 1992 yılında 3774 no.lu yasayla olmuş ve bu uygulama 1999 yılına kadar devam etmiştir. Emeklilik yaş sınırının kaldırıldığı yıllarda kadınlar 38, erkekler ise 43 yaşında emekli olabilme imkânı bulmuştur. Erken emeklilik uygulaması, sosyal güvenlik kurumlarının aktüeryal dengesinde bozulmalara yol açmıştır.

Çizelge 2.1 SSK Emeklilik Yaşını Düzenleyen Kanunlar.

Kanun No	Yürürlük Tarihi	Emeklilik Yaşı	Asgari Sigortalılık Süresi (Yıl)	Asgari Prim Ödeme Sayısı (Gün)
5417	01.04.1950	Kadın 60	25	Yılda ortalama en az 200 gün
		Erkek 60	25	
6391	01.04.1954	Kadın 60	25	5000
		Erkek 60	25	5000
6900	01.06.1957	Kadın 60	25	5000
		Erkek 60	25	5000
506	01.03.1965	Kadın 55	25	5000
		Erkek 60	25	5000
1186	01.03.1969	Kadın -	25	5000
		Erkek -	25	5000
1992	26.05.1976	Kadın -	20	5000
		Erkek -	25	5000
3246(*)	10.01.1986	Kadın 55	-	5000
		Erkek 60	-	5000
3774	20.02.1992	Kadın -	20	5000
		Erkek -	25	5000
4447	08.09.1999	Kadın 58	-	7000
		Erkek 60	-	7000

Kaynak: (Kalkınma Bakanlığı, 2001, s. 92)

Çizelge 2.2, 1993-1998 yılları arasında, sosyal güvenlik kurumlarının (SSK, Emekli Sandığı ve Bağ-Kur) gelir ve gider dengelerini ayrı ayrı ve toplu bazda göstermektedir. Bahsi geçen dönemde, sistemdeki kurumların hepsinin giderleri gelirlerinden fazladır. SSK'nın finansal açığı, dönem boyunca diğer kurumlar içerisinde en büyük paya sahiptir. Kurumların açıkları dolayısıyla, sistemdeki toplam açık yıllar itibarıyla artan bir seyir izlemiştir.

Sosyal güvenlik kurumlarının toplam gelir ve giderlerinin GSMH'ye oranı, 1998 yılında sırasıyla %5,2 ve %7,5 olmuştur. Sosyal güvenlik kurumlarının toplam açığının GSMH'ye oranı ise 1998 yılında %2,3'e ulaşmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2001, s. 72).

Çizelge 2.2 1993-1998 Yılları Arasında Sosyal Güvenlik Kurumlarının Gelir-Gider Dengesi, (Milyon TL).

Milyon TL	SSK			Emekli Sandığı			Bağ-Kur			Toplam		
	Gelir	Gider	Fark	Gelir	Gider	Fark	Gelir	Gider	Fark	Gelir	Gider	Fark
1993	52,2	60,3	-8,1	27,5	31,5	-4,0	5,2	8,6	-3,4	84,9	100,3	-15,4
1994	90,3	109,7	-19,4	47,9	53,9	-6,1	9,8	19,9	-10,1	148,0	183,6	-35,5
1995	138,2	220,0	-81,8	103,5	108,4	-4,8	20,1	40,8	-20,7	261,8	369,1	-107,4
1996	342,4	486,8	-144,4	220,8	260,3	-39,5	43,6	108,1	-64,5	606,8	855,2	-248,4
1997	724,4	1.060,4	-336,0	465,3	573,5	-108,2	130,0	307,3	-177,2	1.319,7	1.941,2	-621,5
1998	1.400,0	1.997,0	-597,0	914,1	1.109,5	-195,4	220,1	650,5	-430,3	2.534,2	3.757,0	-1.222,8

Veri Kaynağı: (Kalkınma Bakanlığı, 2001), ilgili başlıklardan derlenmiştir.

Çizelge 2.3 1993-1998 Yılları Arasında Sosyal Güvenlik Kurumlarının Gelir Gider Kalemlerinin Bir Önceki Yıla Göre Artış Oranı, (%).

Yüzdesel Artışlar	SSK			Emekli Sandığı			Bağ-Kur			Toplam		
	Gelir	Gider	Fark	Gelir	Gider	Fark	Gelir	Gider	Fark	Gelir	Gider	Fark
1993	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1994	73,2	82,1	140,0	74,1	71,5	53,1	88,1	130,9	196,8	74,4	83,0	130,2
1995	52,9	100,5	321,9	116,3	100,9	-20,4	104,1	105,0	105,9	76,8	101,1	202,3
1996	147,9	121,3	76,4	113,2	140,2	719,2	117,4	165,1	211,2	131,8	131,7	131,3
1997	111,5	117,8	132,7	110,7	120,4	174,2	198,3	184,2	174,7	117,5	127,0	150,2
1998	93,3	88,3	77,7	96,4	93,4	80,6	69,3	111,7	142,8	92,0	93,5	96,8

Çizelge 2.3 ise kurumların gelir, gider ve fark göstergelerinin bir önceki yıla göre gelişimini göstermektedir. Bu artış oranları özellikle 1995, 1996 ve 1997 yıllarında %100'ün de üzerinde bir eğilim sergilemişlerdir. Çizelgenin geneline bakılırsa, kurumların gider artış oranlarının çoğunlukla gelir artış oranlarından daha fazla olduğu söylenebilir. Sosyal güvenlik sisteminin genel açığıysa, 1995 yılında yaklaşık %200 olmak üzere, genelde %100'ün de üzerinde bir artış göstermiştir.

Sistemdeki açığı kapatmak için, açık verilmeye başlanan yıllarda, devlet sosyal güvenlik kurumlarına doğrudan kaynak aktarma yoluyla finansman sağlamıştır. Devletin kurumlara transferleri, 1998 yılında GSMH'nin %2' sine ulaşmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2001c). Devletin söz konusu transferlerinin yıllar itibarıyla gelişimi, kurumlar bazında Çizelge 2.4'te gösterilmiştir. Sisteme aktarılan toplam transfer tutarı dönem boyunca artan bir seyir izlemiştir.

Çizelge 2.4 Sosyal Güvenlik Kurumlarına Yapılan Transferler, (Milyon TL).

Yıllar	SSK	Emekli Sandığı	Bağ-Kur	Toplam
1989	0,001	1,5	0	1,5
1990	0	0,53	0	0,53
1991	0	1,71	0,30	2,01
1992	0	7,13	0	7,13
1993	0	11,23	2,70	13,93
1994	14,48	21,57	4,53	40,58
1995	59,2	41	8	108,2
1996	146	119	70,1	335,3
1997	337	300	123	760
1998	451	550	435	1,436
1999	1,105	1,035	610	2,750

Veri Kaynağı: (Kalkınma Bakanlığı, 2001), ilgili başlıklardan derlenmiştir.

2.2 Sosyal Güvenlik Krizine İlişkin Değerlendirme ve Çözüm Önerileri

Sosyal güvenlik konusu, farklı ekonomik aktörler için farklı kaygılar barındıran bir alan olmuştur. Bu kaygılar genelde işçi kesimi için sağlık güvencesi ve yaşlılık döneminde karşılaşılabilecek yaşam standardı ölçüsü ekseninde gelişmiştir. Sermaye kesimi içinse, sosyal güvenlik bir maliyet unsuru olarak öne çıkmış ve uluslararası piyasalara eklemlenme için rekabet gücünün artırılması gereği kaygısı baskın olmuştur. 1980 sonrası, ithal ikameci sanayileşme politikalarının sınırlarına ulaşması ile içe yönelik sermaye birikim rejiminin tıkanması, Türkiye’de şirketler kesimini dış pazarlar için üretme gereği ile yüzleşme durumunda bırakmıştır. Küresel birikimle artan bütünleşme, sermaye kesimini daha yüksek bir rekabet gücü için maliyetleri düşürme baskısı altında bırakırken, sosyal güvenlik emeğin toplumsal yeniden üretimindeki rolünden ziyade, bir maliyet unsuru olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda çeşitli sermaye örgütlerince önerilen çözümler, neoliberal politikalarla sermaye önündeki ulusal ve uluslararası engellerin kaldırıldığı ve sosyal devlet anlayışının yıkıldığı bir dönemin tezahürü olan söylemler içermektedir.

Sosyal güvenlik sisteminin içinde bulunduğu durum ve çözüm önerileri olarak çeşitli sermaye örgütlerinin çoğu aynı noktada kesişen talepleri bulunmaktadır. Ortak talepler öncesinde, esnaf ve sanatkârlar ile küçük ölçekli sermayelerin çıkarları açısından iki unsurun dile getirildiği görülmüştür. 1990’lı yıllarda Türkiye Esnaf-Sanatkâr ve Küçük Sanayi Araştırma Enstitüsü (TES-AR) ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) konuyu Bağ-Kur’un mali sorunları ekseninde ele almışlardır. Buna göre, devletin, sosyal sigorta kurumlarının gelir gider farkının tamamını karşılaması gerektiği belirtilmiş ve ayrıca, kamu sosyal güvenlik sisteminin özel sosyal güvenlik kurumları ile tamamlanması talebi dikkat çekmiştir (TES-AR, 1993). 1990-2000 döneminde TOBB başkanlarının konuşmalarına egemen olan söylem, Bağ-Kur’un ödediği aylıkların ve sağladığı sosyal imkânların, SSK ve Emekli Sandığı’na göre daha düşük olduğudur. Buna getirilen çözüm önerisiyse kurumların tek bir çatı altında toplanması ve herkese eşit oranda emeklilik olanakları sunulmasıdır (TOBB, 2011). 1993 tarihli TOBB raporunda kurumların tek bir çatı altında toplanması yanında, işçi/işveren primlerine ek olarak devletin sisteme sosyal güvenlik için pay ayırması ve sistem açık verdiğinde devletin açıkları kapatması gereği vurgulanmıştır. Raporda ele alınan bir diğer husus, mevcut sosyal sigorta sisteminin tamamlayıcı programlarla desteklenmesidir. Tamamlayıcı kurumların,

vakıf statüsünde kurulan sandıkların yanı sıra özel emeklilik şirketleri olması gerektiği belirtilmiştir (TOBB, 1993).

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK), dünyada sosyal güvenlik alanında yaşanan gelişmelere dair incelemesinde, özel tamamlayıcı sistemlere yöneliş, emeklilik yaşının yükselişi ve ülkelerin maliyet kısıcı önlemler (emeklilik aylığı tespitinde brüt kazanç yerine net kazancın esas alınması, yaşlılık aylığı hesabında son yılların değil daha geniş sürelerin esas alınması vb.) alması eğilimlerine dikkat çekmiştir (TİSK,1993). Türkiye’de zorunlu tasarruf fonu, konut edindirme fonu gibi sosyal amaçlı fon ödemelerinin işgücü maliyetlerini yükselttiği, bu yüzden de yüksek prim oranlarının AB ülkeleri içinde birinci sırada olduğu çıkarımları mevcuttur. Bu nedenlerle, anayasa gereği sosyal güvenliği sağlamakla yükümlü olduğu belirtilen devletin, sosyal güvenlik sisteminde finansman sağlayıcı rolüyle bulunmasının şart olduğu, bu yüzden de prim ödemesi gerektiği ifadeleri yer almaktadır (TİSK, 1997).

Dünya Bankası tarafından sağlanan kredilerle, ILO tarafından 1995’te hazırlanıp, 1996’da yayınlanan sosyal güvenlik raporu, dönemin tüm çözüm söylemlerini derinden etkilemiştir. 1999 yılında gerçekleştirilen yasal değişiklikler ve 2001 yılında kurumsallaşan BES için bir yol haritası niteliğinde olan rapor, sosyal güvenceyi emeklilik ve sağlık sistemi olarak ikiye ayırmasıyla, çözüm önerilerine daha detaylı yaklaşılmasını sağlamıştır. Raporda, genel anlamıyla sosyal güvenlik sisteminin mevcut haliyle sürdürülemeyeceği ve reformsuz yola devam edişin, hali hazırda var olan sistem açıklarının daha da büyümesine neden olacağı vurgulanmıştır.

Sosyal güvenlik sisteminin emeklilik ayağı için yapılan çözüm önerisi, dört seçenek içermektedir. İlk seçenek olan *Yeniden yapılandırılmış dağıtım programı*, mevcut sosyal güvenlik sisteminin yasal, kurumsal ve yönetsel olarak yeniden yapılandırılmasını içermektedir. Sözü geçen yeniden yapılandırılma, emeklilik yaşı, emekli aylığının hesaplanması ve hak ediş süresi gibi parametrelerin düzenlenmesi olarak ele alınmıştır. İkinci seçenek, özel emeklilik fonlarıyla yürütülecek olan *Zorunlu Bireysel Emeklilik* sistemidir. Her çalışanın sisteme zorunlu olarak katılımını öneren bu yaklaşım, özel portföy yönetim şirketleri tarafından yönetilecek fonların, sermaye piyasalarına eklenmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Üçüncü seçenek, birinci ve ikinci seçeneklerden oluşan karma modeli önermektedir. Kamu kesiminin

yanında zorunlu tasarrufların da yapıldığı, bireysel tasarruf ilkesine göre ikinci ayak olarak nitelendirilen emeklilik kurumları da sisteme dahil edilecektir. Dördüncü seçenek, BES'in ortaya çıkışını da içinde barındıran, kamu ve isteğe bağlı bireysel emeklilik sisteminin karma modelini önermektedir (Alpar, 2000). Sürecin tamamı göz önüne alındığında, birinci seçenekteki yapısal dönüşüm vurgusuyla beraber, dördüncü seçenekteki özel emeklilik sistemi önerisi, 1999'daki sosyal güvenlik yasal düzenlemeleri ve 2001'de yasalaşan BES'le beraber hayat bulmuştur.

Zorunlu ve isteğe bağlı bireysel emeklilik sistemlerinde yaratılabilecek fonların, sermaye piyasaları aracılığıyla ekonomiye bir kaynak olarak aktarılabilecek olması, ILO'nun sosyal güvenlik sistemi krizini sadece sosyal haklar ve güvenceler bağlamında ele almadığının bir göstergesidir. ILO'nun, doğrudan piyasa ilişkili alternatif sistemler önerisinin, Türkiye'nin o dönemde için bulunduğu finansal durumla yakından ilişkisi bulunmaktadır. Finansal piyasalardaki yatırım araçlarının emeklilik fonları lehine düzenlenerek, bu fonların GSMH içindeki payının uzun dönemde %50'lere kadar ulaşabileceğini belirten ILO'nun, finans piyasaları ve emeklilik fonları arasında kurduğu ilişki aşağıdaki gibi ifade edilmiştir:

Türk finans piyasaları halen tam fonlanmış emeklilik sistemlerinden kaynaklanacak fon akımlarını emmeye hazır olmasa da gelişmesini bu hızla sürdürdüğü takdirde bu düzeye erişeceği açıktır. Geçiş yavaş ve yumuşak olmalı, emeklilik alanındaki gelişmeler piyasalardakine paralel olmalı ve her ikisi birbirinin gelişmesini zorlamalıdır. (ILO, 1995)

1990'lı yıllarda büyük ölçekli ve küresel genişleme arzusu içindeki sermayelerin temsilcisi konumundaki TÜSİAD ise, çözüm olarak devlet ağırlıklı sistemden, özel kesimin de yer aldığı rekabetçi bir yapıya geçiş önermiştir. TÜSİAD raporunda, çözüme dair bakış açısı aşağıdaki gibi ifade edilmiştir:

Kuralları devlet tarafından konulan, varlıkları devlet tarafından kullanılan ve tümüyle devlet tarafından idare edilen bir sistem yerine, bireylerin kendi tasarruflarının sahibi olduğu ve belli kurallarla çalışan rekabetçi kurumlar arasında seçim yapılabilmesini sağlayan bir sistemin daha sağlıklı ve güvenilir olması beklenmelidir. (TÜSİAD, 1996, s. 41)

Devletin konumunun eleştirildiği bu piyasa yönelimli bakış açısı, ne var ki çözüm sürecinde devlete biçilen başka bir rolle çelişmektedir. Çalışmada, orta ve uzun vadeli çözümlerin devlet teşvikiyle mümkün olabileceği ve getirilecek vergi muafiyetlerinin, sosyal güvenlik reformunda geçiş sürecini kolaylaştıracak bir enstrüman olduğu anlatılmaktadır (TÜSİAD, 1996, s. 44). Böylece, kamu sosyal güvenlik sisteminden özel sosyal güvenlik sistemine geçişin maliyeti kamuya

yüklenmiş, bir diğer deyişle toplumsallaştırılmıştır. Bu arada, kaynaklarının yetersizliği nedeniyle açık verdiği belirtilen kamusal sosyal güvenlik, yine kamu kaynakları kullanılarak sermaye kesimine kârlı bir değerlendirme alanı olarak hazırlanmıştır. TÜSİAD ayrıca sosyal güvenlik sistemindeki krizin temel ekonomik dengeler üzerindeki olumsuz etkileri, sosyal güvenlik kurumlarının ciddi boyutlara ulaşan mali açıkları¹ ve bu açıkları Hazine'nin finanse etmek zorunda kalmasına dikkat çekmiştir. Raporda, sosyal güvenlik sisteminin genç nüfusa rağmen bir kriz içerisinde olduğu, bu krizin temel sebebinin ise sistemde yaratılan fonlara popülist politik müdahaleler olduğu vurgulanmıştır. Çözüm için, bireysel tasarruflar ve fonlar esasına dayanan, bireylerin kişisel sorumluluk ve inisiyatiflerinin çok daha fazla ön plana çıkarıldığı, çok ayaklı sistemin gerekliliğine dair bir anlayış dile getirilmiştir (TÜSİAD, 1997a).

İkinci ayak olarak nitelendirilen bireysel tasarrufların, uzun vadeli fonlar biçiminde tahvil ve hisse senedi piyasasına katkıda bulunacağı, devlet iç borçlanma vadelerinin ciddi boyutlarda uzayacağı öngörülmüştür. Bireysel tasarruflardan sermaye piyasalarına kaynak aktararak, bütçe dengeleri, enflasyonist beklentiler ve faizler üzerinde olumlu gelişmeler göstereceği, özelleştirme ve yatırım projelerinin artarak, Türkiye ekonomisinin uluslararası rekabet gücünün artacağı vurgulanarak, sermaye birikiminin önündeki engeller, makroekonomik kaygılar çerçevesinde sunulmuştur. Ayrıca devlete, sistemde prim ödeyen bir taraf olarak bulunması anlamında rol biçilmesi, sosyal güvenlik primlerinden kaynaklanan maliyetin, uluslararası rekabette sermaye kesimi için büyük bir öneme sahip olduğunu göstermektedir (TÜSİAD, 1997, s. 15).

Yine 1997 tarihli İTO çalışmasında, sosyal güvenlik için çok ayaklı bir sistem önerildiği görülmektedir. Sanayi toplumunun ihtiyaçlarına cevap vermek adına oluşturulmuş tek ayaklı sosyal güvenlik sisteminde, başlangıçta sigorta fonksiyonuna ağırlık verilmiş, daha sonrasında gelir dağılımı fonksiyonu öne çıkarılmıştır. Uzun vade için önemli olan tasarruf fonksiyonu ise yeterince gelişmemiş ve bireylerin gönüllü teşebbüsüne bırakılmıştır. Tek ayaklı bir sosyal güvenlik sistemi, bireylerin sosyal güvenlik sistemi ile olan ilişkilerinde sahip olmak istedikleri bireysel bağımsızlık ve tercih hakkına yeterince yer vermediği için, gelir dağılımı ve sigorta

¹ Rapora göre açıklar, 1996 yılında GSMH'nin %2,5-%3'ü düzeyindedir ve 1997 yılında Hazine'-nin finanse etmek zorunda kalacağı tutar 4 milyar dolar olarak öngörülmüştür.

ilkesi göz ardı edilmeden tasarruf fonksiyonuna da imkân verebilecek çok ayaklı bir kurumsal yapı hedef olarak sunulmuştur. Bireysel tasarruflara yer verecek olan ikinci ve üçüncü ayak sosyal güvenlik kurumlarında yaratılacak fonların, ekonomik büyüme için gerekli olan tasarruf miktarına katkıda bulunacağı da, çok ayaklı bir kurumsal yapıya geçişin olumlu etkisi olarak nakledilmiştir (İTO, 1999).

Sosyal güvenlik kurumlarının açıklarını kapatmak için bütçeden yapılan transferlerin kamu açıklarını arttırması, bunun da enflasyon üzerinde baskı oluşturması, sosyal güvenlik sorununun yarattığı olumsuz bir makro ekonomik etkidir. Ancak çalışmada geçen, primlerin yüksek olması nedeniyle, artan emek maliyetlerinin, firmaların uluslararası rekabet gücünü olumsuz etkilemesi söylemi, sosyal güvenlik sorununun sermaye kesimi için neden bu denli yoğun bir ilgi alanı olduğunu açığa çıkarmaktadır.

Bireylerin geleceğini doğrudan ilgilendiren ve “sosyal refah” devleti anlayışını şekillendiren bir olgu olan sosyal güvenlik, kalkınma planlarında özellikle 1990’lardan sonra bir reform çerçevesi içinde ele alınmıştır. Raporlarda saptanan sorunlar ve çözüm önerileri, sermaye örgütlerinin talepleri ile paralellik göstermektedir. 1990-1994 dönemini kapsayan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP)’nda ve 1996-2000 dönemini kapsayan Yedinci BYKP’de, sosyal güvenlik sisteminin temel sorunları ve öneriler aşağıdaki gibi yer almıştır:

- Sosyal Güvenlik Sistemi genel kitleyi kapsama oranı beklentilerin altındadır.
- Sigorta prim tahsilat oranı ve miktarı düşüktür. Bu da aktüeryal dengeyi etkileyen önemli bir sorundur.
- Prim ödeyen (aktif) sigortalılar ile emekli, malul, dul ve yetim aylığı alan (pasif) sigortalılar arasındaki denge bozulmuştur. Erken emekliliğin buna katkısı büyüktür.
- Sosyal güvenlik kurumlarında² biriken fonlar rasyonel şekilde yönetilmemiştir. Aktüeryal dengelere bakılmaksızın politik müdahalelerle denge bozulmuştur.
- Sosyal Güvenlik Kurumları finansman açığı çekmektedir.
- Sosyal Güvenlik Kurumları’nın örgütlenme yapısı dağınıktır. Bu kurumlar tek çatı altında örgütlenirse kaynak israfı önlenabilir.

² Sosyal Sigortalar Kurumu, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı.

- Kurumlar mali darboğaz içindedir. Bu darboğazın aşılması için uluslararası standartlarda bir reform ihtiyacı vardır.

Her iki kalkınma planında da, kurumların sorunları kendi başlarına çözemeyeceği varsayımından hareketle reform ihtiyacı vurgulanmıştır. Nitekim, Yedinci BYKP’de, sosyal sigorta giderlerini azaltacak, gelirleri arttıracak düzenlemeler yanı sıra, finansman dengesi kuruluncaya kadar devletin fiili açıkları kapatmasını sağlayacak düzenlemelerin gerçekleştirileceği ifadesi yer almıştır. Sistemin kendi kendini finanse edebilmesi için sigorta sistemlerinden yararlanma koşullarının yeniden belirleneceği, bu çerçevede emeklilik yaşı, aktüeryal dengeler özellikle göz önünde bulundurulacağı belirtilmiştir. Ayrıca işsizlik fonunun kurulması da hedefler arasında gösterilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 1995).

Kapitalist sanayileşme sürecinde katma değeri yüksek malların üretimine geçişte kaynak sıkıntısı gelişmekte olan ülke sanayilerinin yaşadığı ortak bir sorunu ifade etmektedir. 1990’ların sonu ve 2000’lerin başından itibaren sanayileşme sürecinde yüksek katma değerli malların imalat sanayi ve ihracatı içerisindeki payını artırma çabasına giren ve bu yönde kaynak arayışı içinde bulunan Türkiye’de, sosyal güvenlik sistemindeki söz konusu reform söylemleri ve çözüm önerileri, bu açıdan da değerlendirilmelidir. Sosyal güvenlik fonlarının, uzun dönemde sisteme kaynak yaratacak bir araç olarak yeniden tasarlanması isteği, sermaye kesiminin temsilci kuruluşlarının, sosyal güvenlik dönüşüm süreci boyunca sıkça ifade ettiği bir söylemdir. TOBB başkanı Fuat Miras’ın 1999 genel kurul açılış toplantısındaki ifadeleri, diğer sermaye fraksiyonları gibi TOBB’un temsilcisi olduğu sermaye topluluğunun da bu kaygıları paylaştığını ve kısa dönemde sermayenin ihtiyacı olan kaynağı sağlayabilecek IMF’nin dönüşüm sürecindeki etkisini göstermektedir:

Bilinen bir gerçek var ki, Türkiye kaynak arıyor. IMF ile yapılan görüşmeler gösterdi ki, dış kaynağın çözümü Bankalar Yasası ve Sosyal Güvenlik Yasasının çıkmasını bekliyor. Bu konudaki program ve hedefleri belirlemeli ve oturup konuşmalıyız. Yapısal reform gerektiren bu konuları bir bütün içerisinde ele almalı ve bütünlüğü bozmadan yapmalıyız. Hükümet, açık bütçe anlayışıyla yoluna devam edemez. Devlet, harcamalarını disiplin altına almak ve kaynak yaratacak yeni düzenlemeleri uygulamaya koymalıyız. (TOBB, 2011, s. 603)

Sosyal güvenlik sistemindeki dönüşüm süreci, sermaye çevrelerinin yanı sıra uluslararası kuruluşların da müdahil olduğu bir süreç olmuştur. 1990’ların sonu ve 2000’lerin başında IMF ve AB’yle kurulan ilişkiler, sosyal güvenliğin

metalaştırılması sürecinin istikameti hakkında bize bilgi vermektedir. Aralık 1999'da IMF'ye verilen niyet mektubunda, 4447 sayılı yasa, sosyal güvenlik reformuna ilişkin kapsamlı gündemin ilk parçası olarak nitelendirilmiştir. Bu yasayla gerçekleştirilen emeklilik yaşının arttırılması, emeklilik maaşının hesaplanmasındaki referans dönemin tüm çalışma dönemi olarak değiştirilmesi, emeklilik maaş artışlarının TÜFE'ye bağlanması gibi değişikliklerin, sosyal güvenlik sistemi açığının GSMH içerisindeki payını orta ve uzun vadede azaltacağı vurgulanmıştır. Ayrıca, hükümetin gelecek dönemde bir taraftan kapsam ve idari etkinliği arttırmak için idari reformlar yaparken, diğer taraftan uzun vadeli tasarruf kaynaklarını çeşitlendirme açısından özel emeklilik fonlarına yönelik hukuki çerçeveyi oluşturarak, sosyal güvenlik reformuna derinlik kazandıracağı bildirilmiştir (Hazine Müsteşarlığı, 1999). 1999 yılındaki niyet mektubunu takiben, 18.12.2000 tarihli niyet mektubu ise sosyal güvenlik fonlarının yönetiminin geliştirilmesini ve gönüllü özel emeklilik sisteminin uygulanmasını amaçlayan ikinci bir reform paketinin düzenlendiğini belirtmektedir (Hazine Müsteşarlığı, 2000).

1998, 1999 ve 2000 yıllarına ait AB ilerleme raporlarında da, sosyal güvenlik sisteminin, ağır mali güçlük içinde olmaya devam ettiği vurgulanarak, sosyal güvenlik sisteminde devam eden reform sürecinin aciliyetine dikkat çekilmektedir.

Sermaye birikiminin ülkede eriştiği aşamaya bağlı olarak, sosyal güvenlik sisteminde sermaye çevreleri ve uluslararası örgütlerin belirleyiciliği altında, kısa ve uzun dönemli bir dizi değişiklik hayata geçirilmiştir. Bu değişikliklerin ilk ayağı, 1999 yılında yapılan emeklilik hak ediş süreleriyle ilgili yasal düzenlemelerdir. Yine aynı yıl emeklilik alanının piyasalaşma sürecinin başlangıcı sayılan Bireysel Emeklilik Komisyonu raporu yayınlanmış, böylece 2001 yılında yasalaşıp, 2003 yılında uygulamaya konulacak olan ve dönüşümün ikinci ayağını oluşturan BES'in temel çerçevesi çizilmiştir.

1999 yılında yürürlüğe giren 4447 no.lu yasa, sosyal güvenlik kuruluşlarının gelirlerini arttırıcı, giderlerini azaltıcı düzenlemeler getirmiştir (Özsucu, 2003). 4447 no.lu yasada erken emekliliği önleyerek giderleri kısmak amacıyla emeklilik yaşı, halihazırda sisteme dâhil olanlar için kadınlarda 52, erkeklerde 56, sisteme yeni girecekler için kadınlarda 58, erkeklerde 60 olarak belirlenmiştir. Yaş sınırının yükselmesi ve yaş sınırının getirilmesiyle beraber 3774 sayılı yasayla getirilen, emeklilik hakkının sadece ödenen prim gün sayısı ile kazanılması durumu sona

ermiştir. Yine giderleri kısmak amacıyla, bağlanacak emekli maaşı için, son dönemi içeren prim tutarları değil, tüm dönemi içeren prim tutarları baz alınarak, emekli maaşı hesaplanmaya başlanmıştır. Gelirleri arttırıcı önlemler içinse prime esas kazanç taban ve tavan değiştirilmiş, prim oranları yükseltilmiş ve yeni primler koyulmuştur. Ayrıca işsizlik sigortası oluşturularak, zorunlu ilave primler³ yaratılmıştır.

2001-2005 dönemini kapsayan, Sekizinci BYKP Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyon Raporu'nda, dünya genelinde sosyal güvenlik sistemlerinde verilen açıkların, yaşlı nüfus kitlesinin artması ve aktif-pasif sigortalı dengesinin gün geçtikçe bozulmasından kaynaklandığı belirtilmekte, ancak Türkiye nüfusunun Avrupa'daki gibi bir yaşlılık sorunuyla karşılaşması için önünde daha otuz yıllık bir süreç bulunduğuna dikkat çekilmektedir. Rapora göre, Türkiye'nin sosyal güvenlik sisteminin finansmanında yaşadığı temel sıkıntılar, borçlanma, kaçak işçilik, erken emeklilik, sosyal yardım zammı olarak özetlenmiştir. Ayrıca ulusal tasarrufların düşüklüğü ya da tasarrufların altın, gayrimenkul gibi yatırım araçlarına yönelmesi nedeniyle, sermaye piyasalarının yeterince gelişemeyip, kurumsallaşmadığı, bu nedenle de üretken yatırımların istenilen seviyede olmadığı belirtilmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2001, s. 111).

Sekizinci ÖİKR' de, 4447 sayılı yasayla yapılan müdahalenin sonuçları, karşımıza günah çıkarma şeklinde sunulmaktadır. Sosyal güvenlik açıklarındaki artış, prime esas kazanç, emeklilik aylığının hesaplanma şekli ve benzeri alanlarda yapılan değişikliklerle önlenmeye çalışılmıştır. Ancak, yapılan çalışmalarda, sosyal güvenlik sisteminin açıklarını kapatmak için, primlerin arttırılması, emeklilik aylıklarının düşürülmesi, emekli olma şartının zorlaştırılması nedeniyle, belli bir süreden sonra emeklilik dönemine erişen bireylerin, kendilerinden bir önceki nesle kıyasla daha düşük oranda bir emeklilik aylığına hak kazanacağı ortaya çıkmıştır. Bireylerin, ek tasarruf yapmamaları halinde, özellikle emeklilik dönemlerinde büyük bir refah kaybına uğrayacakları ve çalışma hayatında sahip oldukları yaşam standardına bir daha ulaşamayacakları öngörülmüştür (Kalkınma Bakanlığı, 2001, s. 112).

Bu kaygılarla beraber, sosyal güvenlik sisteminin ve bu sisteme bağlı kurumların, yine kısa ve uzun dönemde kendi başlarına bir toparlanma yaşayamayacağı için,

³ Toplamda emekli aylığının %7'sinden oluşan zorunlu ilave primler, %3 işveren, %2 işçi ve %2 devlet tarafından ödenen paylarla oluşturulacaktır.

sürece olan yaklaşım, destekleyici ve tamamlayıcı sistemlere yönelmek olarak evrimleşmiştir. Raporda, özel emeklilik sistemlerinin, mikro-ekonomik bazda tasarruf kabiliyeti bulunan kitlelere etkin ve güvenilir bir tasarruf olanağı yaratırken, makro-ekonomik bazda, yurtiçi tasarrufları arttırma, finans piyasalarını derinleştirme, ekonomide kaynak tahsisini etkinleştirme yönünde etkilerinin olacağı öngörülmüştür. Burada sadece tasarruf yapabilecek bireylerden ve sosyal güvenliğin bir tamamlayıcısı olarak görülen, yaratılacak özel emeklilik fonlarıyla kaynak tahsisinden bahsedilerek, devletin sosyal kimliği bir tarafa bırakılmıştır. Ayrıca devletin, kitleleri fırsat eşitsizliğine mahal bırakmadan kucaklama asli görevi bertaraf edilmiştir.

Raporda, tamamlayıcı programların, özel emeklilik fonlarını ilgilendiren kısmıyla ilgili esas alınması gereken ilkeler aşağıdaki gibi özetlenmiştir:

- Tamamlayıcı programlarda gönüllülük esas olmalıdır.
- Tamamlayıcı programlar mutlaka devletin denetim ve gözetimi altında olmalıdır.
- Tamamlayıcı programlar idari ve mali açıdan özerk olmalıdır.
- Oluşturulacak tamamlayıcı programlarda bireylerin ve varsa işverenlerin çalışanlar adına emekliliğe yönelik tasarruflarının bireysel bazda takip edilmesini sağlayacak fonlu sistemler olması tercih edilmelidir.
- Tamamlayıcı nitelikte emeklilik programlarının ekonomiye uzun vadeli fon yaratması, kurumsal yatırımcıların gelişmesine olanak sağlaması, sermaye piyasalarında spekülasyonun azalmasına katkıda bulunması ve bu piyasalarda değerlendirilmesine olanak sağlaması açılarından önemli makro-ekonomik etkileri bulunmaktadır. Ayrıca, tamamlayıcı programlara üye olanların emeklilikte elde edecekleri ek gelirlerin yaşlılıkta refah düzeyinin arttırılmasına olanak sağlayacağı ve bireylerin gelecek kaygısını azaltacağı açıktır.
- Mali sistem içerisinde sunulan tamamlayıcı programlara katılımın teşvik edilmesi ve bireylerin emeklilik tarihine kadar sistemde kalmasına yönelik ek düzenlemelerin yapılması uygun olacaktır. Bu teşviklerin en önemlisi vergisel teşviklerdir. Tamamlayıcı programlara üye olanların katkılarına ve bu katkılarla oluşan fonların yatırıma yönlendirilmesinde

sağlanacak vergi avantajları, sistemin başarısı açısından gereklidir (Kalkınma Bakanlığı, 2001, s. 135).

Esas alınan temel ilkeler, kurulacak yeni sistemin nasıl bir çerçevede olacağını beyan etmektedir. “Özel emeklilik fonları, tamamen gönüllülük esasına dayalı olacaktır” ifadesiyle, tüm bireyler tasarruf yapabilme kabiliyeti açısından aynı düzleme indirgenmiştir. Bireylerin sistemde alacakları tasarruf kararlarının, aynı fırsat eşitliği ortamında alındığı varsayılmıştır. Sistemin, gönüllü olsalar bile tasarruf yapamayacak olanlara ne ifade ettiği tartışılmamıştır. Ayrıca, bireyler kurulacak yeni sistemle, zorunlu sosyal güvenlik sisteminin gelecekte sağlayamayacağı yaşam standardını, kendi başlarına oluşturma sorumluluğuyla baş başa bırakılmıştır.

Kurulacak sistemin mali ve idari açıdan özerk olması, özel emeklilik fonlarının tamamıyla serbest piyasa koşulları altında değerlendirileceği anlamına gelmektedir. Bireylerin tasarrufları ve gelecek için birikimleri, kâr amacıyla çalışan portföy yönetim şirketlerinin sorumluluğuna bırakılmıştır. Bireylerin tasarrufları, serbest piyasa koşullarında fonlar için kullanılan yatırım araçlarının performansı ile bir varlık gösterecektir. Bu özelliğiyle, kurulacak yeni sistemde, bireylerin tasarruflarının ve geleceklerinin herhangi bir güvencesi yoktur. Bu güvence kâr güdüsüyle çalışacak özel emeklilik şirketleri tarafından verilmemiştir.

Devletin sisteme müdahalesinin sadece teşvikle sınırlandırıldığı, devlete denetim ve gözetim alanlarının bırakıldığı bir süreç tasarlanmıştır. Devlet, bireylerin tasarruflarının serbest piyasada oluşacak bir değer kaybından dolayı sorumlu değildir. Bunun yanında sistemi cazip kılabilmek için teşvik vermekle sorumludur.

Bireysel bazda takip edilebilecek bir sistem, bireysel bazda sorumluluk demektir. Yeni kurulan sistem, bireyler arasında sosyal güvenlikle oluşan organik bağı kaldırarak, bireylerin salt kendi tasarruflarını düşünmesine ve dayatılmış kapitalist yaşam tarzıyla bütünleşen sosyal rekabetin kızışmasına sebep olacaktır. Bu da var olan toplumsal eşitsizlik ortamını daha da eşitsiz hale getirecektir.

Kurulan sistemde yaratılacak fonların makro-ekonomik etkileri, en az bireylerin gelecekte sahip olacağı yaşam standartları kadar önemsenmiştir. Bu yaklaşım, kurulan sistemin sadece bireylerin faydasını gözeten bir sistem olmadığını ortaya koymaktadır. Sosyal güvenlik sistemini tamamlama adına yola çıkılan bu süreçte, sermaye piyasalarına kaynak aktarmak, ikincil bir hedef olarak dahi gösterilmemiştir.

3. BİREYSEL EMEKLİLİK SEKTÖRÜNÜN GELİŞİMİ

Sosyal güvenlik sisteminin geldiği son durum için, sermaye kesiminin çözüm önerileri, ülkenin diyalog ve etkileşim haline bulunduğu uluslararası kurumların yönlendirmeleri ve devletin çözüm için imkânlarını kanallıze edecek en kolay ve en hızlı yola başvurması, emeklilik sisteminin sosyal güvence içerisinde ayrı bir platformda ele alınmasını getirmiştir. Sorunlar ve çözüm önerileri genel olarak aynı kaygıdan beslendiği için, her kesim için geçerli belli başlı odak noktaları oluşmuştur. İfade edilen sorunlar, sermaye örgütleri, uluslararası kuruluşlar ve kamu otoritelerince genel olarak şu başlıklarda özetlenebilir:

- Sigorta prim ücretlerinin yüksek oluşu, bundan dolayı uluslararası rekabette bir handikapın söz konusu olması,
- Sosyal güvence örgüt yapısının verimsiz oluşu,
- Sosyal güvenlik kurumlarının mali açıdan kendi kendine yetecek seviyede olmayışı ve bir finansman kaynağı olmadan sorunun çözülemeyecek olması,
- Sosyal güvenlik kurumlarında biriken fonların rasyonel şekilde yönetilemiyor oluşu.

Sosyal güvenlik sisteminin belirtilen sorunlarına çözüm önerileri, devletin sistem içerisinde prim ödeyen ve aynı zamanda sistemi piyasa dinamiklerine bıraktığı bir platform üzerinden şekillendirilmiştir. Sosyal güvencenin bozulan aktüeryal dengesi nedeniyle sistemde 1999 yılında yapılan düzenlemelere rağmen bireylerin gelecekte yaşam standartlarının düşeceği varsayımından hareketle, yaşam standartlarının gelecekte korunabilmesi sorumluluğu bireylerin kendisine bırakılmıştır. Daha açık bir ifadeyle, sosyal güvence alanında değişen dengelerin maliyeti topluma yüklenmiştir. Bu durum çözüm önerileri içerisinde *gönüllük esası* kavramıyla üstü örtülü bir şekilde dile getirilmiştir.

Artık sermaye birikiminin genişleyen yeniden üretimindeki kritik rolü yerine, bir maliyet unsuru olarak öne çıkan sosyal güvenlik alanında, emeklilik sisteminde

yaratılacak fonların amacının yeniden tanımlanması bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu tanımlama kapsamında, çözüm önerilerinin dile getirildiği her platformda, yaratılacak yeni emeklilik sisteminin ekonomiyi fonlaması ve serbest piyasayla bütünleşik bir halde olması gerekliliği vurgulanmıştır.

Tüm bu kaygılar ve çözüm önerilerine istinaden, Ağustos 1999'da kurulan Bireysel Emeklilik Komisyonu tarafından hazırlanan *Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu Tasarısı*, Mayıs 2000 tarihinde Bakanlar Kurulunca TBMM'ye sunulmuştur. Bireysel emeklilik komisyonu başta Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kuruluşları, Hazine Müsteşarlığı ve SPK olmak üzere Sigorta Denetleme Kurulu, portföy yönetim şirketleri, sosyal güvenlik amaçlı vakıfların yöneticileri ve yatırım şirketleri tarafından oluşturulmuştur.

Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu 28 Mart 2001 tarihinde kabul edilmiş ve 7 Ekim 2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 27 Ekim 2003 tarihinde ilk emeklilik planlarının tasdiki ile emeklilik şirketleri faaliyete başlamıştır. Kanunun amacı çözüm önerilerine paralel olarak, aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

Bu kanunun amacı, kamu sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı olarak, bireylerin emekliliğe yönelik tasarruflarının yatırıma yönlendirilmesi ile emeklilik döneminde ek bir gelir sağlanarak refah düzeylerinin yükseltilmesi, ekonomiye uzun vadeli kaynak yaratarak istihdamın artırılması ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunulmasını teminen, gönüllü katılıma dayalı ve belirlenmiş katkı esasına göre oluşturulan bireysel emeklilik sisteminin düzenlenmesi ve denetlenmesidir. (T.C. Resmi Gazete, 2001a)

Bireysel emeklilik sözleşmesine göre katılımcılar, ödeyeceklerini belirttikleri katkı payı tutarını, 10 yıl boyunca düzenli olarak seçtiği bir emeklilik şirketine yatırmaktadır. Ayrıca, katılımcıların sistemde emekli olabilmesi için 56 yaşını doldurması gerekmektedir. Katılımcıların ödediği katkı payı tutarları, fon işletim gider kesintisi ve yönetim gider kesintisinden sonra, emeklilik şirketlerinin anlaşmalı olduğu bir portföy yönetim şirketine yönettirilmektedir. Katılımcıların birikimleri yine katılımcıların isteğine göre uyarlanmış bir fon karmasıyla yatırıma yönlendirilmekte olup, katılımcılar yılda 6 defaya mahsus olmak üzere bu fon karmaları üzerinde değişiklik hakkına sahiptir. BES'te 10 yıl geçiren ve 56 yaşını tamamlamış katılımcılar, hem birikimlerini topluca alabilme hem de belli bir plan çerçevesinde aylık veya yıllık olarak düzenli maaş alabilme hakkını elde etmektedir.

Maaş dönemi boyunca, katılımcıların birikimi belirlenen fonlarda değerlenmeye devam etmektedir.

Katılımcılara sunulan fon seçenekleri şirket bazında farklılaşmaktadır. BES yatırım fonlarının, temel olarak Kamu Borçlanma Araçları Fonu (en az %80 DİBS), Hisse Senedi Fonu(en az %80 hisse), Uluslararası Borçlanma Fonu (en az %80 yabancı borçlanma araçları), Likit Fon gibi çeşitleri bulunmaktadır. Yatırım sınırlandırmaları, emeklilik yatırım fonlarının hepsi için geçerlidir. Fonlar yasayla belirtilen asgari ve azami yatırım sorumluluklarına uymak zorundadır. Bu fonlara ek olarak, esnek ve karma gibi fonların, yatırım sınırlamalarında diğer fonlardan farklı olmak üzere esneklikler mevcuttur.

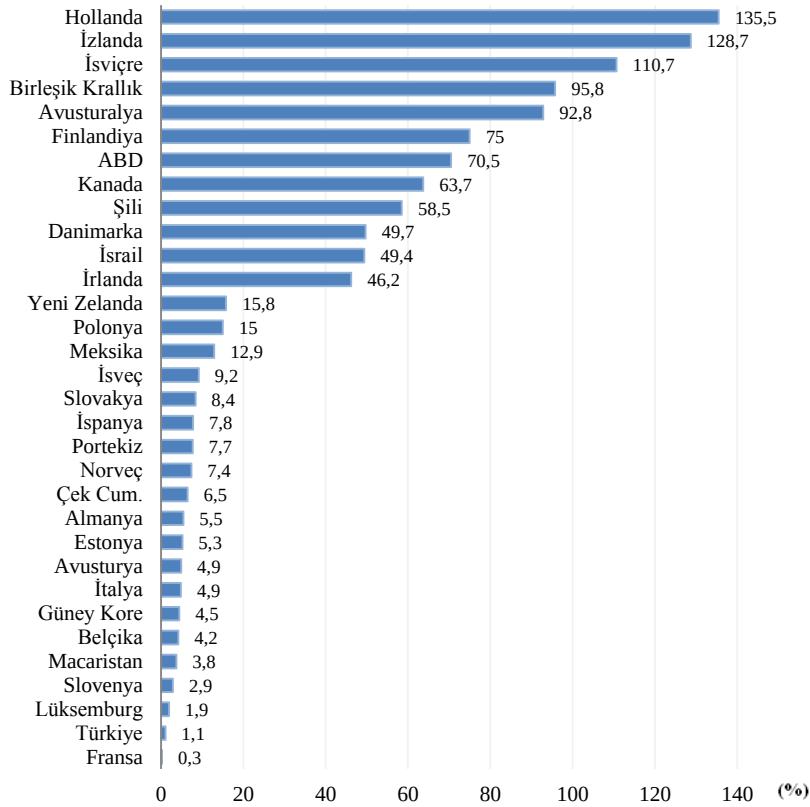
Ülke ekonomilerindeki özel emeklilik fonları katkı esaslı ve fayda esaslı olmak üzere genel anlamda ikiye ayrılmaktadır. Fayda esaslı özel emeklilik fonları, katılımcılara birikimleri için belli bir getiriye taahhüt ederken, katılım esaslı özel emeklilik fonlarında getiriye ilişkin verilmiş olan herhangi bir alt sınır yoktur. Bu nedenle katkı esaslı özel emeklilik fonları, piyasada yatırım yaptığı varlıkların performansından doğrudan etkilenebilmektedir. Bu çerçevede katkı esaslı bir sistem olan BES'te, gelecek tasarruflarının herhangi bir garantisi olmamaktadır. Garanti getiri anlayışını bir kenara bırakırsak, bireylerin birikimlerini finans piyasalarına olan ilgileri ve bilgileri kadar yönetebiliyor oluşu, tasarrufların doğru yerde değerlendirilmesinde de aksaklıkların ortaya çıkmasına ve çoğu zaman yatırım araçlarının getirileri açısından alternatif maliyetlerin yüksek olmasına neden olmaktadır.

Birikimlerin değerlendirilmesiyle ilgili oluşabilecek bu aksaklıkların yanı sıra, katılımcıların birikimlerinin sınırlı düzeyde olması, bu nedenle de ömür boyu getiri sağlayabilecek potansiyelden uzak olması, BES'in bir emeklilik sistemi olmadığı, daha çok bir yatırım aracı olduğu görüşünü desteklemektedir. Bu konuda, Prof. Dr. Ali Murat Özdemir'in görüşleri aşağıdaki gibidir:

Şimdi moda bireysel emeklilik sistemi. En azından reklamları. Hükümetin sistemi desteklediği hatta ödenen primlerin üstüne yüzde 25 de devletin koyduğu biliniyor. Öyle ki, “Ey vatandaş, artık bildiğin emeklilikten hayır yok. Yaş sınırı 65. Hadi 65’e kadar çalıştın, yaşadın, alacağın para 3 kuruş. Gel kurtar kendini, bireysel emeklilik sistemine gir” demeye getiriliyor. Aldatmaca da burada başlıyor. Doğrusu; bireysel emeklilik, emeklilik değildir. Yatırdığın parayı belirli bir süre için geri alacağın bir sistemdir. Para bitince alacağın para da bitiyor. Yani bir emeklilik değil ‘yatırım’ hesabı. Elbette yatırım için parası olana... Ancak... Bir; Şili’de bu sistem iflas etti ve emeklilik lafı bile komediye döndü. İki; 2008 krizinde

bireysel emeklilik şirketleri iflasını açıklayınca emeklilerin birikimleri ve ‘maaşları’ da birden yok oldu. (Özdemir, 2013)

Ülke ekonomilerine ait özel emeklilik fonları zorunlu, gönüllü veya karma modeller şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu modeller, kapitalist gelişim yaşamış veya bu doğrultuda ekonomik ve toplumsal ilişkiler anlamında bir dönüşüm yaşayan ülkelerin ihtiyacına bağlı olarak şekillenmiştir. Bu süreçte kimi ülkeler sosyal güvenliğin metalaşmasına ve piyasaya bırakılmasına daha erken müsaade ederken, kimi ülkeler ise bu dönüşümü 1990’lı yıllarda yaşamıştır. BES’in, diğer ülke örneklerine kıyasla daha geç uygulanmaya konulması, “gönüllülük” anlayışıyla gelişmiş bir örgütlenme oluşu ve mesleki emeklilik sözleşmelerini içermemesi, BES’te biriken toplam fon değerlerinin gelişiminin sınırlı seviyede olması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Şekil 3.1’den, 2011 yılı itibarıyla Türkiye’de BES fonlarının GSYİH’ye oranının OECD ülkeleri içerisindeki yeri izlenebilmektedir.

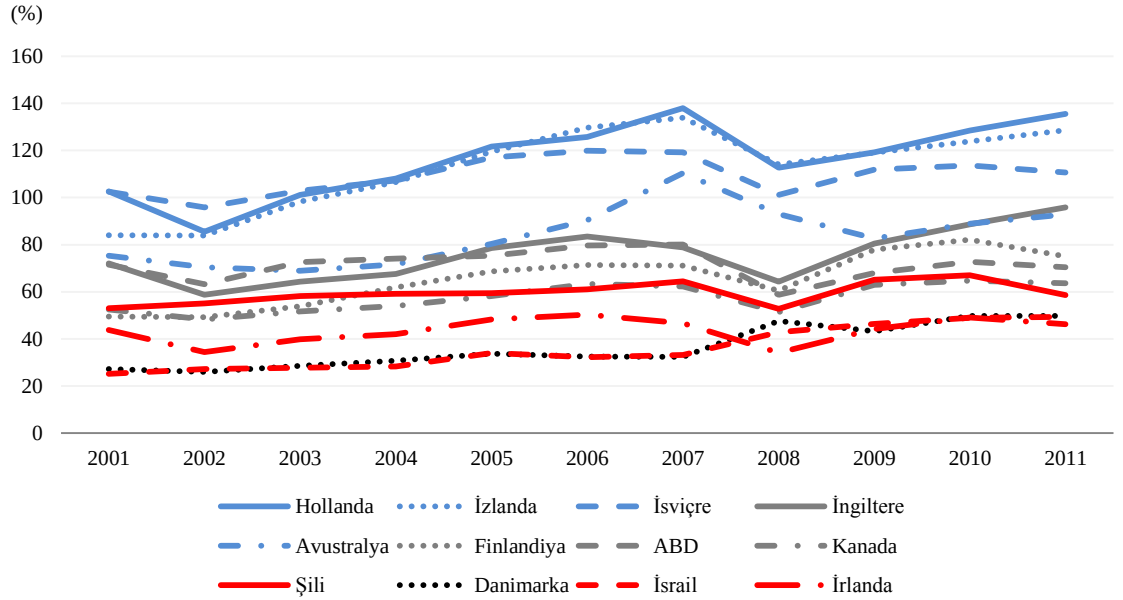
Şekil 3.1 2011 Yılı İtibarıyla, OECD Ülkelerindeki Özel Emeklilik Fonlarının GSYİH’ye Oranı. Veri Kaynağı: (OECD Global Pension Statistics, 2013)

Çizelge 3.1’den de görülebileceği üzere, 2011 itibarıyla, Hollanda, İzlanda, İsviçre gibi ülkelerde bulunan özel emeklilik fonları büyüklüklerinin, GSYİH’lerini aşan bir boyuta ulaştığı görülmektedir. Bunun yanında Birleşik Krallık ve Avustralya da,

%100'e yaklaşan oranlar mevcuttur. Toplam sıralamada ise Türkiye'nin son sıralarda yer aldığı görülmektedir. Bu oranlar BES'in kuruluşundan itibaren katılımcılara verilen teşviklerin, BES'in devamlılığı için ne kadar önem arz ettiği konusunda da bize yol göstermektedir. Teşvikler konusu sonraki bölümlerde detaylı şekilde incelenmektedir.

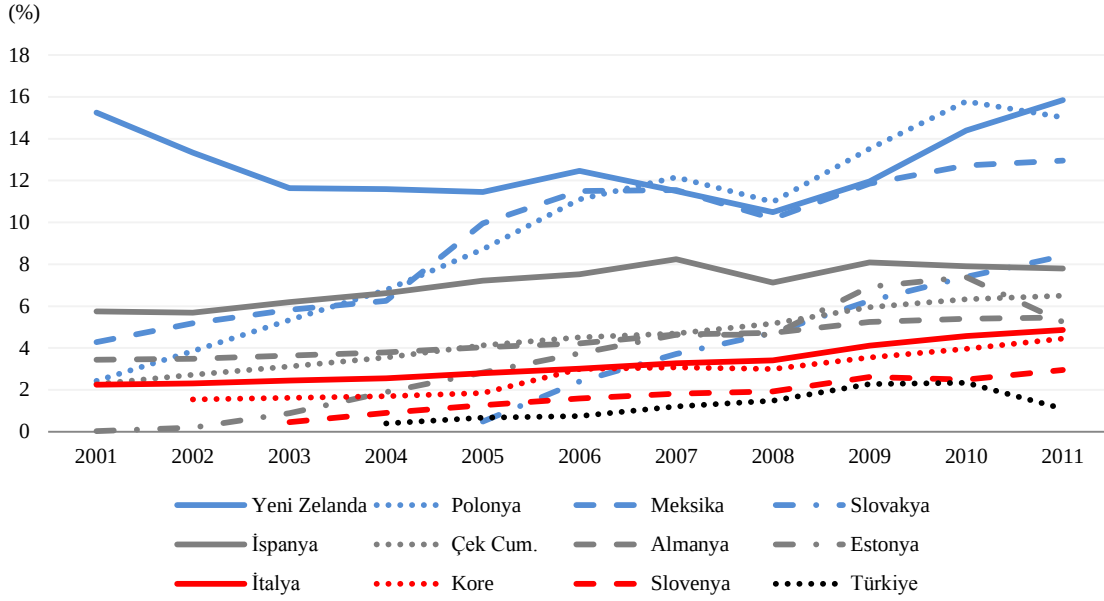
Özel emeklilik fonu uygulamasını deneyimleyen OECD ülkelerinin, toplam özel emeklilik fonu büyüklüklerinin GSYİH içerisindeki oranlarının 2001 ve 2011 yılları arasındaki gelişimi, gelişmiş emeklilik piyasaları ve gelişmekte olan emeklilik piyasaları olarak, sırasıyla Şekil 3.2 ve Şekil 3.3'te gösterilmiştir.

2008 finans krizinde, gelişmiş emeklilik piyasalarında, özel emeklilik fonlarının, GSYİH'dan daha hızlı küçüldüğü Şekil 3.2'den gözlemlenebilmektedir.

Şekil 3.2 Gelişmiş Emeklilik Piyasalarında, Özel Emeklilik Fonlarının GSYİH'ye Oranı. Veri Kaynağı: (OECD Global Pension Statistics, 2013)

İçinde Türkiye'deki BES fonlarının GSYİH içindeki oranlarının da görülebileceği Şekil 3.2, OECD ülkelerindeki gelişen emeklilik piyasalarını içermektedir. Gelişen emeklilik piyasasına sahip ülkelerin özel emeklilik fonlarının GSYİH içindeki oranları, çoğunluk olarak %10 bandının aşağısında kalmaktadır. Türkiye'nin, gelişen emeklilik piyasaları içerisindeki yeri, Şekil 3.3'ten de görülebileceği üzere alt sıralarda yer almaktadır.

Şekil 3.3 Gelişmekte Olan Emeklilik Piyasalarında, Özel Emeklilik Fonlarının GSYİH'ye Oranı. Veri Kaynağı: (OECD Global Pension Statistics, 2013)

Katkı esaslı olması ve mesleki emeklilik sözleşmelerinin bulunmaması, BES'i karakteristik olarak diğer ülkelerin özel emeklilik sistemlerinden ayırmaktadır. BES'in gelişiminin incelenmesi, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) ve Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM)'den elde edilen verilerle, fon bazlı ve katılımcı bazlı olarak yapılabilmektedir. Sektörün gelişimine daha yakından bakabilmek için, sektörün geneli ve emeklilik şirketlerinin durumu iki ayrı konu başlığı altında incelenmektedir.

3.1 Genel Olarak Bireysel Emeklilik Sektörünün Gelişimi

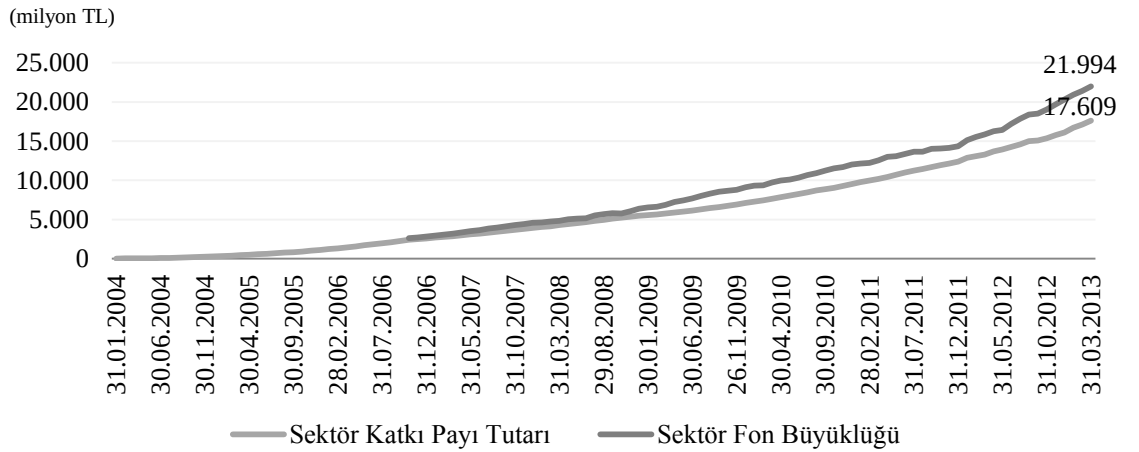
BES'in gelişimi sektör bazında fon büyüklükleri ve yatırım araçları, katılımcı sayısı ve sözleşmeler olmak üzere iki alt başlıkta incelenmektedir.

3.1.1 Fon büyüklükleri ve yatırım araçları

BES'e ilişkin söylemlerde ve kanun kuruluş amacında belirtildiği üzere, sistemde yaratılacak fonların ekonomiye uzun dönemli kaynak yaratması amaçlanmıştır. Bir diğer deyişle, sermaye birikim sürecinin ihtiyaç duyduğu kaynak yaratılmak istenmektedir. Hangi tür fonda değerlendirilirse değerlendirilsin, katılımcıların tasarrufları sermaye birikim sürecinin fon ihtiyacının karşılanmasında kullanılacaktır. Bu durum kamunun, harcama ve vergi politikaları ile ülkede sermaye birikimini

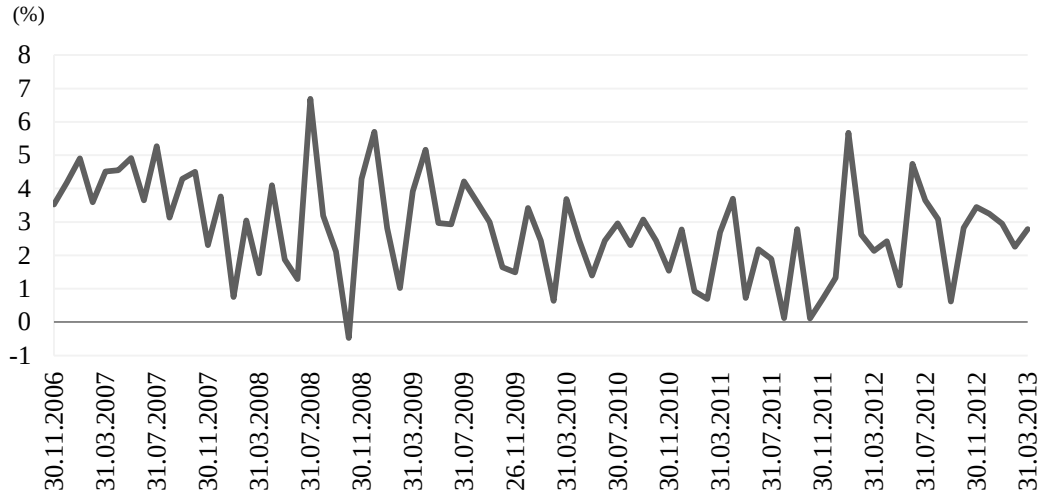
hızlandıracak şekilde müdahil olmasıyla, BES sermaye döngüsünün genişletilmiş yeniden üretiminde işlevsellik kazanmaktadır. Örneğin, devlet borçlanma araçları fonlarının asgari %80 DİBS içermesi nedeniyle, devlet uzun dönemli iç borçlanmasını BES'te yaratılan fonlarla gerçekleştirebilmektedir. Ayrıca, hisse senedi fonlarının asgari %80 hisse senedi yatırımı zorunluluğu, özel sektörün ihtiyacı olan fon kaynağını temin etmektedir.

Emeklilik yatırım fonlarının büyüklüğü, sistemin kuruluşundan bugüne kadar sürekli artan bir eğilim izlemiştir. 31.03.2013 itibarıyla katılımcıların sisteme ödediği yaklaşık 17,5 milyar TL'lik katkı payının yatırıma yönlendirilmesi sonucu, fon büyüklüğü yaklaşık 22 milyar TL'ye ulaşmıştır. Sektördeki toplam katkı payı tutarlarının ve toplam fon büyüklüğünün eğilimi, Şekil 3.4'te, ay sonu verileri kullanılarak gösterilmiştir. Sektör toplam fon büyüklüğü verileri 2006 yılının Kasım ayında yayınlanmaya başlanmıştır.

Şekil 3.4 Sektör Katkı Payı ve Fon Büyüklükleri. Veri Kaynağı: (EGM, 2013)

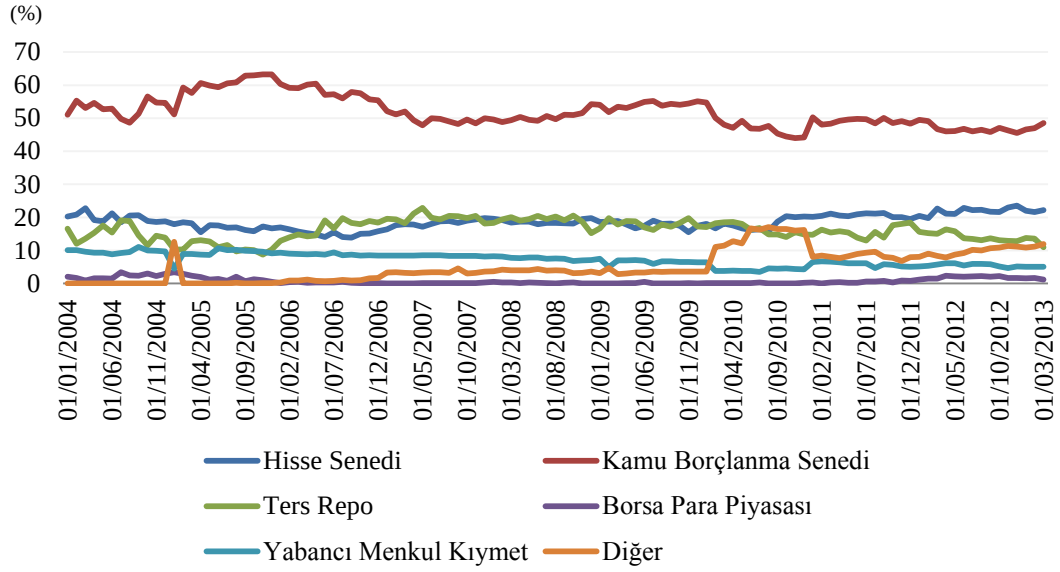
Sektör toplam fon büyüklüğü uzun vadede her ne kadar artış eğiliminde olsa da, bu artış doğrusal olmaktan uzaktır. Sektörde bulunan tüm emeklilik fonlarının toplam büyüklüğünü etkileyen iki faktör vardır. Bunlardan birincisi bu fonların getirisiyken, ikincisi ödenen katkı paylarının devamlılığıdır. Birinci seçenek sermaye dinamiklerinin spekülatif yönlendirmelerine açıkken, ikinci seçenek sektörde bulunan katılımcı sayısına ve bu katılımcıların katkı payı ödeme alışkanlıklarına bağlıdır. Şekil 3.5'te toplam fon büyüklüklerinin, aylık değişim oranları gösterilmiştir.

Şekil 3.5 Toplam Fon Büyüklüğünün Aylık Değişim Oranı. Veri Kaynağı: (EGM, 2013)

Sektördeki toplam fon büyüklüğünün aylık değişim oranlarına bakıldığında, büyümenin sabit ya da sabite yakın değerlerle gerçekleşmediği göze çarpmaktadır. 2008 yılında yaşanan düşüşün küresel ekonomik krize bağlı bir performans kaybından ve 2011 yılındaki eğilimin ekonomik durgunluktan kaynaklandığı düşünülmektedir.

BES fonlarına aktarılan katkı payı tutarları ve bu tutarların piyasada değerlenmiş hali, fonların içerdiği farklı yatırım araçlarına göre farklı sermaye araçlarına ve farklı sermaye döngülerine kanalize olmaktadır. Şekil 3.6'da, sektördeki toplam fon tutarının, sistemin kuruluşundan itibaren hangi yatırım araçlarına aktarıldığı gösterilmektedir.

Şekil 3.6 BES Fonlarının Sektör Bazında Yatırım Aracı Dağılımı.
Veri Kaynağı: (SPK, 2013)

Mevzuat gereği BES fonlarının belli yatırım araçlarına belli oranlarda yatırım yapma zorunluluğu bulunduğu için, tüm yatırım araçları için çok büyük değişimler gözlemlenmemektedir. Sektördeki toplam fon tutarının büyük bir kısmı Kamu Borçlanma Senetleri'nde işlem görmektedir. 2007'ye kadar %50-%60 bant aralığında seyreden bu eğilim, 2007 ile 2009 arasında %50 çizgisinde ilerledikten sonra, %45-%55 bant aralığında gelişme göstermiştir. Toplam fon büyüklüğünün barındırdığı hisse senedi oranı yıllar itibarıyla %20 seviyesinde seyretmiştir. 2006 yılının ortasına kadar %10-%20 bandında bulunan ters repo, bu tarihten 2010 yılı sonuna kadar %20 çizgisinde seyretmiş ve bu tarihten sonra tekrar %10-%20 bant aralığına dönmüştür. Fonların yatırım yaptığı yabancı menkul kıymet oranı, günümüze kadar azalan bir eğilim göstermiştir. Toplam fon büyüklüğünün içindeki, borsa para piyasası oranı çok net bir varlık gösteremezken, kira sertifikaları, özel sektör tahvilleri, mevduat gibi seçenekleri içeren diğer kategorisi, 2006 yılından sonra bir artış eğilimi göstermiştir.

Yatırım sınırlandırmalarından ve yatırım araçları seçeneklerinin kısıtlılığından dolayı, yatırım araçlarının, toplam fon büyüklüğü içerisindeki oranları birbirlerinin paylarıyla negatif ilişkili bir hale bürünmüştür. Örneğin, 2010 başında devlet tahvili, hisse senedi ve ters repo oranlarında bir azalış meydana gelirken, diğer yatırım araçlarının fonlara içerilme oranlarında bir artış söz konusu olmuştur.

2013 Mart sonu itibarıyla emeklilik fonlarının içerdiği yatırım araçları vasıtasıyla, kamu borçlanma senetlerine 10,6 milyar TL, hisse senetlerine 4,8 milyar TL, ters repoya 2,4 milyar TL, yabancı menkul kıymetlere 1,1 milyar TL, diğer yatırım araçlarına 2,6 milyar TL ve borsa para piyasasına 267 milyon TL tutarında kaynak aktarılmıştır. Hisse senetleri ve özel sektör tahvilleri aracılığıyla, sermayenin farklı türleri için doğrudan kaynak yaratılırken, mevduat, ters repo gibi yatırım araçları aracılığıyla sermayenin ihtiyacı olan kaynak, dolaylı bir şekilde yaratılmıştır. Ayrıca devlet yine kendi koyduğu kurallarla, yaratılan kaynağın yaklaşık yarısıyla kendini fonlamaktadır. Adalet ve Kalkınma Partisi Merkez Karar Yönetim Kurul üyesi Bülent Gedikli, BES fonlarının devlet için anlamını şu sözlerle ifade etmiştir:

Yapılacak her bir BES sözleşmesi, bir bakıma cari açığın çözümü için de atılan bir adımdır, sisteme konulan her bir lira, cari açığın çözümüne katkıdır. Burada oluşacak büyük fon tutarı, Türkiye'deki cari açığın finansmanında etkili bir şekilde kullanılabilecektir. Ayrıca, oluşan bu fon sayesinde Türkiye artık, 'kredi kuruluşları notumuzu artırsın' diye beklemek zorunda kalmayacak. Çünkü, ülke notunun 'yatırım yapılabilir' seviyede oluşunun önemli bir sonucu, bireysel emeklilik fonlarının ülkeye gelebilecek olmasıdır. Biz eğer kendi bireysel emeklilik fonlarımızı bir büyüklüğe getirebilirsek, o zaman dışarıdan fon gelsin diye beklemek zorunda kalmayacağız. (Gedikli, 2013)

Cari açık, geç kapitalistleşmiş ülke endüstrilerinin, belli bir sermaye olgunluğuna ulaşp katma değeri yüksek mallar üretimine geçiş sürecinin doğrudan bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte hane halkı tüketimi ve özel sektör yatırımları, cari açığı etkileyen iki harcama bileşenidir. Cari açık, özel sektörün yatırımları dolayısıyla ortaya çıktığında, ülkede üretim kapasitesinin genişlemesi ve sermaye birikiminin ilerletilmesi söz konusu olacaktır. Özel sektör tarafından gerçekleştirilecek tasarruf kapitalist gelişimin doğasıyla çelişmektedir. Tasarrufu toplumun geneline yayarak cari açığı düşürmek, özel sektörün yapamayacağı tasarrufu hane halkları aracılığıyla karşılamak, ayrıca devlete ve özel sektöre kaynak aktarmak, BES fonlarıyla mümkün olabilmektedir.

BES'te biriken fonların tasarruflara etkisinin yönü ve boyutu üzerindeki beklenti de ayrı bir tartışma konusudur. Özel ve Yalçın (2013, s. 3), gelişmekte olan ülkelerde sosyal güvenlik alanında, zorunlu ve özel bireysel emeklilik formunda gerçekleşen reformların, yurtiçi tasarruflara etkisini inceledikleri çalışmalarında, reformların yurtiçi tasarruflar üzerinde gecikmeli olarak yaklaşık 1,5 puan etkisi olduğu sonucuna varmışlardır. Türkiye' de uygulanan bireysel emeklilik sisteminin

gönüllülük esasına dayanmasının, tasarrufları arttırmada daha sınırlı bir rol üstlenebileceği mantıksal çıkarımları arasındadır.

3.1.2 Katılımcı sayısı ve sözleşmeler

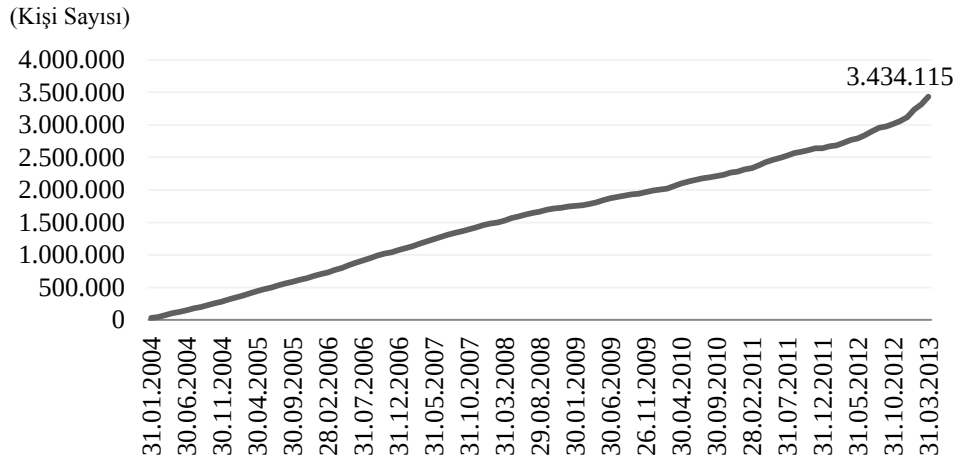
Sosyal güvenliğin durumunun tartışıldığı platformlarda, sosyal güvencenin kapsadığı kişi sayısı öne çıkarılan bir başlık olmuştur. Çünkü kapsanan kişi sayısı, sisteme ödenen toplam prim miktarını belirlemekte, bu da sistemin finansal sürdürülebilirliğini etkilemektedir. Bu bağlamda, 1980 sonrası küresel birikime artan bütünleşme sürecinde, maliyetleri aşağı çekmek üzere kayıtdışı istihdamın artırılması, sosyal güvenlik sistemini etkilemiştir.

Sosyal güvence, aslında sermaye kesimi açısından bir çelişkiyi ifade etmektedir. Sermaye döngüsünün olmazsa olmaz bir girdisi olan emeğin uğrayacağı herhangi bir zararın (hastalık, sakatlık vb.) sosyal güvenlik sistemiyle toplumsallaştırılması ve aynı zamanda emeğin toplumsal yeniden üretim sürecinin aksaması karşısında ödenen sosyal güvenlik primlerinin sermaye için bir maliyet unsuru olması, çelişkiyi yaratan temel unsurlardır. Bu nedenle sermaye kesimi bir yandan sermaye birikim sürecinin bir bileşeni olan emeği süreç dışına çıkaracak risklerin maliyetini toplumla paylaşıırken, diğer yandan bu maliyet paylaşımı esnasında en az payı ödemek ister. Bu eylemi de, içinde bulunduğu kapitalist birikim sürecinin, rekabet dinamiğiyle meşrulaştırır.

Sosyal güvenlik için, farklı platformlarda tartışıla gelen kayıt dışı istihdam başlığı da, bu çelişkinin bir tezahürüdür. Kayıt dışı istihdam, emeğin maliyetini kayıt dışı istihdama yönelen sermayeler için düşürdüğünden, öncelikle rekabet sistemini ve kapitalist etkinliği bozan bir olgu olarak ele alınmıştır. Ama diğer yandan emeğin yeniden üretimi açısından, sosyal güvenlikteki kara deliğin en büyük sorumlularından biri olarak gösterilmiştir. Büyük ölçekli sermayenin kayıt dışı istihdam için bulabileceği fırsat daha azken, küçük ölçekli sermaye kayıt dışı istihdam alanında kendine yer bulabilmektedir. Bu nedenle büyük ölçekli sermaye, emeğin toplumsal yeniden üretiminin maliyeti konusunda diğer sermaye kesimlerine göre daha fazla sorumluluk almak durumunda kalmıştır. Büyük ölçekli sermayenin bu duruma karşı kendini savunma şekli, primlerin düşürülmesi hatta gerekirse devletin sisteme prim ödemesi ve sosyal güvenliğin yaygınlaştırılması yolundaki talepleri şeklinde olmuştur. Kapitalist kalkınma sürecinde, sosyal güvenlik sisteminin

yaygınlaştırılmasının yol açacağı maliyet ise, endüstriler arası bağlantılar ve alt sözleşme ilişkileri nedeniyle tahmin edilenden çok daha büyüktür. Çünkü küçük ölçekli sermayenin taşeronluk sistemiyle, büyük ölçekli sermayeye girdi sağladığı bir ekonomide, sosyal güvenlik sistemine ödenen primler dolayısı ile artan maliyetlerin, metaların nihai fiyatlarını arttırması ve rekabet gücünü azaltması beklenebilir.

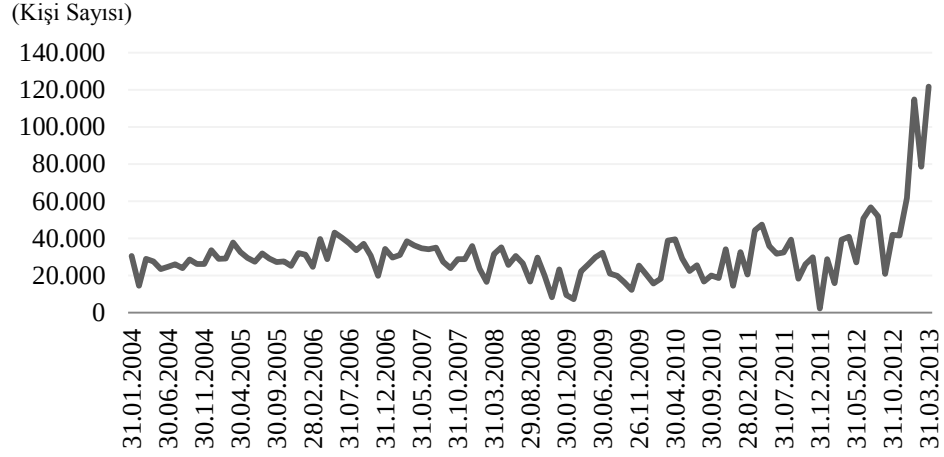
Sermayenin ve kapitalist kalkınma sürecinin bu çelişkileriyle birlikte, sosyal güvenlik içerisinde bireylerin emekliliğinin maliyeti ve sosyal güvenliğin kapsamı daha önemli bir hale gelmiştir. Kapsamın arttırılması, BES aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. BES'te 2013 yılına kadar süren vergi teşviki ve 2013 yılı ile birlikte başlayan devlet katkısı teşviki, kapsamın arttırılması için yine çözüm önerileri arasında yer almıştır. Verilecek teşviklerin sistemin devamlılığı için önemi, 2001 yılına ait AB ilerleme raporunda, BES için vergi muafiyetlerine önem verilmemesi halinde, sisteme olan ilginin azalabileceği kaygısıyla dile getirilmiştir.

Şekil 3.7 BES Toplam Katılımcı Sayısı. Veri Kaynağı: (EGM, 2013)

Şekil 3.7, BES kuruluşundan 2013 yılı Mart ayına kadar, sisteme giren katılımcı sayısının aylık eğilimini göstermektedir. Toplam katılımcı sayısı, başlangıçtan beri artış eğilimi içerisinde ve 31 Mart 2013 tarihi itibarıyla 3.434.115 kişiye ulaşmıştır. Artış eğiliminin sebepleri arasında, BES tanıtımlarının ikinci emeklilik vurgusu ve vergi teşvikleri yer almaktadır. Ayrıca belli bir geliri ve birikimi olan katılımcılar için, yatırım seçeneğini fon portföy yönetimine bırakmak da, BES tercihini etkileyen bir faktör olarak düşünülmektedir. Bu tutum, BES'te değerlendirilen fonların kayıp getirmeyip, kazanç getireceği beklentisi ile söz konusu olmaktadır. Tüm bu nedenler BES'i çekici kılsa da, ekonomik gidişatın ya da yeni

devlet teşvik sisteminin de sektöre giriş-çıkış kararlarında önemli unsurlar olduğu söylenebilir. Şekil 3.8, toplam katılımcı sayısının bir önceki ayla olan farkını göstermektedir.

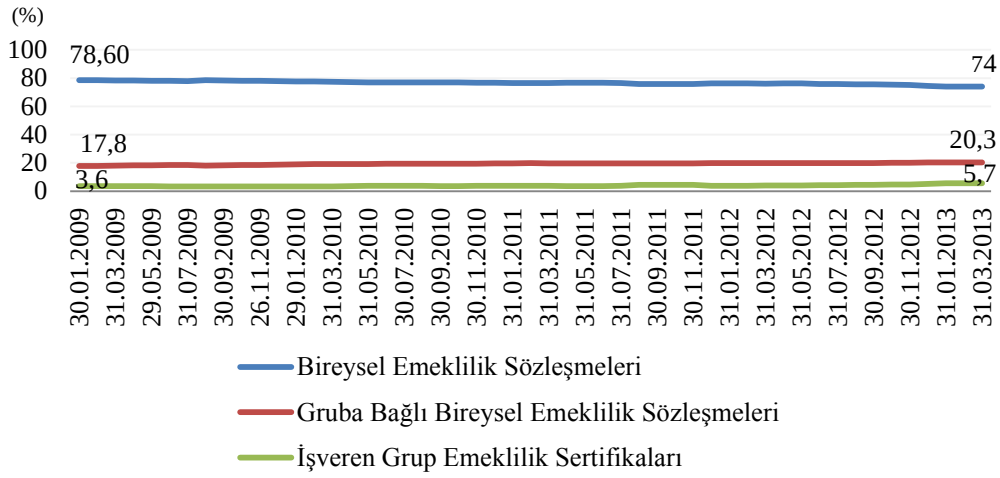

Şekil 3.8 BES Katılımcı Sayısının Aylık Farkı. Veri Kaynağı: (EGM, 2013)

Toplam katılımcı sayısının aylık fark eğilimi, BES’e giriş ya da çıkış yapmış kişi sayısını içermektedir. Bu yüzden şekli sadece giriş yapan sayısı olarak algılamamakta fayda vardır. Değerler pozitif olduğu sürece, sisteme giriş yapan sayısı, sistemden çıkış yapan sayısından fazladır. Bu eğilim, 2004 ve 2008 aralığında 20.000-40.000 kişi bandında seyrederken, 2008’de azalarak 10.000 kişiye kadar düşmüştür. 2009 sonrası bir toparlanma söz konusudur. Bu fark 2011’de en düşük değerini görürken, 2012 sonrası gözle görülebilir bir toparlanma mevcuttur. 2012 sonu ve 2013 başında bu farkın 120.000’lere çıkmasının altında yatan gerçek, devlet katkısı teşvikidir. BES’in kuruluşundan beri geçerli olan vergi teşvik sisteminden vazgeçilip, %25 devlet katkısı teşvik sistemine geçilmesinin sebebi karmaşık hesaplardan uzak, katılımcıların daha kolay anlayabileceği bir sistemin daha çok katılımcıya ulaşacağı ve BES’i cazip kılacağı beklentisidir. Böylece devlet katkısı teşviki, vergi teşvikinden daha fazla tasarrufu sisteme çekerek, ülkede tasarruf açığının kapanmasında işlevsel olabilecektir.

BES, bireysel emekliliğin yanında, katılımcılara grup emeklilik ve işveren grup emeklilik seçenekleri de sunmaktadır. Grup emeklilik sözleşmeleri, BES’e katılmak isteyen belli sayıdaki kişinin, grup olarak sözleşme yapıp, daha az kesintiye (fon işletim gider kesintisi, yönetim gider kesintisi) maruz kalmasını ve normalde ödenen katkı payından daha az ödeyebilme fırsatını yaratmaktadır. Örneğin bir birey, şirketin

minimum katkı payı olan 100 TL'yi ödeme ve belli oranda kesintiye katlanmak zorunda kalırken, grup sözleşmelerde aynen toptan satış mantığı gibi katılımcılara 100 TL'nin altında ödeme ve daha az kesinti şansı yaratılmaktadır. İşveren grup emeklilik sertifikalarıysa, belli bir miktarı işverenler, belli bir miktarıysa çalışanlar tarafından ödenen sözleşmelerdir. Yine grup sözleşmeler gibi, daha az kesinti ve daha az katkı payı ödeme seçeneği bu sözleşmelerde de mevcuttur. Genel olarak BES'te, bir kişinin aynı ya da farklı sözleşme tipinde, birden fazla sözleşmesi olabilmektedir.

Şekil 3.9 Bireysel, Grup ve İşveren Katkılı Emeklilik Sözleşmeleri Yüzdesel Dağılımları. Veri Kaynağı: (EGM, 2013)

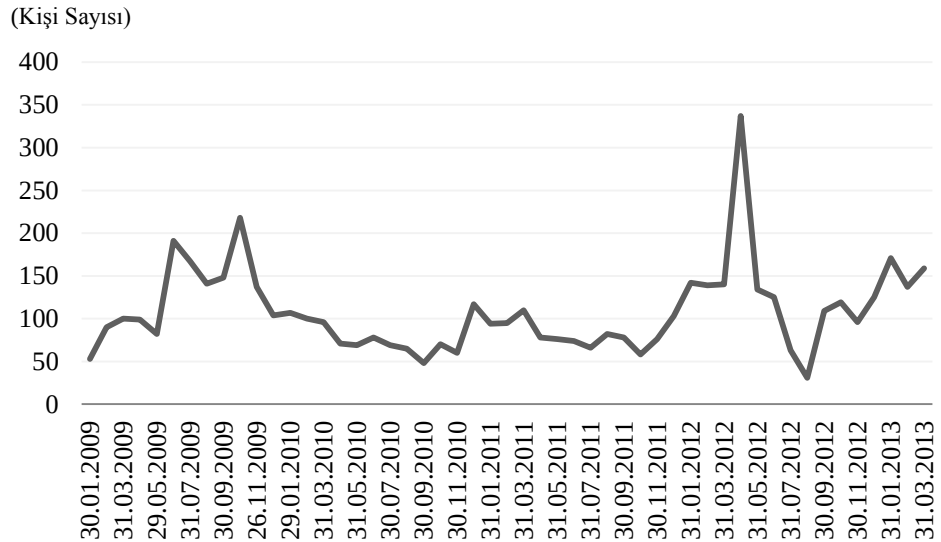
Şekil 3.9, bahsi geçen üç farklı sözleşme türünün, BES'teki toplam sözleşme sayısı içerisindeki oranını göstermektedir. Veriler 2009'dan itibaren yayınlanmaya başladığı için, Ocak 2009-Mart 2013 arasındaki dönem analiz edilmiştir. Bireysel emeklilik sözleşme sayısının toplam içindeki oranı bu dönem içerisinde düşüş eğilimi gösterirken, gruba bağlı ve işveren katkılı bireysel emeklilik sözleşmeleri artış eğilimi içerisinde. Bu artış, bireysel emeklilik sözleşmesi sayısının, dönem içindeki baskınlığını çok etkilememiştir.

İşveren katkılı grup emeklilik sözleşmeleri, sermaye kesimi için bazı avantajlar yaratmaktadır. Bunlardan birincisi işverenlere sağlanan vergi teşvikidir. 2013'e kadar işverenler, çalışanları için ödedikleri katkı paylarının aylık brüt ücretin %10'unu ve brüt asgari ücretin yıllık tutarını geçmeyecek bir kısmını doğrudan gider yazarak, kurumlar vergisi matrahından indirebilmekteydiler. 2013 sonrası ise bu oran %15'e çıkarılmıştır. Bu düzenleme, sermaye kesimi için maliyetleri düşürme olanağı

anlamına gelmektedir. İşveren açısından ikinci avantaj ise, çalışanlar için 5 yıl olarak belirlenen hak kazanım süresinin, 2013’le birlikte 7 yıla çıkarılması ile yaratılmıştır. 2007’de uygulamaya konulan, *vesting* (hak ediş) olarak da bilinen bu süreç, işveren katkılı bireysel emeklilik tutarlarına hak kazanabilmek için, çalışanların, bağlı olduğu kurumda ister istemez daha uzun süre geçirmesine neden olmaktadır. Bu da işveren açısından, işçi bulma ve iş eğitimi maliyetlerini düşürmektedir. Ayrıca bu durum işverenin eline, işçiye karşı kullanabileceği bir koz vermektedir. Genel olarak bu durum, çözüm söylemlerinde geçen istihdamı arttırma kaygılarının karşılığını bulduğu bir uygulama olmuştur.

Sermaye kesiminin işveren katkılı grup emekliliğe olan ilgisi, 2007’de Garanti Emeklilik Genel Müdürü Erhan Adalı’nın, “bu işe ilk başladığımızda *vesting* konusunu kimse bilmiyordu. Ancak, bugün işveren tarafında beklediğimizden de fazla taleple karşılaşyoruz. Hemen her sektörde ilgi giderek artıyor” vurgusunda da görülmektedir (Adalı, 2007). Nitekim, işveren katkılı bireysel emeklilik sözleşmelerinin toplam içerisindeki payı, 2009’dan günümüze kadar artmaya devam etmiştir.

BES’te emekli olan kişi sayısı ise şimdilik oldukça azdır. Şekil 3.10’te 2009’dan itibaren aylık bazda emekli olan katılımcı sayısı bilgisi mevcuttur.

Şekil 3.10 BES Aracılığıyla Emekli Olan Kişi Sayısı. Veri Kaynağı: (EGM, 2013)

BES 2003’te kurulmasına ve emeklilik için sistemde en az 10 yıl geçirilme zorunluluğuna rağmen, sistem emekli vermeye 2013 tarihinden önce başlamıştır.

Bunun sebebi, 12 Temmuz 2004 tarihinde yayımlanan ve 12 Ağustos 2004 tarihinde yürürlüğe giren Emeklilik Şirketlerindeki Birikimli Hayat Sigortalarından Bireysel Emeklilik Sistemine Aktarımlara İlişkin Tebliğ ile isteyen poliçe sahiplerinin birikimli hayat sigortalarındaki birikimlerini, bireysel emeklilik sistemine belirli koşullar altında aktarmasıdır (T.C. Resmi Gazete, 2004). Tebliğin, hayat sigortalarında geçen sürenin hesabı alt başlığında belirtildiği üzere, birikimli hayat sigortasının başlangıç tarihi, bireysel emeklilik sistemine giriş tarihi olarak sayılmıştır. Aktarım işlemleri 2006'nın sonuna kadar devam etmiştir.

Sektörün genel yapısını tanımaya yönelik ve BES'teki büyümeyi gözler önüne seren yukarıdaki değerlendirmelerden sonra, izleyen bölümde sektörün aktörleri olan emeklilik şirketleri mercek altına alınmaktadır.

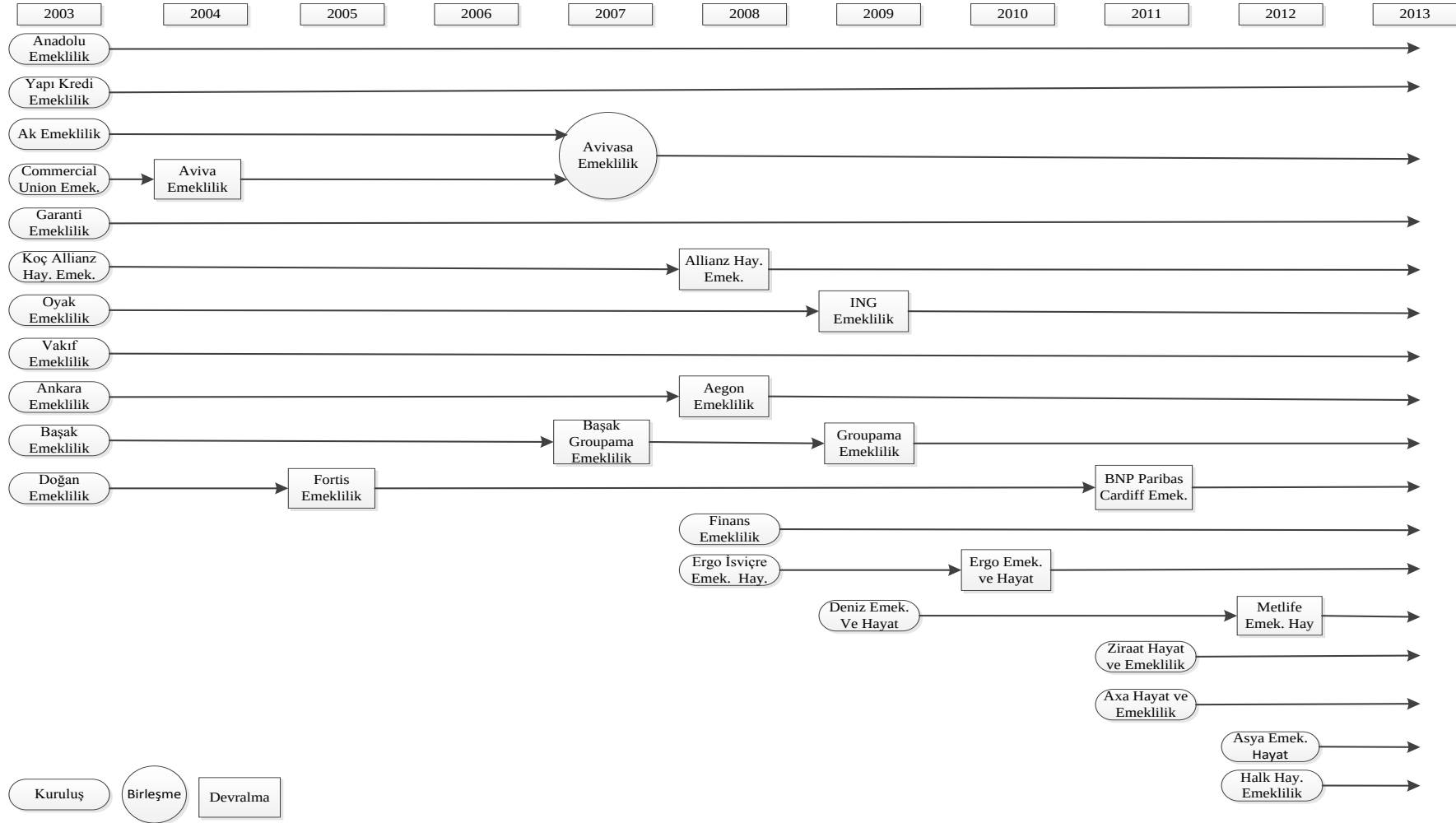
3.2 Bireysel Emeklilik Sistemi'nin Aktörleri Olarak Emeklilik Şirketleri

Sosyal güvenlik kurumlarının idari yapısının bozuk olması ve sosyal güvenlik sisteminde yaratılan fonların rasyonel şekilde yönetilmemesi söylemleri, piyasa dinamiklerinin hakim olduğu bir sosyal güvenlik sistemine geçiş yönünde çözüm önerilerini beraberinde getirmiştir. Çok ayaklı sistemde, devletten sonra var olması beklenen ekonomik aktörler şirketler olarak tasarlanmıştır.

Sektörü cazip kılmak için tıpkı katılımcılara verilen vergi ve devlet katkısı teşvikleri gibi, sektöre girişi ve sektörde yürütülecek faaliyetleri kolaylaştırmak için, emeklilik şirketlerine de vergi teşvikleri getirilmiştir. Söz konusu teşvikler arasında, emeklilik yatırım fonlarının portföy yönetiminden doğan kazançların kurumlar ve gelir vergilerinden muaf tutulması; fon kuruluşlarının ve fonlar için hazırlanan belgelerin damga vergisinden muaf tutulması; sermaye piyasalarında yapılan işlemlerden elde edilen gelirlerin Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi'nden muaf tutulması yer almaktadır (T.C. Resmi Gazete, 2001b). Bu teşvikler, emeklilik şirketlerinin sektöre girişi ve fon kuruluş faaliyetlerinin maliyetini düşürürken, bireysel emekliliğe geçişteki maliyeti vergi yoluyla toplumsallaştırmaktadır.

BES'in kurulmasıyla birlikte, bireylerin tasarruflarının toplulaştırılmasıyla ortaya çıkarılan para sermaye kaynakları, bir yandan kapitalist birikimi hızlandırmaya kanallı edilirken, diğeryandan 2003'ten itibaren şirket kuruluşları ve birleşme-devralmalarla sektöre giren sermayeler için kâr alanı sunulmuştur. Sektör, ulusal ve

uluslararası sermaye için, tek başına katıldıkları veya rekabet ve sektör deneyimi kaygılarıyla ortaklıklar kurdukları bir alan haline gelmiştir. 2003 yılında sektöre eklenen 11 emeklilik şirketi varken, bu sayı Mart 2013 itibarıyla 17'dir. 2007 yılında Aviva Emeklilik ve Ak Emeklilik şirketleri, sektördeki ilk ve tek birleşmeyi gerçekleştirmişlerdir. Bunun yanında, sektörde 10 kez şirket devralması yaşanmıştır. Sektörde 2007 yılına kadar birleşme, devralma ve kuruluş açısından daha az bir hareketlilik varken, bu yıllar beraber özellikle devralma ve kuruluşların sayısında artış gözlemlenmiştir. BES'te yer alan emeklilik şirketlerinin kuruluş, devralma ve birleşme eylemleri ve tarihleri Şekil 3.11'de yer almaktadır.

Şekil 3.11 Emeklilik Şirketlerinin Kuruluş, Birleşme ve Devralma Tarihleri, Veri Kaynağı: (EGM, 2013)

2013 itibarıyla emeklilik şirketlerin ortaklık yapısına bakarak, çok baskın olmasa da, uluslararası para sermayenin bireysel emeklilik sektöründe bir yer edindiği sonucuna varılabilir. 1999 yılından sonra sosyal güvenlik sisteminde yaşanan yapısal dönüşümün en önemli ayaklarından biri olan BES’le açığa çıkan para-sermaye, hem ulusal hem de uluslararası sermayeler için mücadele alanı olmuştur. Sistemdeki köklü dönüşümün ilk uğrağında sosyal güvenlik sisteminin emeklilik ayağı uluslararası para sermayenin denetimine açılmıştır (Akyüz, 2011, s. 311). Uluslararası sermayenin sektöre olan ilgisi, kuruluştan çok devralma olarak kendini göstermiştir. Çizelge 3.1’den, 2013 ilk çeyrek sonu itibarıyla emeklilik şirketlerinin ortaklık yapısı ve fon büyüklükleri izlenebilmektedir.

Çizelge 3.1 Emeklilik Şirketleri Sermaye Yapıları, Fon Büyüklükleri ve Katılımcı Sayıları.

Şirket Adı	Sermayedarlar	Ortaklık Payı (%)	Fon büyüklüğü (TL)	Katılımcı Sayısı
Anadolu Hayat Emeklilik A.Ş.	T. İş Bankası A.Ş. Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi Milli Reasürans T.A.Ş. Halka Açık Kısım	62 20 1 17	4.519.587.367	657.231
Avivasa Hayat ve Emeklilik A.Ş.	Aviva plc. Sabancı Holding Diğer	49,83 49,83 0,34	4.301.531.247	523.933
Yapı Kredi Emeklilik A.Ş.	Koç Finansal Hizmetler A.Ş. Diğer	81,85 18,2	3.814.820.121	397.310
Garanti Emeklilik A.Ş.	T. Garanti Bankası A.Ş. Achmea Diğer	84,91 15 0,9	3.579.251.353	688.324
Vakıf Emeklilik A.Ş.	T. Vakıflar Bankası T.A.O. Güneş Sigorta A.Ş. Vakıf Yatırım Menkul Değerler A.Ş. Vakıfbank Pers. Özel Sos. Güv. Hiz. Vakfı Güneş Turizm Oto. End. ve Tic. A.Ş.	53,9 37 8 1 0,1	1.383.597.034	252.002
ING Emeklilik A.Ş.	ING Continental Europe Holdings B.V. Diğer	99,00 1,00	1.193.700.646	209.344

Çizelge 3.1 (devam) Emeklilik Şirketleri Sermaye Yapıları, Fon Büyüklükleri ve Katılımcı Sayıları.

Allianz Hayat ve Emeklilik A.Ş.	Allianz Europe B.V. Tokio Marine, Nichido Fire Ins. Co. Ltd. Allianz Sigorta A.Ş. Diğer	86 11 2 1	743.977.461	64.695
Groupama Emeklilik A.Ş.	Groupama SA Groupama Sigorta A.Ş. GroupamaInvest. Bosphorus Holding A.Ş. T.C. Ziraat Bankası Personeli Vakfı	37,36 43,51 10,02 9,11	673.216.947	78.277
BnpParibasCardif Emeklilik A.Ş.	BnpParibasCardif	100	629.684.608	118.196
Finans Emeklilik A.Ş.	Finansbank A.Ş.	100	263.061.321	79.380
Metlife Emeklilik ve Hayat A.Ş.	American Life InsuranceCompany Diğer	99,97 0,03	233.617.447	96.442
Ziraat Hayat ve Emeklilik A.Ş.	T.C.Ziraat Bankası A.Ş. Diğer	99,96 0,04	134.262.944	54.244
Ergo Emeklilik ve Hayat A.Ş.	ERGO Grubu Holding A.Ş. Diğer	99,99 0,01	165.708.014	39.517
Aegon Emeklilik ve Hayat A.Ş.	AEGON Turkey Holding B.V	100	134.262.944	48.800
Halk Hayat ve Emeklilik A.Ş.	T. Halk Bankası A.Ş. Halk Sigorta A.Ş. ve Diğer	94,4 5 0,6	86.996.314	65.680
Axa Hayat ve Emeklilik A.Ş.	Axa Holding A.Ş. Diğer	99,9 0,01	48.355.265	3.632
Asya Emeklilik ve Hayat A.Ş.	Asya Katılım Bankası A.Ş. Diğer	97,99 2,01	11.667.596	57.108

Kaynak: Emeklilik şirketlerinin internet sitelerinden derlenmiştir.

Emeklilik şirketleri, sahip oldukları toplam fon büyüklükleri açısından da birbirlerinden ayrılmaktadır. Şirketlerin, sektörde bulunma süresinin ve bireylerle kurduğu ilişki kanalının bu ayrışmada etkili olduğu bilinmektedir. Şirketler sermaye büyüklüklerine ve finans sektörünün diğer alanlarındaki etkinliklerine bağlı olarak, satış kanallarını farklılaştırabilme ve yaygınlaştırabilme yetilerine sahiptirler. Özellikle finans sermayenin bankacılık ayağındaki müşteri kitlesinden yararlanabilen emeklilik şirketleri, katılımcı sayısı ve fon portföy büyüklüğü açısından sektörün ön sıralarında yer almaktadır. Anadolu Hayat ve Emeklilik A.Ş., Avivasa Hayat ve Emeklilik A.Ş., Yapı Kredi Emeklilik A.Ş., Garanti Emeklilik A.Ş., Vakıf Emeklilik A.Ş. ve ING Emeklilik A.Ş.’nin 1 milyar TL üzerindeki fon büyüklüğü bu iddiayı doğrular niteliktedir. Finans Emeklilik A.Ş., Ziraat Hayat ve Emeklilik A.Ş. ve Halk Hayat ve Emeklilik A.Ş.’nin bu sıralamada geri olmasının sebebi, bu şirketlerin sektöre daha sonradan eklenmiş olmalarıyla ilişkilidir.

Çizelge 3.2 Finans Sektörü Dışında Yatırımı Bulunan Sermaye Grupları ve Faaliyet Alanları.

Emeklilik Şirketi	Bağlı Olduğu Sermaye Grubu	Finans Sektörü Dışındaki Yatırımlar
Anadolu Hayat Emeklilik A.Ş.	İş Bankası Grubu	Cam, Telekomünikasyon, Sanayi ve Hizmet
Avivasa Hayat ve Emek. A.Ş.	Sabancı	Enerji, Otomotiv, Çimento, Tekstil
Yapı Kredi Emeklilik A.Ş.	Koç	Enerji, Otomotiv, Dayanıklı Tüketim, Gıda
Garanti Emeklilik A.Ş.	Doğuş	Enerji, Otomotiv, İnşaat, Medya
Finans Emeklilik A.Ş.	Fiba	Enerji, Gayrimenkul, Mağazacılık, Havacılık

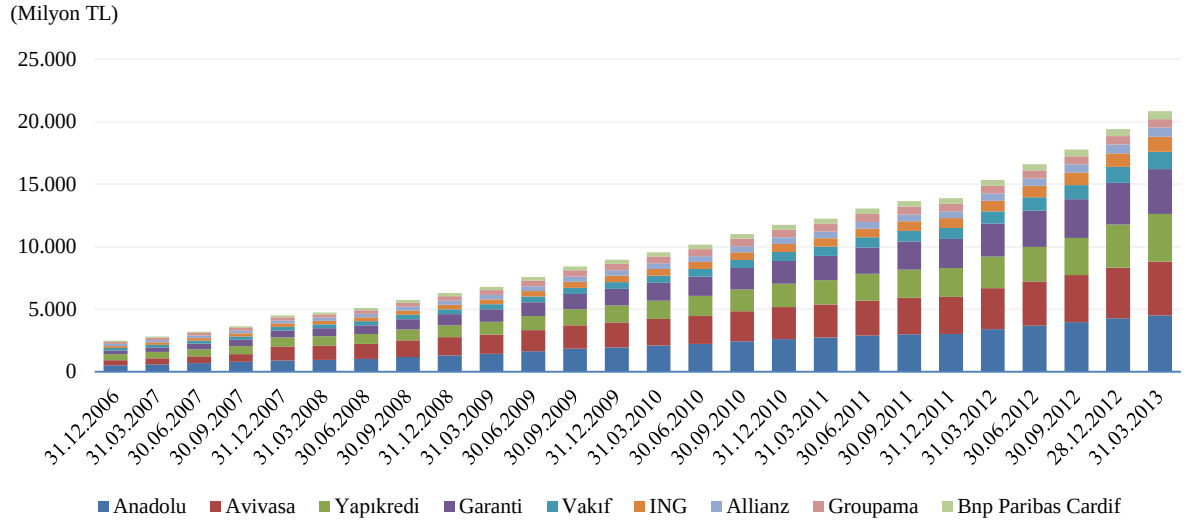
Kaynak: İlgili internet sitelerinden derlenmiştir.

Türkiye bireysel emeklilik sektöründe, tek başlarına veya ortaklık kurarak yatırım yapan bazı sermaye grupları, diğer finans ve finans-dışı alanlarda da faaliyetleri bulunmaktadır. Üretken, ticari ve para sermaye döngüleri üzerinde eşzamanlı kontrol kuran ve bu yapıları ile Türkiye Finans Kapital'inin birer üyesi olan söz konusu sermaye gruplarının, finans sektörü dışında yatırım yaptığı başlıca alanlar Çizelge 3.2'de gösterilmiştir. Bu alanlar otomotiv ve dayanıklı tüketim malları gibi Türkiye'nin önde gelen ihracatçı sanayilerinden, günümüzde gözde yatırım alanı olarak önem kazanan enerji ile çeşitli hizmet sektörleri ve inşaaata kadar uzanan bir yelpazede dağılmaktadır. Bu holdinglerden Türkiye'nin en büyük sermaye grupları arasında ilk sıralarda yer alan Sabancı, Koç ve Doğuş Grupları'nın bireysel emeklilik sektöründeki varlıkları, ülkede finans kapital oluşumunun sadece bankaları ve sermaye piyasası aracı kurumlarını değil, bireysel emeklilik şirketlerini de içeren bir kapsama ulaştığını göstermektedir.⁴ Böylece üretken sermaye döngüsü üzerinde kontrol kuran sermaye gruplarının, hem bankalar, hem aracı kurumlar hem de emeklilik şirketleri aracılığıyla para sermaye kaynakları üzerinde de kontrol kurdukları gerçeği ile karşı karşıyayız. Finansın bu alt dallarına yayılma, söz konusu holdingler için hem yaratılmış olan bu kar alanlarından nemalanma dürtüsünün, hem de diğer sektörlerdeki genişlemeleri besleyecek şekilde para sermaye döngüsüne egemen olma amacının bir sonucudur. Sermaye, sadece üretim alanında değil, finans alanında da merkezileşmekte ve yoğunlaşmaktadır. Finans alanında süren birleşme ve devralmaların getirdiği konsolidasyon süreci ile, yanlarına bazı örneklerde yabancı finans şirketlerini de ortak alarak konumlarını sağlamlaştıran sermayeler karşımıza çıkmaktadır. Böylece, Türkiye'de banka-temelli finans sisteminden, sermaye piyasası-temelli finans sistemine geçiş sürecinde, yine belirli sermaye

⁴ Finans Kapital oluşumunu bankacılık özelinde inceleyen bir çalışma için bakınız: Gültekin-Karakaş (2009), aracı kurumlar bazında ele alan bir çalışma için de bkz. Çavuş ve Gültekin-Karakaş (2010).

gruplarının egemenliği sürmüş olmaktadır. Gerek bankalarını ve gerekse aracı kurum ve emeklilik şirketlerini satarak finans alanından çekilen Finans Kapital'in eski üyeleri olan Oyak Grubu ve Doğan Grubu gibi holdingler ise, finans alanındaki satışlardan elde edilen para sermayeyi çeşitli sektörlerde üretime yönlendirerek, birikimlerini sürdürmeyi tercih etmişlerdir. Kapitalist birikim sürecinin hakim olduğu tüm ekonomik alanlar gibi, bireysel emeklilik sektörü de, rekabeti içeren bir alandır. Sermaye birikim sürecinin rekabet kurumu dolayısıyla sahip olduğu tekelleşme eğilimi, bireysel emeklilik sektöründe de diğer sektörlerde olduğu gibi ölçek bazında farklılaşan ve homojenlikten uzaklaşan bir sermaye dağılım portresini ortaya çıkarmaktadır.

Şirketlerin fon büyüklükleri her ne kadar şirketlerin kendilerine ait bir sermayeyi ifade etmese de, bireysel birikimlerin açığa çıkardığı sermayenin oluşturduğu fonlar üzerinden yapılan kesintiler, emeklilik şirketlerin gelirini ve karlılığını doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla da, fon büyüklüğü arttıkça, şirketlerin sermaye büyüklüğü artmaktadır. Bu etkileşimin bir diğer boyutu, daha büyük fon tutarına sahip şirketlerin, görece az fon büyüklüğü olan şirketlere göre, insan kaynağı ve satış kanalı yatırımlarını daha geniş ölçekte yapabiliyor oluşudur. Bu ilişkiler yumağının bir sonucu olarak, sürecin başlangıcından bugüne baskın olan sermaye gruplarıyla rekabetin çok zor olduğu ve gelecek orta ve uzun vadede, fon büyüklüğü açısından şirketler arasındaki farkın kapanmasını beklemenin çok iyi niyetli bir yaklaşım olduğu görülmektedir. Bu yüzden gelecek dönemde, sektöre giriş ya da devralmalardan çok, rekabet dürtüsüyle birleşmelerin yaşanabileceğı bir emeklilik sektörü öngörülebilir. Emeklilik şirketlerinin sahip oldukları fon portföy büyüklüklerinin verileri, Şekil 3.12 ve Şekil 3.13'te 2006 yılından günümüze kadar izlenebilmektedir.

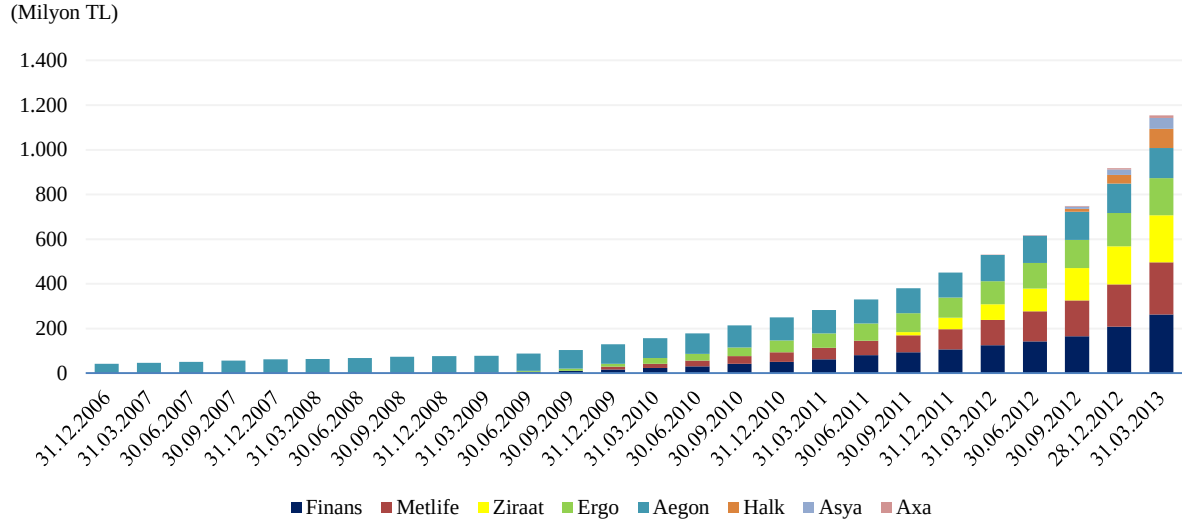
Şekil 3.12 500 Milyon TL Üstü Fon Büyüklüğüne Sahip Emeklilik Şirketleri.
Veri Kaynağı: (SPK, 2013)

Fon büyüklüklerinin heterojen yapısından dolayı, tüm şirketleri zaman çizelgesinde aynı anda göstermek yorum kaybına sebep olabileceği için, şirketler, fon büyüklükleri 500 milyon TL'nin üstünde olanlar ve altında olanlar olarak ikiye ayrılmıştır. Şekil 3.12, 2013 üçüncü çeyrek itibarıyla 500 milyon TL üstü olan emeklilik şirketlerini içermektedir. 500 milyon TL üstü fon büyüklüğüne sahip 9 emeklilik şirketinin toplam fon büyüklüğü, 2013 ilk çeyreği itibarıyla 20,2 milyar TL'dir. Bu tutar, sektör toplam fon büyüklüğünün %91,9'unu oluşturmaktadır.

Üç aylık verilerinden izlenebildiği üzere, Anadolu, Avivasa, Yapı Kredi ve Garanti Emeklilik şirketleri, fon büyüklüğü açısından sektörün baskın şirketleri olmuştur. 2007 yılının sonunda, Aviva Emeklilik ve Ak Emeklilik şirketlerinin, Avivasa olarak birleşmeden önce fon büyüklükleri sırasıyla, 630 ve 432 milyon TL'dir. Birleşmeyle beraber, 854 milyon TL fon büyüklüğü olan Anadolu Hayat ve Emeklilik A.Ş. geride bırakılmıştır. Avivasa'nın liderliği 2010 yılının altıncı ayına kadar sürebilmiştir.

2013 üçüncü çeyrek itibarıyla, fon büyüklüğü 500 milyon TL'nin altında olan şirketler, genel olarak 2009 ve sonrasında sektöre giren emeklilik şirketleridir. Bu şirketler içerisinde, emeklilik sektöründe bulunan en eski şirket 2008'de Ankara Emeklilik A.Ş.'ni satın alan Aegon Emeklilik A.Ş.', en yenisi ise Temmuz 2012'de sektöre giren Halk Hayat ve Emeklilik A.Ş' dir. 263 milyon TL'yle bulunduğu grup içerisinde lider konumda olan Finans Emeklilik A.Ş., kurulduğu tarihten bu yana fon büyüklüğü açısından hızlı bir gelişim göstermiştir. Finans Emeklilik A.Ş.'nin

yanında, bankacılık sektöründe de faaliyet gösteren finans gruplarının birer parçası olan diğer emeklilik şirketleri, tanışık oldukları potansiyel müşterileri, bireysel emekliliğe taşıyarak hızlı bir büyüme yakalayabilmektedirler. Ziraat Hayat ve Emeklilik ile Halk Hayat ve Emeklilik A.Ş’ nin gelişim hızı bu önermeyi doğrular niteliktedir. 500 milyon TL altı fon büyüklüğüne sahip şirketlerin 2006’dan başlayarak, çeyrek sonlarına ait fon büyüklüğü verileri, Şekil 3.13’teki gibidir.

Şekil 3.13 500 Milyon TL Altı Fon Büyüklüğüne Sahip Emeklilik Şirketleri.
Veri Kaynağı: (SPK, 2013)

4. BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ'NE İLİŞKİN LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Çalışmanın temel amacı, BES'e dahil olan katılımcıların tasarruf kararlarının çeşitli sosyo-ekonomik ve demografik göstergeler ayrımında farklılaşıp farklılaşmadığını inceleyerek, bireysel emeklilik oluşumunun fırsat eşitliği perspektifinden bir değerlendirmesini yapmaktır. Bu paralelde, özel emeklilik ve fırsat eşitliği ilgili uluslararası çalışmalar ve Türkiye'de BES uygulamasını katılımcılar bazında inceleyen çalışmalar araştırılmıştır.

Özel emeklilik sistemlerinin zamana ve mekâna bağlı olarak ülke bazında farklılaşması ve ortak paydada birleşen bir veri setinin olmayışı nedeniyle, özel emeklilik fonlarının bireyler bazında refah etkisini inceleyen uluslar arası çalışmaların konusu çok çeşitlilik barındırmamaktadır. Özellikle tartışılması düşünülen katılımcılara verilen teşviklerinin olası bir fırsat eşitsizliği yaratması konusu, Türkiye'de uygulanan teşvik sisteminin dünyada karşılık bulamaması nedeniyle, uluslararası literatür araştırmasının kaynak açısından kısıtlı kalmasına sebep olmuştur.

Türkiye üzerine literatürde, BES katılımcılarını ve kararlarını inceleyen çalışmalar sınırlı sayıda olup, amaçları itibarıyla iki grup halinde değerlendirilebilirler. Birinci grup çalışmalar, genel olarak katılımcıların BES'e bakış açısı, BES hakkındaki bilgi düzeyleri ve bir tasarruf aracı olarak BES'i tercih etme nedenleri konularına yoğunlaşırken, ikinci grup çalışmalar, sisteme dahil olan ve olmayan katılımcıların, aldıkları veya alabilecekleri tasarruf kararlarını etkileyen faktörleri analiz etmişlerdir.

Birinci grup çalışmalar, Kaydu (2006), Çemberci (2007), Koban (2008), Akın (2008) ve Samancı (2010)'dur. Yazarlar, çalışmalarında genelde şehir bazında anket uygulayarak, bireylerin sosyo-ekonomik ve demografik özellikleriyle BES algıları arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. Bu amaçla, katılımcıların cinsiyet, medeni durum, yaş, sahip olduğu sosyal güvence, meslek gibi özellikleriyle, BES'i bir yatırım ve tasarruf aracı olarak görme, BES'i bir sosyal güvence olarak görme, BES'in genel bir

sistem olarak algılanması (BES bilgi düzeyi gibi) arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu kategorideki çalışmalar genel bir sonuca ulaşmaktan çok, BES algısını, katılımcıların özellikleri çerçevesinde betimlemekle yetinmişlerdir. Çalışmaların yapıldığı tarih birbirlerinden uzak olmadığı ve ortak zeminde bir soruları bulunduğu için, sonuçları arasında karşılaştırma yapmak yanlış olmayacaktır. Katılımcıların veya katılımcı adaylarının, sosyo-ekonomik ve demografik özelliklerine bağlı olarak sahip oldukları BES bilgisi ve BES algısının, tasarruf şekillerinin ve kararlarının birbirinden farklı olması, buna ek olarak katılımcıların cevaplarının çeşitli kümelenmeler yaratması, çalışmaların ortak sonucudur. Bu da bize BES katılımcılarının, homojen bir yapıda olmadığına dair ipuçları vermektedir.

İkinci grup çalışmalar ise, Bozkuş ve Elveren (2008), Şahin, Tılıç ve Elveren(2008) ve Yanardağ'ın (2010), BES katılımcılarının ve katılımcı adaylarının sosyo-ekonomik ve demografik değişkenlerinin, tasarruf tutarlarına etkisi ve bu etkinin boyutuna dair incelemeleridir. Örneğin, Yanardağ, katılımcıların aylık gelirleriyle, tasarruf yapabilecekleri tutar arasında pozitif bir ilişki bulmuştur. Bozkuş ile Elveren ve Şahin, Tılıç ve Elveren ise, toplumsal cinsiyetçi bakış açısı ekseninde, kadın ve erkek katılımcılar arasındaki katkı payı kararlarının erkekler lehine değiştiğini bulmuşlardır. Bu kategorideki çalışmaların ortak bulgusu, katılımcıların doğuştan sahip olduğu özelliklerin ve sonradan kazandığı farklı toplumsal statülerin, aylık katkı payı tutarlarında farklılaşmalar yaratmasıdır. Bu bulgulara göre, toplumsal statüler, BES içerisinde farklı kümeler yaratmaktadır. Bir diğer deyişle, BES içerisinde tasarruf yapma veya yapabilme kabiliyeti açısından oluşan farklı kümelenmeler, heterojen bir ortam yaratmaktadır. Çizelge 3'te Türkiye literatüründeki çalışmaların özet bilgi ve bulguları yer almaktadır.

BES katılımcılarını analiz etmek için yapılan çalışmalarda, çoğunlukla anket yöntemiyle toplanan veriler kullanılmıştır. Bu çalışmaların ortak özellikleri, açıklayıcılıklarının yerel bazda kalması, veri sayılarının düşük olması, ayrıca konuları itibarıyla katılımcıların daha çok BES'e ilişkin genel bilgi ve ilgilerini ölçmeye çalışmalarıdır. Diğer çalışmalardan farklı olarak, Bozkuş ve Elveren (2008), Şahin, Tılıç ve Elveren (2008)'in Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM) toplu verilerinden örneklem seçilerek yapılan, toplumsal cinsiyetçi bakış açısı temelinde, kadın ve erkeklerin aylık katkı payı ödeme tutarları arasındaki farkları sosyo-ekonomik ve demografik değişkenleri kullanarak, genelleştirilmiş

Çizelge 4 Türkiye Literatüründe BES Katılım ve Tasarruf Kararlarına İlişkin Çalışmalar.

Yazar	Yıl	Yöntem	Veri Sayısı, Kaynağı, İncelenen Yer	Bulgular
Kaydu	2006	Betimsel İstatistik - Verileri Çapraz Karşılaştırma	96 - Emeklilik Şirketi - Antalya ve Isparta İlleri	Antalya ve Isparta illerindeki katılımcılar, sosyo-ekonomik ve demografik özellikler açısından birbirinden farklılaşmaktadır.
Çemberci	2007	Betimsel İstatistik - Veriler Arasında İlişki Kurma	100 - Anket - Belirtilmemiş	Tüketiciler BES'i iyi bir yatırım aracı olarak görmektedir ve BES'le gelecek güvence altına alınabilir.
Koban	2008	Betimsel İstatistik - Veriler Arasında İlişki Kurma	600 - Anket - Gebze, İzmit, Adapazarı	Tüketicilerin çok azı BES' i bir tasarruf aracı olarak görmektedir ve %60'ı vergi avantajından habersizdir.
Akın	2008	Ki- Kare Analizi	400 - Anket - İstanbul	Tüketicilerin BES'e girme kararı, meslek, eğitim düzeyi, aylık gelir düzeyi değişkenleri bazında değişmektedir.
Bozkuş, Elveren	2008	En Küçük Kareler Yöntemi	126,734 - EGM - Türkiye	Katılımcıların BES'e ödedikleri aylık katkı payı tutarları, erkek katılımcıların lehine farklılaşmaktadır.
Şahin, Rittersberger-Tılıç, Elveren	2008	Genelleştirilmiş Lineer Model	126,734 - EGM - Türkiye	Kadın katılımcıların ödedikleri katkı payları, medeni durumları ve yaşadıkları şehir hariç diğer tüm sosyo-ekonomik ve demografik değişkenler açısından, hem kendi içlerinde, hem de erkeklere göre farklılaşmaktadır.
Samancı	2010	Tek Yönlü Varyans Analizi	251 - Anket - Ankara	Katılımcıların çoğunluğu sisteme, emekli olunca yaşam standartlarını korumak, süreç sonunda toplu para alabilmek, tasarruflarını profesyonellere yönettmek ve vergi teşviğinden yararlanmak amacıyla katılmaktadır. Katılımcıların BES'e bakış açısı, sosyo-ekonomik ve demografik değişkenlere bağlı olarak değişmektedir.
Yanardağ	2010	Ki- Kare Analizi	120 - Anket - Muğla	Aylık gelir, ücret dışı gelir, ikinci bir emekli maaşı isteği bireylerin BES' i tercih etmesinde etkilidir. Katılımcıların aylık gelirleriyle ödedikleri katkı payı tutarları pozitif ilişkilidir.

doğrusal modellerle tahmin yapan iki çalışma bulunmaktadır. Katılımcıların aylık katkı payını ödeme eğilimlerin inceleyen söz konusu çalışmalardan farklı olarak, bu çalışmada aylık katkı payı ödemesi En Küçük Kareler Yöntemi'yle tahmin edilecektir. Ayrıca, katılımcıların, yaşı, yaşadığı şehrin kalkınmışlığı, aylık geliri ve eğitim seviyeleri farklı bir kurguyla sınıflandırılarak, kukla değişkenlerle daha derin analiz yapabilme olanağı elde edilmiştir. Örneğin, bahsi geçen iki çalışmada da kategorilendirilmeyen yaş değişkeni, bu çalışmada 10'arlı şekilde kategorilendirilmiştir. Yine bu iki çalışmada, katılımcıların katılımcıların yaşadığı şehirler İnsani Gelişmişlik Endeksi'ne göre iki kategoriden oluşurken, bu çalışmada Kalkınma Bakanlığı'nın çalışmasına göre dört kategoriye ayrılmıştır. Kadın ve erkek katılımcıların aylık katkı payı ödeme eğilimleri, evli ve bekâr olma durumlarına göre dört farklı kategoride incelenmiştir. Temelde BES'teki eşitsiz birikim ortamının nedenlerini ve boyutunu tartışan bu çalışmada, devlet teşviklerinin bu eşitsizlikteki yerinin simülasyonlarla belirlenmeye çalışılması da, literatürde var olan çalışmalardan ayrıran bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma, yukarıda bahsedilen ikinci grup çalışmalara paralel şekilde, BES katılımcılarının tasarruf kararlarının, çeşitli sosyo-ekonomik ve demografik özellikler açısından farklılaşıp farklılaşmadığını inceleyecektir. Verilerden elde edilen kategorik değişkenlerle, farklılığın boyutu anlaşılmaya çalışılacaktır. Çalışmayı, ikinci grup çalışmalardan ayrı kılan bir özelliği, kategorileme bakımından daha çok gösterge sunabilecek bir yol izlenmiş olmasıdır. Son olarak, elde edilecek bulgular eşliğinde, katılımcılara verilen devlet teşviklerinin, BES'te tasarruflar açısından fırsat eşitliğine etkisi simülasyonlarla anlaşılmaya çalışılacaktır.

5. BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ KATILIMCILARININ TASARRUF EĞİLİMİNDEKİ FARKLILIKLARIN ANALİZİ

Bu kısımda öncelikle elde edilen veri set incelenecek, daha sonra BES katılımcılarının tasarruf eğilimindeki farklılıklar analiz etmek üzere kurulacak olan modelde kullanılacak değişkenler analiz edilecektir. Daha sonra katılımcıların tasarruflarıyla, değişkenler arasındaki ilişki incelenecek ve model tahmini yapılacaktır. Son olarak, sistemdeki tasarruflar ve katılımcılara verilen teşvikler fırsat eşitliği çerçevesinde yorumlanacaktır.

5.1 Veri Seti

184.520 katılımcının, demografik, sosyo-kültürel, ödeme ve tasarruf bilgilerinden oluşan veri seti, 20.12.2012 tarihi itibarıyla, sektörde faal bulunan bir emeklilik şirketinden alınmıştır. Veri seti, Aralık 2012’de emeklilik şirketinin doğrudan müşterisi olan veya diğer emeklilik şirketlerinden aktarımla gelip, tasarruflarına halen söz konusu şirkette devam eden güncel katılımcı bilgilerinden oluşmaktadır. Çeşitli sebeplerle sistemden çıkan eski katılımcılar, kararlarını yenileyemedikleri ve esasen bu sistemde tasarruf yapmaktan vazgeçtikleri için örnekleme bulunmamaktadır.

Katılımcıların doğuştan getirdiği veya sonradan kazandığı özelliklerin, sistemdeki tasarruf çarpıklığına etkisini araştırarak model için kullanılabilecek mevcut veri seti, katılımcıların ödemeye gönüllü oldukları yıllık katkı payı, cinsiyet, medeni durum, yaş, yaşanılan şehir, aylık gelir, meslek, düzenli ödeme bilgisi, birikim ve eğitim seviyesi gibi bilgiler içermektedir. Bu bilgileri düzeltmek isteyen katılımcılar şirkete yeni bilgilerini iletebilmektedirler. Ayrıca bu bilgiler, pazarlama ve satış amaçları doğrultusunda şirket tarafından katılımcılara ulaşılarak da güncellenmektedir.

Analiz, BES katılımcılarının tasarruf eğilimlerinin farklı olup olmadığını anlamak, eğer bir farklılık varsa, bu farklılığı etkileyen faktörleri ve bu faktörlerin boyutlarını saptamak amacıyla yapılır. Bu amaç doğrultusunda, BES’e ödenen katkı payını belirleyen faktörler analiz edilerek, sisteme katılanlar arasında ortaya çıkan

farklılaşmalar, katılımcıların cinsiyet, medeni durum, yaşanılan şehir, yaş, aylık gelir ve eğitim durumu gibi özellikleri temelinde incelenecektir.

Modelde, veri setinde yer alan bazı değişkenler içerilmemiştir. Modele, katılımcıların meslek bilgilerinin dâhil edilmemesinin sebebi, bu değişkenin içerdiği çeşitli meslek kategorilerinin haricinde, “diğer” adlı bir alt kategorinin olmasıdır. Sözü geçen “diğer” kategorisi hakkında herhangi bir bilgi sahibi olunmadığı ve modelin açıklayıcılığına etkisi belirsiz olduğu için, çalışmaya meslek bilgileri verisi elenerek devam edilmiştir. Ayrıca katılımcıların meslek bilgileri ve aylık gelir bilgileri birbirlerini tamamlayıcı özellikte olan iki veri olduğu için, bu verilerin belli bir korelasyona sahip olacağı öngörülmüştür. Bu nedenle meslek bilgilerini modelden dışlamanın, genel hatları itibarıyla modelin açıklayıcılığını düşürmeyeceği öngörülmüştür. Meslek değişkeni için alınan bu karar, Bozkuş ve Elveren (2008)’in yaptıkları çalışmada, aylık gelir ve eğitim değişkenlerinin bir ilişki içerisinde olması nedeniyle aylık gelir değişkenini modelden dışlamalarına paralel bir karardır.

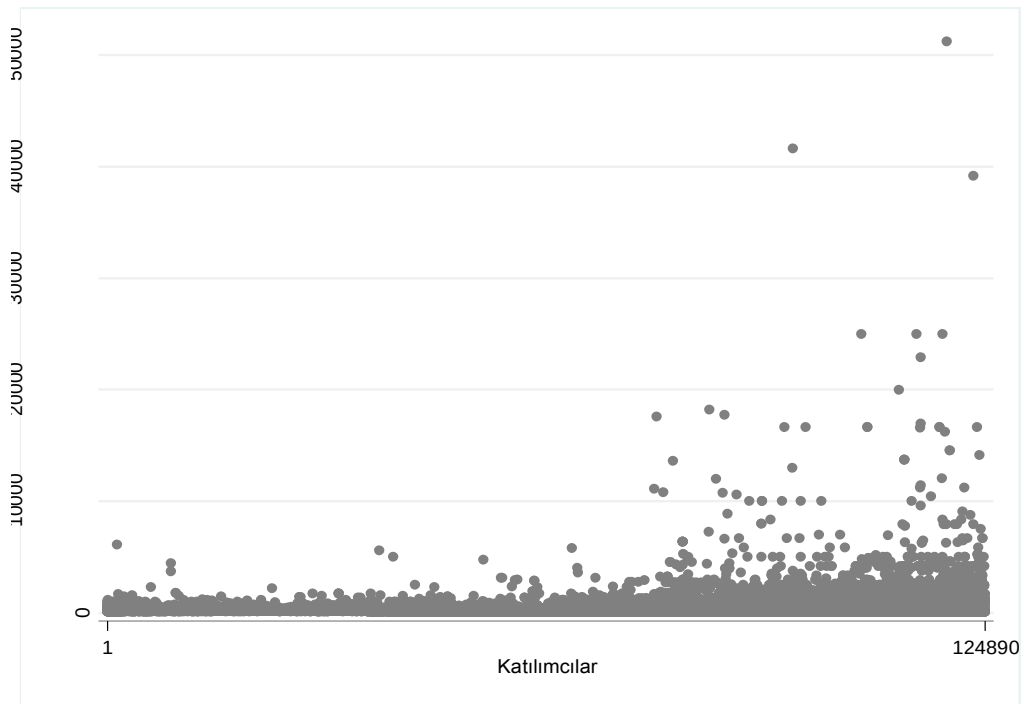
Ayrıca, katılımcı bilgilerine dair veri setindeki tüm değişkenler aynı sayıda veri içermemektedir. Örneğin yıllık katkı payı, cinsiyet, yaş gibi bilgiler tüm katılımcılarda mevcutken, diğer bazı değişkenlerde bu durum söz konusu değildir. Ham verideki medeni durum değişken sayısı 181.826, aylık gelir değişkeni veri sayısı 129.678, eğitim seviyesi değişkeni veri sayısı 152.013’tür. Ayrıca katılımcıların 1.074 tanesi, yaşamlarını yurtdışında sürdürdükleri için yaşanılan şehir sayısı 183.446’ya düşürülmüştür. Yurtdışı verilerinin, modelde kullanılacak veri setine dâhil edilmemesinin sebebi, yurtdışı katılımcılarının dünyanın farklı yerlerinden oluşundan dolayı kategorik hale getirilememesidir. Kategorik hale getirilse dahi yaşanılan şehirleri kategorileştirirken Kalkınma Bakanlığı’nın analizi ön planda tutulduğu için, yapılacak yorumları bilinmeyen bir yönde etkilemesi ihtimali sebebiyle bu veriler analiz dışında bırakılmıştır. Kalkınma Bakanlığı’nın analizi ve veri setinde yer alan bireylerin yaşadığı şehirler bilgisi ile oluşturulan kalkınma değişkeni arasındaki ilişki bölüm 4.2’de alt başlık olarak incelenmiştir.

Eksik olan verilerin elenmesi yöntemiyle, toplam veri sayısı 124.890’a inmiştir. Veri setine ilişkin en son geline durumda, modelin açıklayıcılığına zarar verebilecek, boş veya arızalı herhangi bir veri bulunmamaktadır. Çalışmada tüm analiz ve yorumlar, veri setinin son hali üzerinden yapılmıştır.

5.2 Değişkenler ve Betimsel İstatistikler

Analizde kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenler aşağıda açıklanmaktadır.

Aylık katkı payı; Katılımcılar sözleşmelerini yıllık primler üzerinden yapsa da, ödemelerini aylık olarak yapmaktadırlar. Bunun sebebi, katılımcıların tasarrufları için, uzun dönemden çok, maaş döngüsü çerçevesinde aylık olarak planlar yapmalarıdır. Bu yüzden, veriyi gerçeğe daha yakın kılabilmek için, yıllık katkı payı tutarları aylık baza indirgenmiştir. Aylık katkı payı verisinin serpilme çizimi, Şekil 5.1'deki gibidir.

Şekil 5.1 Aylık Katkı Payı Tutarlarının Serpilme Çizimi.

Çizelge 5.1'de, veri setinde tek sürekli değişken olan katkı payı ödemelerinin yıllık, aylık ve logaritma aylık değerlerinin özet istatistik bilgileri yer almaktadır. Örneklem içinde, ödenen en düşük aylık katkı payı 53 TL' yken, en yüksek aylık katkı payı 51.250 TL'dir.

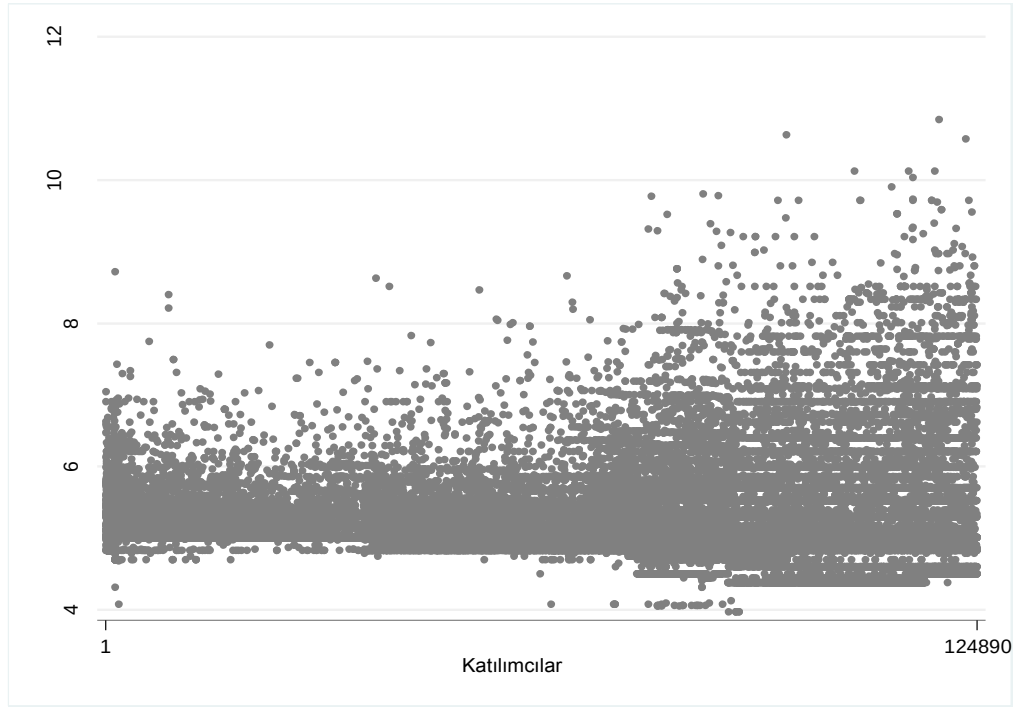
Çizelge 5.1 Katkı Payı Tutarlarının Özet İstatistikleri.

	Aylık Katkı Payı	Ln (Aylık Katkı Payı)
En yüksek	51.250	10,84
Üçüncü Dördebölen	153	5,03
Ortanca	150	5,01
Birinci Dördebölen	130	4,87
En Küçük	53	3,97
Ortalama	197,80	5,09
Standart Sapma	452,47	0,43

Aylık katkı payı veri setinin çarpıklık yönünü ve boyutunu anlamak için *Bowley Çarpıklık Ölçüsü* kullanılmıştır. Çarpıklık ölçüsü formülü aşağıdaki gibidir;

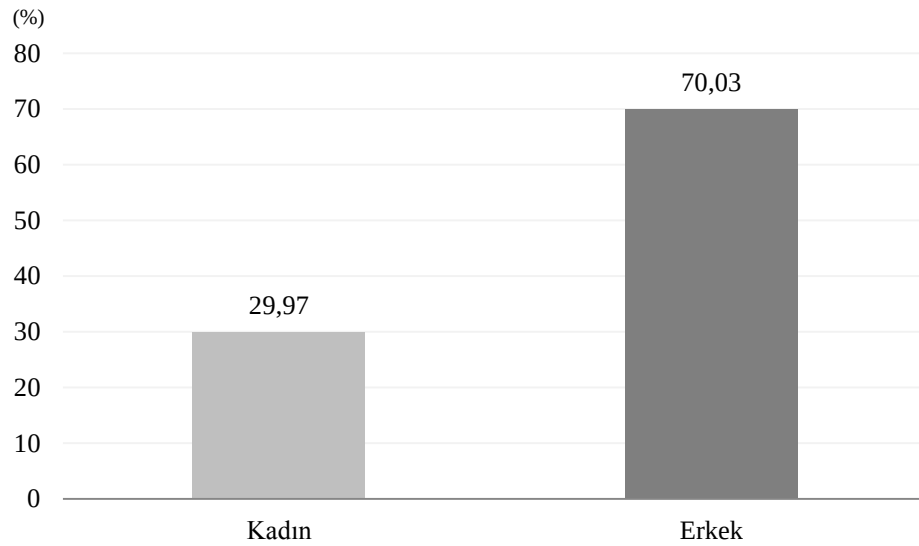
$$\text{Bowley Çarpıklık Ölçüsü} = \frac{(\text{Üçüncü Dördebölen} - \text{Ortanca}) - (\text{Ortanca} - \text{Birinci Dördebölen})}{\text{Üçüncü Dördebölen} - \text{Birinci Dördebölen}}$$

Çarpıklık ölçüsünün sonuçları, formülün doğası gereği -1 ile +1 arasında değişmektedir. Sonucun eksi değer olması sola, artı değer olması sağa çarpıklığı ifade eder. Ölçü sıfıra ne kadar yakınsa dağılım da bakışığa o kadar yakındır, -1 ya da +1 sayılarına doğru uzaklaştıkça çarpıklığın büyüklüğü de artar (Şenesen, 2007, s. 241). Elimizdeki değerleri formüle uyguladığımızda, sonuç -0,73 çıkmaktadır. Bu sonuç bize aylık katkı payı veri setinin ciddi oranda sola çarpık olduğunu göstermektedir. Veri setinin dağılımındaki çarpıklığı azaltarak bakışık hale getirmek için, aylık katkı payı tutarlarının da doğal logaritması alınarak son haline getirilmiştir. Aylık katkı payının doğal logaritmasının alınmış halinin serpilme çizimi Şekil 5.2'den takip edilebilir.

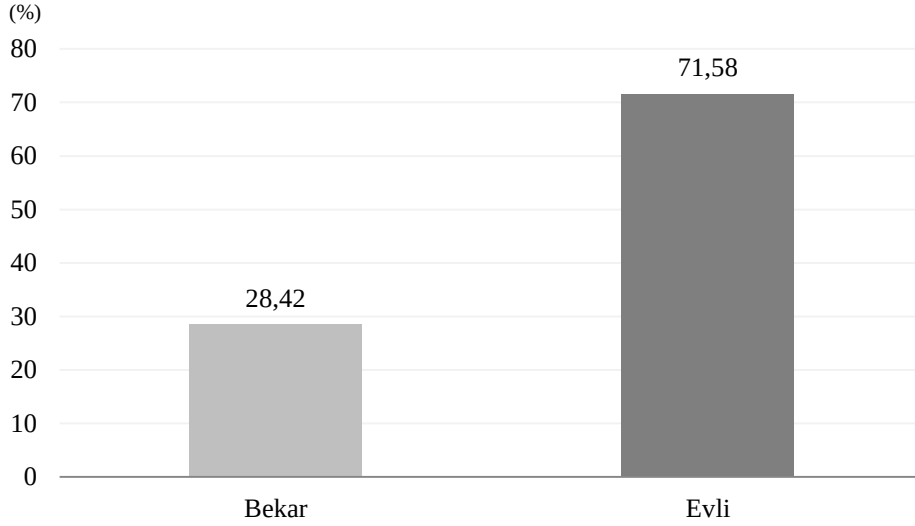
Şekil 5.2 Logaritmik Aylık Katkı Payı Tutarlarının Serpilme Çizimi.

Cinsiyet; ikili bir değişkendir, Kadınlar 1, erkekler 0 değerini almaktadır. Kadın katılımcı sayısı 37.345, erkek katılımcı sayısı ise 87.455’dir. Şekil 5.3’ten de görülebileceği üzere erkek katılımcı sayısı, kadın katılımcı sayısının iki katından daha fazladır.

Şekil 5.3 Katılımcıların Cinsiyet Dağılımı.

Medeni durum; ikili bir değişkendir. Evli olan katılımcılar 1, bekar katılımcılar 0 değerini almaktadır. Bekâr katılımcı sayısı 35.490, evli katılımcı sayısı ise 89.400'dür. Şekil 5.4'te evli ve bekâr katılımcı sayısının, toplam katılımcı sayısı içerisindeki yeri gösterilmiştir.

Şekil 5.4 Katılımcıların Medeni Durum Dağılımı.

*Cinsiyet*Medeni durum*; cinsiyet ve medeni durum kategorik değişkenlerinin çarpılması ile elde edilen yeni bir değişkendir. Bu değişken, katılımcının cinsiyetine göre evli veya bekâr olması sonucunda vereceği kararların, modelin açıklayıcılığını arttırması ve yorum yapabilme alanımızın genişlemesi sebebiyle yaratılmıştır. Değişken, katılımcı hem kadın hem de evli olduğu zaman 1, diğer tüm durumlarda ise 0 değerini almaktadır. Cinsiyet ve medeni durum değişkenlerinin ilişkisinin, cinsiyet grupları ve toplam katılımcı sayısı içerisindeki sayı ve yüzdeleri Çizelge 5.2'deki gibidir;

Çizelge 5.2 Kadın ve Erkek Katılımcıların Medeni Durum Dağılımları.

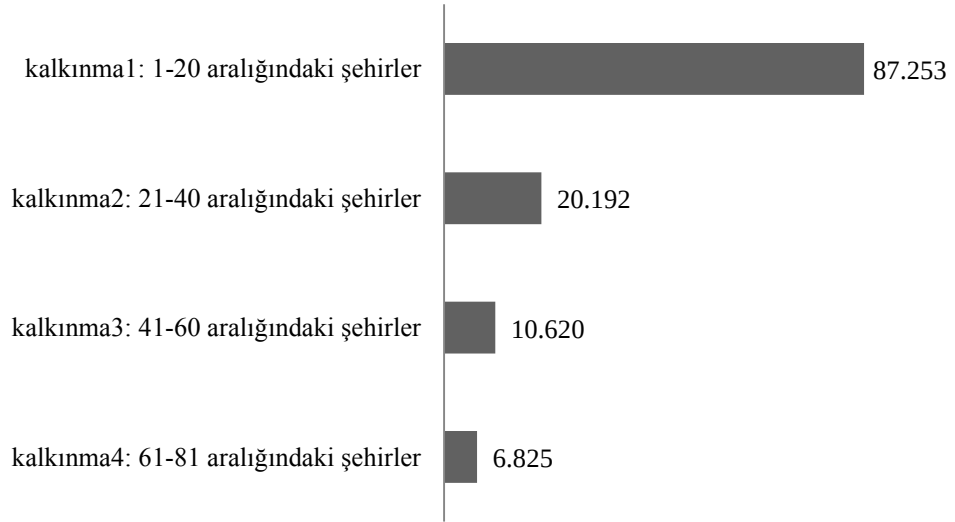
Cinsiyet	Medeni Durum	Sayı	Grup Toplamı	Grup İçi Pay (%)	Toplam İçindeki Pay (%)
Kadın	Evli	25239	37435	67,42	20,21
	Bekâr	12196		32,58	9,77
Erkek	Evli	64161	87455	73,36	51,37
	Bekâr	23294		26,64	18,65

Hem kadın hem de erkek katılımcılarda, evli olanların sayısı, bekâr olanların sayısından daha fazladır. Kadınların kendi içerisinde, evli ve bekâr oranı, sırasıyla

%67,42 ve %32,58 iken, erkeklerde bu oranlar %73,36 ve %26,64'tür. Evli erkekler %51,37 oranıyla toplam katılımcılar içerisinde en büyük grubu oluştururken, bekar kadınlar %9,77 oranıyla en küçük grup olarak göze çarpmaktadır.

Kalkınmışlık, Kalkınma Bakanlığı'nın en son 2011'de yayımladığı, *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması* adlı çalışması baz alınarak yaratılan bir kategorik değişkendir. İllerin gelişmişlik düzeyinin belirleyicileri olarak ilin ülke içindeki *ekonomik ağırlığı ve potansiyeli, sosyal gelişmişlik seviyesi, ortalama bireysel refah düzeyi, il ölçeğinde ekonomik ve sosyal gelişmişlik ile bireysel refah* değişkenleri göz önünde bulundurularak bir endeks yaratılmıştır. Bu endeks sonucuna göre illerin gelişmişlik seviyeleri sıralı hale getirilebilmiştir.⁵

Veri seti içerisinde yer alan katılımcıların yaşadıkları şehir bilgisi, Kalkınma Bakanlığı'nın çalışmasına paralel olarak kategorik hale getirilmiştir. Sıralamada ilk 20 içerisinde bulunan şehirler birinci kategori altında gruplanırken, ikinci, üçüncü ve dördüncü 20'şerli gruplar, sırasıyla ikinci, üçüncü ve dördüncü kategori olarak ayrılmıştır. Bu yöntemle, kalkınma verisine ait toplam dört adet kalkınma kategorisi elde edilmiştir.

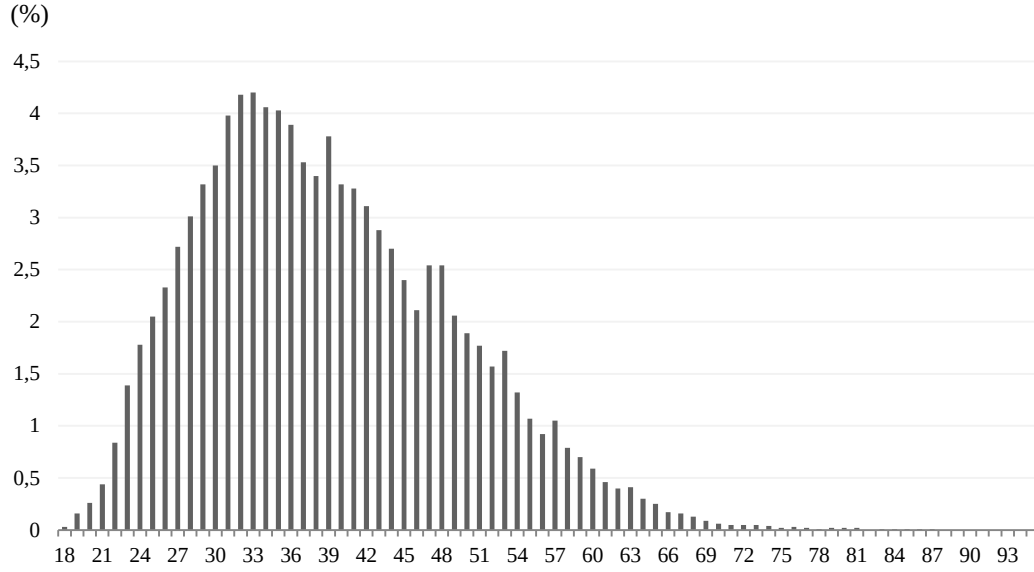
Şekil 5.5 Katılımcıların Yaşadığı Şehre Göre Kalkınmışlık Seviyesi Dağılımları.

Şekil 5.5'ten de görülebileceği üzere, katılımcıların yaşadığı şehirlerin büyük bir kısmı en kalkınmış ilk 20 şehir arasındadır. İlk 20 şehrin oluşturduğu birinci

⁵ Detaylı bilgi için bakınız: Ek A

kalkınma kategorisinin toplam içerisindeki oranı %69,86'ıyken, diğer kategorilerin oranları sırasıyla, %16,17, %8,5 ve %5,46 şeklindedir.

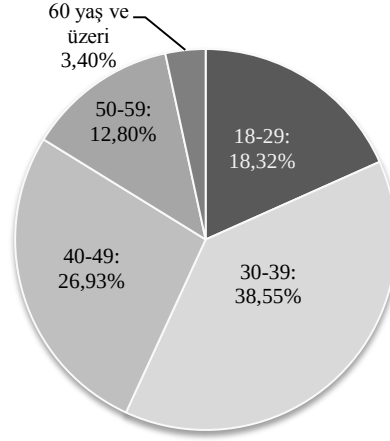
Yaş; bu değişken veri setinde BES'e katılmak için yasal alt sınır olan 18 yaşından başlamaktadır. Yaş verisi, Şekil 5.6'dan da takip edilebileceği üzere normal dağılıma yakın bir görüntü çizmektedir. Verinin doğasından da kaynaklanan sebeplerle, az da olsa sağa çarpıklık göze çarpmaktadır.

Şekil 5.6 Katılımcıların Yaş Dağılımı.

Ham veride sürekli değişken halinde bulunan yaş değişkeni, modelin açıklayıcılığı ve yorum yapma konusunda sağladığı kolaylık nedeniyle kategorik hale getirilmiştir. Katılımcıların tasarruf kararlarının, farklı yaşlarda farklı boyutlarda olabileceği öngörülmektedir. Daha genç yaştaki katılımcıların, iş gücüne katılım, işte uzmanlaşma, aile kurma, erkekler için askerlik ve kadınlar için çocuk sahibi olma gibi ekonomik ve sosyal zorluklar dolayısıyla, daha yaşlı katılımcılara göre daha az tasarruf yapabilecekleri öngörülmektedir. Ayrıca, yaşça daha büyük olan katılımcıların gelecekteki yaşam standartları konusunda, genç katılımcılara göre daha kaygılı oldukları bilinen bir gerçektir. Bu yüzden yaş değişkenini modele doğrudan dâhil edip ortalama bir değer bulmaktansa, farklı yaş grupları arasındaki farklı tasarruf tutumlarını incelemek yorum zenginliği sağlayacaktır. Yaş kategorileri, 18-60 yaşına kadar 10'arlı olarak yapılırken, son grup 60 ve 60 yaş üstünü içermektedir. Kategoriler sırasıyla, 18-29, 30-39, 40-49, 50-59, 60 ve üzeri şeklinde beş tanedir. Kategorilerin içerdiği veri sayısı sırasıyla 22.280, 48.143, 33.634, 15.981 ve 4.252

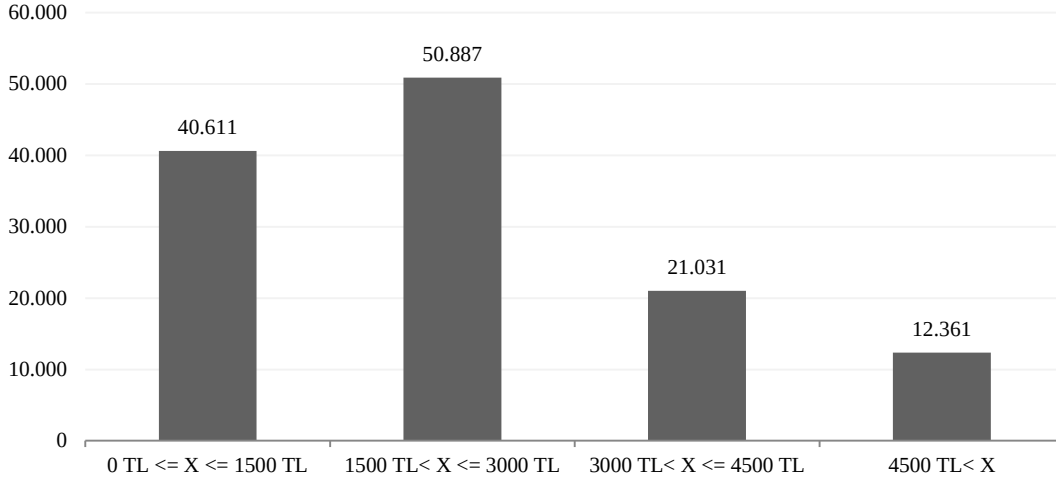
adettir. Şekil 5.7’den de izlenebileceği gibi, 30-39 yaş aralığındaki katılımcıları içeren kategorinin toplam içindeki oranı %38,55 olup, en çok verinin bulunduğu kategoriyi temsil etmektedir. 60 yaş ve üzeri kategori ise %3,40’la en az verinin bulunduğu kategori durumundadır.

Şekil 5.7 Yaş Gruplarının Dağılımı.

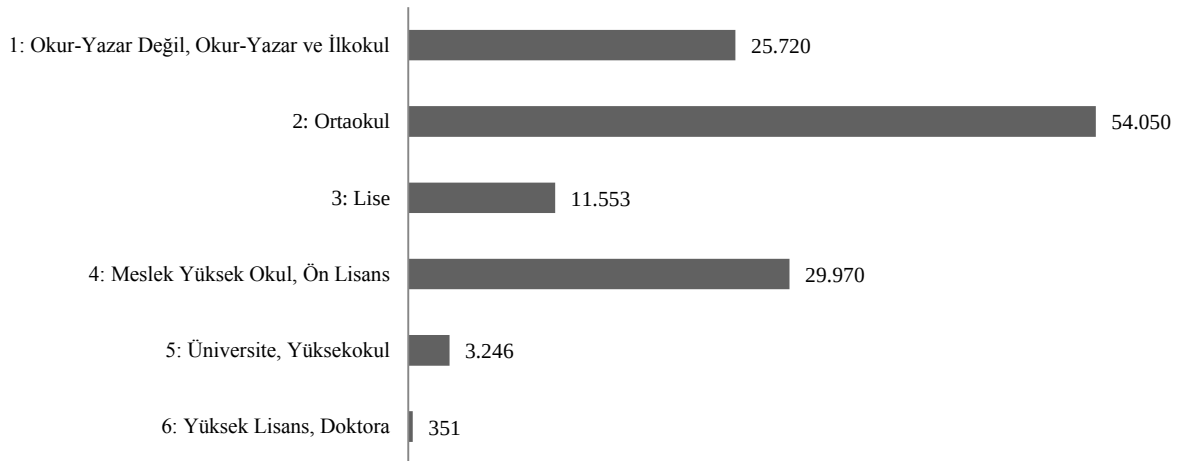
Aylık Gelir verisi; 0-1.500, 1.501-3.000, 3.001-5.000, 5.001 ve üzeri TL gelir grupları için dört adet kategori halinde bulunmaktadır. Birinci ve ikinci aylık gelir kategorileri, sırasıyla toplam içindeki %32,52 ve %40,75 oranları ile grubun büyük çoğunluğunu oluşturmaktadırlar. Üçüncü ve dördüncü kategorilerse sırasıyla, %16,84 ve %9,9 oranları ile azalan bir seyir izlemektedir⁶.

⁶ Aylık gelir verisi, veri setinin ilk halinde farklı dönemlerde farklı şekillerde kodlanmıştır. 08.08.2008 tarihinden önce 1, 2, 3, 4 kodları sırasıyla 0-500, 501-1500, 1501-3000, 3001 ve üzeri TL gelir grupları için kullanılırken, bu tarihten sonra 5, 6, 7, 8 kodları yine sırasıyla, 0-1500, 1501-3000, 3001-5000, 5001 ve üzeri TL gelir grupları için kullanılmıştır. 1 ve 5 olan kodlar yerine 1, 2 ve 6 olan kodlar yerine 2, 3 ve 7 olan kodlar yerine 3, 4 ve 8 olan kodlar yerine 4 yazılarak, aylık gelir verisi için düzeltme amaçlı tek bir kodlama sistemi uygulanmıştır.

Şekil 5.8 Katılımcıların Aylık Gelir Dağılımı.

Eğitim Seviyesi; ham veri setinde, okur-yazar değil, okur-yazar, ilkokul, ilköğretim, lise, meslek yüksekokulu ve ön lisans, üniversite ve yüksek okul, yüksek lisans, doktora olmak üzere, dokuz adet kategori halinde bulunmaktadır. Gereksiz yorumdan kaçınmak ve yorum kalitesini yükseltmek için, bu kategorilerden ilk olarak “okur-yazar değil, okur-yazar ve ilkokul” kategorileri, sonra da “yüksek lisans ve doktora” kategorileri birleştirilerek, toplam eğitim seviyesi kategorisi altıya indirgenmiştir. Şekil 5.9’dan da takip edilebileceği üzere, eğitim seviyesi ilköğretim (ortaokul) mezunu olan katılımcılardan oluşan ikinci kategori 54.050 ile en çok veri sayısına sahipken, yüksek lisans ve doktora seviyesindeki katılımcılardan oluşan altıncı kategori 351 kişiyle en az veriye sahiptir.

Şekil 5.9 Katılımcıların Eğitim Seviyesi Dağılımı.

5.3 Aylık Katkı Payı Değişkeninin Diğer Değişkenlerle İlişkisi

Aylık katkı payı değişkeni, farklı gruplarda farklı katılımcı sayıları yığılmalarına sahip olduğu için, gruplama işlemi farklı ölçeklerde yapılmıştır. Modelimizde her ne kadar aylık katkı payı değişkeninin logaritmik dönüşümü kullanılacak olsa da, verinin ilk halinin diğer değişkenlerle olan ilişkisini incelemek, elde edilecek model sonuçları için öngörü yapabilmemizi, veri setimizi daha yakından tanıyabilmemizi sağlayacaktır. Grupların belirleyicileri olan aylık katkı payı ödemeleri, daha iyi analiz yapabilmek için farklı aralıklarda seçilmiştir. Aylık katkı payı tutarları, belli tutarlarda farklı yoğunlaşmalara sahip olduğu için, 250 TL'nin altı ve üstü olarak ikiye ayrılmış, alt grup 25 TL'lik, üst grup ise 250 TL'lik aralıklarla incelenmiştir. Değişken dağılımları, katkı payı gruplarına göre, adetsel ve yüzdesel olarak iki şekilde incelenmiştir. Aşağıda, cinsiyet, medeni durum, cinsiyet * medeni durum, kalkınma, yaş, aylık gelir ve eğitim değişkenlerinin eğilimleri, aylık katkı payı gruplarında gözlenme yüzdelere bakılarak incelenecektir.

Çizelge 5.3'ten görüleceği gibi, aylık katkı payı değişkeni için, katılımcılar daha çok 125-150 ve 150-175 TL kümelerinde toplanmıştır: 125-150 TL kümesine veri setinin yaklaşık %25'i yığılmışken, 150-175 TL kümesine veri setinin yaklaşık %50'si yığılmıştır.

Aşağıda, cinsiyet, medeni durum, cinsiyet * medeni durum ile kalkınma değişkenleri, Çizelge 5.5'den yararlanarak yorumlanmaktadır:

Cinsiyet değişkeni, aylık katkı payı kümelerinde dengeli bir dağılım izlemiştir: Kadınlar ve erkekler, 250 TL altı ve üstü gruplar arasında ve alt-gruplar arası geçişlerde çok belirgin bir eğilim göstermemiştir.

Medeni durum değişkeni, 250 TL altı gruplarda, düşük katkı payı gruplarından yüksek katkı payı gruplarına geçerken, evli katılımcıların gözlenme sıklığının artması yönünde bir eğilim göstermektedir. Evli katılımcı oranı, 500 TL ve üzeri katkı payı gruplarında daha durağan bir seyir izlemektedir.

Cinsiyet * Medeni Durum değişkeni, düşük ve göreceli olarak yüksek katkı payı gruplarında gözle görülür bir eğilim sergilememiştir. Hem evli hem kadın olan katılımcıların yüzdesel dağılımı, 250 TL altı ve üstü gruplarda, %19 ve %25 bant aralığında, eğilim göstermekten uzak değerlerden oluşmaktadır.

Çizelge 5.3 Katkı Payı Grupları Bazında, Katılımcıların, Cinsiyet, Medeni Durum, Cinsiyet ve Medeni Durum ve Yaşadıkların Şehirlerin Kalkınmışlık Seviyesi Adet Dağılımları.

Katkı Payı Gruplarına Göre Adet Dağılımları		Toplam Adet	Cinsiyet		Medeni Durum		Cinsiyet * Medeni Durum		Kalkınma			
			Kadın	Erkek	Evli	Bekâr	Kadın ve Evli	Diğerleri	kalkınma1	kalkınma2	kalkınma3	kalkınma4
25 TL'lik artışlar	$X < 100$	3454	1223	2231	2267	1187	679	2775	2291	548	293	322
	$100 \leq X < 125$	5402	2014	3388	3593	1809	1352	4050	3706	678	481	537
	$125 \leq X < 150$	28742	9076	19666	20097	8645	6069	22673	20755	4157	2169	1661
	$150 \leq X < 175$	63749	17566	46183	46049	17700	11796	51953	43676	10716	6142	3215
	$175 \leq X < 200$	3859	1330	2529	2902	957	963	2896	2540	863	265	191
	$200 \leq X < 225$	6534	2115	4419	4599	1935	1476	5058	4445	1193	526	370
	$225 \leq X < 250$	1378	465	913	1025	353	350	1028	941	284	93	60
250 TL'lik artışlar	$250 \leq X < 500$	7677	2393	5284	5663	2014	1682	5995	5552	1235	492	398
	$500 \leq X < 750$	1858	543	1315	1465	393	411	1447	1469	248	93	48
	$750 \leq X < 1000$	545	197	348	420	125	129	416	460	59	17	9
	$1000 \leq X < 1250$	626	180	446	484	142	122	504	496	89	32	9
	$1250 \leq X < 1500$	186	53	133	148	38	35	151	149	33	4	0
	$1500 \leq X$	832	266	566	649	183	163	669	736	84	9	3

Kalkınma1: Kalkınma Bakanlığı'nın açıkladığı rapora göre şehirlerin kalkınma sıralaması içerisinde ikamet etmekte olan katılımcıları ifade etmektedir. Kalkınma2, Kalkınma3 ve Kalkınma4 ise sırasıyla 2., 3. ve 4. 20'lik kalkınmışlık diliminde bulunan katılımcıları temsil etmektedir.

Çizelge 5.4 Katkı Payı Grupları Bazında, Katılımcıların, Yaş, Aylık Gelir ve Eğitim Seviyeleri Adet Dağılımları.

Katkı Payı Gruplarına Göre Adet Dağılımları		Toplam Adet	Yaş					Aylık Gelir				Eğitim					
			yaş1	yaş2	yaş3	yaş4	yaş5	aylgel1	aylgel2	aylgel3	aylgel4	eğt1	eğt2	eğt3	eğt4	eğt5	eğt6
25 TL'lik artışlar	$X < 100$	3454	1015	1258	700	386	95	1560	1511	251	132	566	1604	420	804	57	3
	$100 \leq X < 125$	5402	1575	2077	1204	441	105	1834	2583	650	335	743	2208	591	1715	137	8
	$125 \leq X < 150$	28742	6594	10826	7009	3359	954	11669	11942	3485	1646	5961	13248	2636	6337	501	59
	$150 \leq X < 175$	63749	10475	25646	17368	8251	2009	19714	27255	11691	5089	15911	29143	5336	12158	1082	119
	$175 \leq X < 200$	3859	516	1494	1176	518	155	1330	1468	656	405	573	1438	433	1246	152	17
	$200 \leq X < 225$	6534	1252	2585	1814	735	148	1984	2417	1242	891	783	2336	713	2368	303	31
	$225 \leq X < 250$	1378	143	534	450	198	53	394	505	272	207	156	492	142	516	61	11
250 TL'lik artışlar	$250 \leq X < 500$	7677	1007	2703	2513	1175	279	1637	2369	1891	1780	726	2438	833	3056	572	52
	$500 \leq X < 750$	1858	182	574	670	342	90	254	428	425	751	141	521	223	794	159	20
	$750 \leq X < 1000$	545	23	119	198	132	73	74	111	128	232	38	149	65	236	51	6
	$1000 \leq X < 1250$	626	55	140	220	165	46	63	104	143	316	29	150	66	301	72	8
	$1250 \leq X < 1500$	186	9	39	44	57	37	21	44	33	88	22	65	21	67	10	1
	$1500 \leq X$	832	31	133	251	213	204	72	146	158	456	66	243	72	356	80	15

Yaş kısaltmaları katılımcıların içinde bulunduğu yaş kategorilerini temsil etmektedir. Bunlar sırasıyla, Yaş1: 18-29, Yaş2: 30-39, Yaş3: 40-49, Yaş4: 50-59, Yaş5:60 ve üzeri şeklindedir. Aylgel kısaltmaları, katılımcıların içinde bulunduğu aylık gelir kategorilerini ifade etmektedir. Bunlar sırasıyla, Aylgel1:0-1500 TL, Aylgel2:1501 TL-3000 TL, Aylgel3:3001 TL-5000 TL,Aylgel4:5001TL ve üzeri şeklindedir. Eğt kısaltmaları, katılımcıların dahil oldukları eğitim durumu kategorilerini ifade etmektedir. Bunlar sırasıyla, Eğt1: okur-yazar değil, okul bitirmemiş, ilkokul mezunu, Eğt2: Ortaokul, Eğt3:Lise, Eğt4: Meslek Yüksek Okul ve Ön Lisans, Eğt5: Üniversite ve Yüksekokul, Eğt6: Yüksek Lisans ve Doktora şeklindedir.

Çizelge 5.5 Katkı Payı Grupları Bazında, Katılımcıların, Cinsiyet, Medeni Durum, Cinsiyet ve Medeni Durum ve Yaşadıkların Şehirlerin Kalkınmışlık Seviyesi Yüzdesel Dağılımları.

Katkı Payı Gruplarına Göre Yüzdesel Dağılımlar (%)		Cinsiyet		Medeni Durum		Cinsiyet * Medeni Durum		Kalkınma			
		Kadın	Erkek	Evli	Bekâr	Kadın ve Evli	Diğerleri	kalkınma1	kalkınma2	kalkınma3	kalkınma4
25 TL'lik artışlar	$X < 100$	35,41	64,59	65,63	34,37	19,66	80,34	66,33	15,87	8,48	9,32
	$100 \leq X < 125$	37,28	62,72	66,51	33,49	25,03	74,97	68,60	12,55	8,90	9,94
	$125 \leq X < 150$	31,58	68,42	69,92	30,08	21,12	78,88	72,21	14,46	7,55	5,78
	$150 \leq X < 175$	27,55	72,45	72,23	27,77	18,50	81,50	68,51	16,81	9,63	5,04
	$175 \leq X < 200$	34,46	65,54	75,20	24,80	24,95	75,05	65,82	22,36	6,87	4,95
	$200 \leq X < 225$	32,37	67,63	70,39	29,61	22,59	77,41	68,03	18,26	8,05	5,66
	$225 \leq X < 250$	33,74	66,26	74,38	25,62	25,40	74,60	68,29	20,61	6,75	4,35
250 TL'lik artışlar	$250 \leq X < 500$	31,17	68,83	73,77	26,23	21,91	78,09	72,32	16,09	6,41	5,18
	$500 \leq X < 750$	29,22	70,78	78,85	21,15	22,12	77,88	79,06	13,35	5,01	2,58
	$750 \leq X < 1000$	36,15	63,85	77,06	22,94	23,67	76,33	84,40	10,83	3,12	1,65
	$1000 \leq X < 1250$	28,75	71,25	77,32	22,68	19,49	80,51	79,23	14,22	5,11	1,44
	$1250 \leq X < 1500$	28,49	71,51	79,57	20,43	18,82	81,18	80,11	17,74	2,15	0,00
	$1500 \leq X$	31,97	68,03	78,00	22,00	19,59	80,41	88,46	10,10	1,08	0,36

Çizelge 5.6 Katkı Payı Grupları Bazında, Katılımcıların, Yaş, Aylık Gelir ve Eğitim Seviyeleri Yüzdesel Dağılımları.

Katkı Payı Gruplarına Göre Yüzdesel Dağılımlar (%)		Yaş					Aylık Gelir				Eğitim					
		yaş1	yaş2	yaş3	yaş4	yaş5	aylgel1	aylgel2	aylgel3	aylgel4	eğt1	eğt2	eğt3	eğt4	eğt5	eğt6
25 TL'lik artışlar	X < 100	29,4	36,4	20,3	11,2	2,8	45,2	43,7	7,3	3,8	16,4	46,4	12,2	23,3	1,7	0,1
	100 ≤ X < 125	29,2	38,4	22,3	8,2	1,9	34,0	47,8	12,0	6,2	13,8	40,9	10,9	31,7	2,5	0,1
	125 ≤ X < 150	22,9	37,7	24,4	11,7	3,3	40,6	41,5	12,1	5,7	20,7	46,1	9,2	22,0	1,7	0,2
	150 ≤ X < 175	16,4	40,2	27,2	12,9	3,2	30,9	42,8	18,3	8,0	25,0	45,7	8,4	19,1	1,7	0,2
	175 ≤ X < 200	13,4	38,7	30,5	13,4	4,0	34,5	38,0	17,0	10,5	14,8	37,3	11,2	32,3	3,9	0,4
	200 ≤ X < 225	19,2	39,6	27,8	11,2	2,3	30,4	37,0	19,0	13,6	12,0	35,8	10,9	36,2	4,6	0,5
	225 ≤ X < 250	10,4	38,8	32,7	14,4	3,8	28,6	36,6	19,7	15,0	11,3	35,7	10,3	37,4	4,4	0,8
250 TL'lik artışlar	250 ≤ X < 500	13,1	35,2	32,7	15,3	3,6	21,3	30,9	24,6	23,2	9,5	31,8	10,9	39,8	7,5	0,7
	500 ≤ X < 750	9,8	30,9	36,1	18,4	4,8	13,7	23,0	22,9	40,4	7,6	28,0	12,0	42,7	8,6	1,1
	750 ≤ X < 1000	4,2	21,8	36,3	24,2	13,4	13,6	20,4	23,5	42,6	7,0	27,3	11,9	43,3	9,4	1,1
	1000 ≤ X < 1250	8,8	22,4	35,1	26,4	7,3	10,1	16,6	22,8	50,5	4,6	24,0	10,5	48,1	11,5	1,3
	1250 ≤ X < 1500	4,8	21,0	23,7	30,6	19,9	11,3	23,7	17,7	47,3	11,8	34,9	11,3	36,0	5,4	0,5
	1500 ≤ X	3,7	16,0	30,2	25,6	24,5	8,7	17,5	19,0	54,8	7,9	29,2	8,7	42,8	9,6	1,8

Kalkınma değişkeninin dört adet kategorisi bulunmaktadır ve bu kategoriler birbirinden farklı eğilimler göstermektedirler. En çok kalkınmış ilk 20 şehri ifade eden birinci kategori, toplam içindeki gözlenme sıklığı oranlarıyla, tüm aylık katkı payı gruplarında en baskın değişken olarak kendini göstermektedir. Ayrıca bu değişken, 250 TL altı gruplarda anlamlı bir eğilim göstermezken, 250 TL üstü gruplarda, aylık katkı payı fazlalaştıkça gözlenme sıklığının artması yönünde bir eğilim göstermiştir. İkinci grup artma veya azalma yönünde herhangi bir kararlı eğilim göstermemiştir. Üçüncü kategori, 250 TL altı gruplarda belirli bir eğilim göstermezken, 250 TL üstü gruplarda değişkenin gözlenme sıklığında kararlı bir azalış mevcuttur. Dördüncü kategorinin aylık katkı payı gruplarında gözlenme sıklığı, 250 TL altı gruplarda zayıf da olsa azalma yönlü bir eğilim gösterirken, 250 TL üstü gruplarda eğilim yine azalma yönlü fakat kararlı bir şekilde kendini göstermektedir.

İzleyen kısımda, yaş, aylık gelir ve eğitim değişkenleri, Çizelge 5.6'ya göre yorumlanmaktadır:

Yaş değişkenini oluşturan beş kategoride de farklı eğilimler gözlemlenmektedir. 18-29 yaş aralığını ifade eden ilk kategoride gözlem sayısı, 250 TL altı ve üstü gruplarda azalma yönünde kararlı bir eğilim göstermektedir. 30-39 yaşını temsil eden ikinci kategoride 250 TL altı gruplarda belirli bir eğilime rastlanmazken, 250 TL üstü gruplarda gözlem sayısı azalma yönünde bir eğilime sahiptir. Üçüncü kategori, 1250 TL aylık katkı payına kadar gözle görülür bir artış eğilimi izlemiştir. Dördüncü yaş kategorisi, 250 TL altı ve üstü gruplarda gözle görülür bir artış eğilimi içerisindedir. Son yaş kategorisi olan beşinci kategori, 250 TL altı gruplarda kararsız bir eğilim gösterirken, 250 TL üstü gruplarda artış eğilimi sergilemektedir. Yaş

Dört kategoriden oluşan aylık gelir değişkeninin ilk iki kategorisinin, aylık katkı payı gruplarında gözlenme sıklığı, azalış yönünde kararlı bir eğilim göstermektedir. Üçüncü aylık gelir kategorisi 500 TL'ye kadar artma yönünde, 500 TL'nin üstü gruplarda ise azalma yönünde eğilim göstermektedir. Aylık gelir değişkeninin dördüncüsü ise 250 TL'nin altı ve üstü gruplarda çok kararlı bir artış eğilimi sergilemektedir. Ayrıca dördüncü kategorinin, 250 TL üstü gruplarda, 250 TL'nin altındaki katkı payı gruplarına göre, miktar ve gözlenme sıklığı açısından daha baskın olduğu görülmektedir.

Eğitim değişkeni altı kategoriden oluşmaktadır. İlk kategoride, 250 TL üstü aylık katkı payı kategorilerinde gözlenme sıklığı, 250 TL altındaki gruplara göre nispeten daha azdır. Katkı payı tutarı arttıkça ikinci kategorinin gözlenme sıklığı azalma yönünde bir seyir izlerken, üçüncü kategoride tutarlı bir eğilim izlenmemektedir. Dördüncü kategorinin gözlenme sıklığı, 150 TL-1,250 TL aralığında artma eğilimindedir. Beşinci ve altıncı eğitim kategorileri, gözlenme sıklığı açısından diğer kategorilere nazaran daha az oranlara sahiptir. Bununla birlikte her iki kategori de, aylık katkı payı arttıkça artan, yukarı yönlü gözlenme sıklığı eğilimine sahiptir.

Kalkınma, yaş, aylık gelir ve eğitim değişkenlerine ait kategorilerin birbirinden farklı eğilimler göstermesi, aslında kategorilerin kendi içerisinde tutarlı davrandığını ve değişkenlerin aylık katkı payı tutarıyla pozitif bir ilişkisi olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, en çok gelire sahip katılımcıları ifade eden birinci aylık gelir grubunun gözlenme sıklığında, aylık katkı payı artışıyla beraber bir artış meydana gelirken, daha az gelire sahip dördüncü grupta ters yönlü bir ilişki gözlemlenmektedir. Aylık gelir değişkeni ve kategorilerinin gösterdiği eğilimler için yapılan yorum, aynı şekilde yaş, kalkınma ve eğitim değişkenleri için de geçerlidir.

5.4 Model Tahmini ve Sonuçlar

Bu çalışmada cinsiyet, medeni durum yaşanılan şehrin kalkınmışlığı, yaş, aylık gelir, eğitim gibi kategorik değişkenlerin, BES katılımcılarının ödemeye gönüllü oldukları aylık katkı payı tutarları üzerinde bir etkisinin olup olmadığı ve etki söz konusuysa boyutları analiz edilecektir. Ayrıca, modelin açıklayıcılığını arttıracaklarını düşündüğümüz cinsiyet ve medeni durum değişkenlerinin çarpımından elde edilen değişken de modelde yer alacaktır.

Çizelge 5.7 Açıklayıcı Değişkenlerin Açıklanan Değişkenle İlişkisi.

	Bozkuş, Elveren (2008)	Şahin, Tılıç, Elveren (2008)	Model Beklentisi (2013)
<i>Cinsiyet</i>	Değişken yok	Değişken yok	(+) veya (-)
<i>Medeni Durum</i>	Anlamsız	(-)	(+) veya (-)
<i>Cinsiyet*Med. Dur.</i>	Değişken yok	Değişken yok	(+) veya (-)
<i>Kalkınma</i>	(+)	(+)	(+)
<i>Yaş</i>	(+)	(+)	(+)
<i>Aylık Gelir</i>	Değişken yok	(+)	(+)
<i>Eğitim</i>	(+)	(+)	(+)

Modelde yer alacak değişkenlerin katsayı işaretleri hakkında fikir yürütmek için literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında, veri setimize ve modelimize en yakın çalışmalar olarak Bozkuş ve Elveren (2008) ve Şahin, Tılıç ve Elveren (2008)'in çalışmaları ön plana çıkmaktadır. Çizelge 5.7'den de takip edilebileceği üzere, her iki çalışmada da katılımcıların yaşları, eğitim seviyeleri ve yaşadığı şehirlerin kalkınmışlık seviyeleri, ödedikleri katkı payı tutarlarıyla pozitif ilişkili çıkmıştır. Çizelge 5.5'te ve 5.6'da bulunan, değişkenlerin kategoriler bazında aylık katkı payı kategorileriyle ilişkisi incelemesinde, açıklayıcı değişkenlerin, kategoriler bazında tutarlı olmak üzere bu pozitif ilişkiyi yansıttığı görülmüştür.

Aylık gelir değişkeni, eğitim değişkeniyle bir ilişki içerisinde olduğundan ilk çalışmada kullanılmamış, ikinci çalışmada bu değişkenin aylık katkı payıyla pozitif ilişki içerisinde olduğu bulunmuştur. Çizelge 5.6'da aylık gelir değişkeninin kategoriler bazında tutarlı olmak üzere, aylık katkı payı tutarlarıyla pozitif bir ilişkide olduğu ortaya çıkmıştır.

Medeni durum değişkeninin katılımcıların aylık katkı payı kararları üzerindeki etkisi, ilk çalışmada anlamsız olarak bulunurken, ikinci çalışmada bu değişkenin etkisinin negatif olduğu bulunmuştur. Çizelge 5.5 incelendiğinde, aylık katkı payı arttıkça, evli olan katılımcıların gözlenme sıklığının arttığı gözlemlenmiştir. Bu değişken, cinsiyet ve medeni durum değişkenlerinin çarpımından oluşan değişkenle birlikte yorumlanacağından dolayı, katsayı işareti için bir beklenti yapılamamaktadır. Çarpım değişkeni modelde olmasaydı, sadece Çizelge 5.5'teki sonuçlardan yola çıkılarak, bu değişkenin, aylık katkı payıyla pozitif bir ilişki içerisinde olduğu düşünülebilirdi.

Cinsiyet değişkeni, her iki çalışmada da, çalışmaların toplumsal cinsiyet eksenli analiz yaklaşımından ötürü kullanılmamıştır⁷. Cinsiyet ve medeni durum değişkenlerinin çarpımından oluşan değişkene ilk defa bu çalışmada kullanılacaktır. Her iki değişkenin de aylık katkı payı ödemesiyle ilişkisi Çizelge 5.5'ten de takip edilebileceği üzere kestirilememektedir. Her iki değişken de aylık katkı payı artışına kayıtsız kalan bir eğilim göstermektedir. Medeni durum değişkeni gibi, bu değişkenler de kendi başlarına yorumlanamayacağı için katsayı işareti açısından herhangi bir beklenti içerisinde olmak doğru bulunmamaktadır.

⁷ Çalışmalarda kadınlar ve erkekler için ayrı modellerle (genelleştirilmiş doğrusal modeller) aylık katkı payı ödeme tahmini yapılmıştır.

Literatürdeki diğer çalışmaların sonuçlarıyla, değişkenlerin ilişki beklentisi arasında herhangi bir çelişki bulunmamaktadır.

En Küçük Kareler (EKK)Yöntemi ile, açıklanan değişken olarak Aylık katkı payı tutarlarının doğal logaritması, açıklayıcı değişkenler olarak, diğer değişkenlerin kategorik halleriyle yarı logaritmik regresyon analizi yapılacaktır. Model tahmininde Stata.11 programı kullanılmıştır.

Çizelge 5.8 Aylık Katkı Payı Tahmin Modeli.

Ln (Aylık Katkı Payı)	Katsayı	Standart Hata	Ters Dönüşüm (%)
<i>cinsiyet</i>	-0,0127 **	0,0046	-1,26
<i>medeni durum</i>	-0,0126 *	0,0035	-1,25
<i>cinsiyet*med. dur.</i>	0,0469 *	0,0055	4,81
<i>kalkınma1-20 (baz kategori)</i>	-	-	-
<i>kalkınma21-40</i>	0,0128 *	0,0032	1,28
<i>kalkınma41-60</i>	-0,0284 *	0,0042	-2,80
<i>kalkınma61-81</i>	-0,0434 *	0,0052	-4,24
<i>yaş18-29 (baz kategori)</i>	-	-	-
<i>yaş30-39</i>	0,0277 *	0,0035	2,81
<i>yaş40-49</i>	0,0771 *	0,0039	8,01
<i>yaş50-59</i>	0,1186 *	0,0046	12,60
<i>yaş60veüzeri</i>	0,2302 *	0,0070	25,89
<i>aylıkgelir1 (baz kategori)</i>	-	-	-
<i>aylıkgelir2</i>	0,0097 *	0,0028	0,98
<i>aylıkgelir3</i>	0,1029 *	0,0036	10,84
<i>aylıkgelir4</i>	0,348 *	0,0044	41,62
<i>eğitim1 (baz kategori)</i>	-	-	-
<i>eğitim2</i>	0,0378 *	0,0031	3,85
<i>eğitim3</i>	0,0871 *	0,0046	9,10
<i>eğitim4</i>	0,139 *	0,0036	14,91
<i>eğitim5</i>	0,2621 *	0,0077	29,96
<i>eğitim6</i>	0,3101 *	0,0219	36,36
<i>Sabit Terim</i>	4,9154 *	0,0044	-
Gözlem sayısı	124890		
Anlamlılık Düzeyi	* P<0,001, ** P<0,01		
Adj R-squared	0,1112		

Cinsiyet katsayısı %1 düzeyinde anlamlıyken, geri kalan tüm değişkenler %0,1 düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Modelden elde edilen sonuçlara göre, istatistiksel olarak %1'in daha altında bir düzeyde anlamsız çıkan herhangi bir değişken yoktur. Bu

bilgi, değişkenlerin içerdiği kategorilerin aylık katkı payı kararına etkisinin, kendi içlerinde istatistiki olarak farklı olduğunu da göstermektedir.

Yarı-logaritmik modellerin kukla değişkenlerine ilişkin katsayı yorumlanırken; $(e^{\beta}-1) \times 100$ ters dönüştürmesi uygulanmaktadır. Yani katsayıların, e tabanında ters logaritması alınarak, bu değerden “1” çıkartılacak, elde edilen sonuç ise “100” ile çarpılacak ve ortalamalarına göre yorumlanacaktır. (Gujarati, 2003).

Cinsiyet ve medeni durum değişkenleri, her ikisinin çarpımı olan bir değişken modelde bulunduğu için kendi başlarına yorumlanamamaktadır. Yorumlar bekâr katılımcılar için cinsiyet etkisi, evli katılımcılar için cinsiyet etkisi, kadınlar için medeni durum etkisi ve erkekler için medeni durum etkisi olarak dört farklı kategoride yapılacaktır. Her kategori için işlemler, gerekli “1” ve “0” değerlerini verdikten ve bulunan sonuçları işlemde geçirdikten sonra dönüşüm uygulamak olarak gerçekleştirilmiştir. Aşağıda her bir kategori için baz kategoriye göre yapılan yorumlar diğer tüm değişkenler sabit kalmak şartıyla yapılmıştır.

Bekâr kadınların ödedikleri aylık katkı paylarının ortalaması, bekâr erkeklerle göre %1,26 daha azdır. Evli kadınların ödediği aylık katkı paylarının ortalaması ise, evli erkeklerle göre %3,48 daha fazladır. Evli erkeklerin ödediği katkı paylarının ortalaması, bekâr erkeklerle göre %1,25 daha azdır. Evli kadınların ödediği katkı paylarının ortalaması ise bekâr kadınlara göre %3,49 daha fazladır.

Baz kategori olan bekâr erkeklerle göre yapılan yorumlarda ortaya çıkan sıralama ise şu şekildedir; bekâr kadınlar en az aylık katkı payı ödeme eğiliminde oldukları için sonuncu sırada, evli erkekler üçüncü, bekâr erkekler ikinci ve evli kadınlar en çok katkı payı ödeme eğilimiyle birinci sıradadır.

Kalkınma değişkeninde, baz kategori kalkınmış ilk 20 şehirdir. İkinci kategorinin katsayı işareti pozitifken, üçüncü ve dördüncü kategorilerin işareti negatiftir. İkinci kategoride yer alan katılımcıların ödedikleri aylık katkı paylarının ortalaması, baz kategoriye göre %1,28 daha fazlayken, üçüncü ve dördüncü kategoriler için bu değer sırasıyla, %2,80 ve %4,24 daha azdır. İkinci kategorideki katılımcıların, birinci kategoriye göre daha fazla ödeme eğilimi dikkat çekmektedir. İkinci kategoriden itibaren, katılımcıların yaşadıkları şehirlerin kalkınmışlık seviyeleri düştükçe, ödedikleri aylık katkı payı tutarları azalma eğilimine girmektedir.

Yaş değişkeninde ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci kategorilerde yer alan katılımcıların ödedikleri aylık katkı paylarının ortalaması, baz kategori olan birinci kategoriye göre sırasıyla, %2,81,%8,01, %12,6, %25,89 daha fazladır. Katılımcıların yaşı arttıkça, ödedikleri aylık katkı payı tutarları artmaktadır. Beşinci yaş kategorisi, diğer kategorilere göre, daha fazla aylık katkı payı ödeme yönünde daha belirgin bir eğilim göstermektedir.

Aylık gelir değişkeninde ikinci, üçüncü ve dördüncü kategorilerde yer alan katılımcıların ödedikleri aylık katkı paylarının ortalaması, baz kategori olan birinci kategoriye göre sırasıyla, %0,98,%10,84, %41,62 daha fazladır. Katılımcıların aylık gelirleri arttıkça, ödedikleri aylık katkı payı tutarları artmaktadır. Üçüncü ve dördüncü kategoride bulunan katılımcıların daha fazla aylık katkı payı ödeme eğilimleri, ikinci kategoriye göre de oldukça farklılaşmaktadır.

Eğitim değişkeninde ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı kategorilerde yer alan katılımcıların ödedikleri aylık katkı paylarının ortalaması, baz kategori olan birinci kategoriye göre sırasıyla %3,85,%9,1, %14,91, %29,96 ve %36,36 daha fazladır. Katılımcıların eğitim seviyeleri arttıkça, ödedikleri aylık katkı payı tutarları artmaktadır. Eğitim seviyesi arttıkça, daha fazla aylık katkı payı ödeme eğilimi ivmelenerek artmaktadır.

Model çıktısı olarak elde edilen katsayıların işareti, literatürdeki bulgularla ve beklentilere paralel bir görünüm çizmektedir. İkinci kategori hariç olmak üzere, kalkınma kategorilerinin katsayı işaretlerinin negatif çıkmasının nedeni, daha kalkınmış şehirlerin bulunduğu birinci kategorinin baz alınmış olmasıdır.

Gerek değişkenlerin farklı kategorilenmesi, gerekse aylık katkı payı ödemelerinin farklı yöntemlerle tahmin edilmesi, literatürdeki bulgularla bu çalışmada elde edilen sonuçların sayısal anlamda doğrudan karşılaştırılmasını güçleştirmektedir. Bu engelden dolayı, değişkenler için sadece katsayı işareti açısından literatürle bir paralellik sergilediği yorumunu yapmak daha doğru olacaktır.

5.5 BES'te Eşitsiz Tasarruf Ortamına Devlet Teşviklerinin Etkisi

BES'e olan ilgiyi arttırmak ve sistemin devamlılığını sağlamak adına devlet tarafından sistem sürekli olarak teşvik altında tutulmuştur. 01.01.2013'ten önce katılımcılar için vergi avantajı yönünde bir teşvik uygulaması varken, bu tarihten

itibaren 6327 sayılı “*Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*” ile devlet katkısı şeklinde bir teşvik uygulanmaya başlanmıştır (T.C. Resmi Gazete, 2012). Her iki teşvik uygulamasında da amaç, BES’i yatırım açısından cazip kılmak ve bu yolla katılımcı sayısını ve yapılan tasarrufları arttırmaktır. Katılımcı sayısının ve yapılan tasarrufların artışına paralel olarak, bir yandan emeklilik fonlarının büyüklüğü artarken, diğer yandan bu fonların para-sermaye döngüsü içerisindeki rolü de, sermaye birikim rejiminin dönemsel ihtiyaçlarına uygun olarak yeniden tanımlanmaktadır.

Toplumların tüketim ve tasarruf alışkanlıkları, hükümet politikalarından etkilenir. Türkiye toplumunun tasarruf alışkanlıkları, BES’e verilen teşviklerle beraber, tasarrufların BES yoluyla yapılması yönünde ciddi ölçüde etkilenmiştir. Bu etkinin boyutunu anlamak için sistemdeki katılımcı sayısının, fonların büyüklüğünün ve katkı payı tutarlarının yıllar bazında eğilimleri incelenebilir. Buradaki tasarruf alışkanlıklarının değişiminden kasıt, sadece tasarruf miktarının artmasını veya azalmasını değil, bireylerin kapitalist yaşam tarzı ve kaygıları için yaptıkları tasarrufların farklı yatırım araçlarıyla gerçekleştirilmesini de içermektedir. Farklı tasarruf biçimleri (yastık altı, altın, mevduat, tahvil vs.), tasarrufların ne ölçüde para sermayeye dönüşebileceğini ve ayrıca, sermaye birikim sürecine farklı kanallar üzerinden içerilmelerini getirebilecektir. Para sermayenin genişletilmiş toplam döngüsüne içerilmesiyle beraber, sermayenin farklı biçimleri (para sermaye, ticari sermaye ve üretken sermaye) arasındaki ilişkiler daha da derinleşir. Bu noktada, BES’in ülkede tasarrufları ve para sermaye kaynaklarını çoğaltmadaki işlevselliği önemlidir. Üretken sermayenin ihtiyacı olan para sermaye, tasarruflar BES üzerinden sermaye piyasalarına aktararak yaratılmış olur. Buna ek olarak devlet, BES aracılığıyla yine kapitalist sistemin sürekliliği adına kullanılmak üzere, kendi borçlanmasını ve bütçe finansmanını fonlamış olur. BES’e dâhil edilen tasarrufların çeşitli fonlar arasında dağılımı, bu tasarrufların doğrudan üretken sermaye ya da kamu borçlanmasının finansmanında kullanılmasını belirlemiş olur.

Finansal okur-yazarlık seviyesi yüksek olan bireyler, riskli tasarruf araçlarına yatırım yapmaya daha yatkınken (hisse piyasası, özel sektör tahvilleri, kamu borçlanma araçları, türev piyasalar), daha düşük olanlar, nispeten daha risksiz tasarruf araçlarına (gayri menkul, altın, döviz) yönelirler. Birinci tip bireylerin

tasarruflarını, üretken ve para sermaye ile daha yakın ilişkisi bulunan sermaye piyasası araçlarına yönlendirme ihtimali daha yüksekken, ikinci tip bireylerin bu eğilimi daha azdır. Birinci tip bireylerin toplam içindeki oranının, ikinci tip bireylere göre çok daha düşük olduğu öngörüsüyle, toplam tasarrufların, sermaye birikim süreciyle daha derin ilişkisi bulunan yatırım araçlarına uzak bir pozisyonda olduğu çıkarımı yapılabilir. Ancak bu saptamanın, ülkelerin değişen kültürel ve sosyo-ekonomik gelişmişlik özelliklerine göre farklılaşabileceğini not etmek gerekir.

BES fonları, belli bir komisyon karşılığında, portföy yönetim şirketleri tarafından, yönetilmektedir. BES fonlarına yatırım yapan tasarruf sahipleri, finansal okuryazarlık seviyesi ne olursa olsun, sermaye birikim süreciyle çok daha yakın ilişki kurarlar. Böylelikle bireylerin tasarruflarıyla, kapitalist birikim döngüsünün ihtiyacı olan kaynak yaratılmış ve bu kaynak aktörlerin istediği yönde kanalize edilmiş olur. BES'te birikmiş veya birikecek fonların, ekonomik sistem içerisinde kanalize olacağı alanlar, kapitalist sermaye birikiminin evrileceği patikayı ve birikimin ilerleme hızını etkilemesi açısından önemlidir. Burada kritik olan soru, bireylerin yaptığı veya yapabileceği tasarrufların sermaye birikim döngüsüne nasıl dâhil edileceğidir. BES teşvikleri, bu soruya cevap olarak yürürlüğe konulmuştur.

Bireylerin diğer tasarruf araçlarına değil de, BES fonlarına yatırım yapmasını sağlayacak en önemli unsur, katılımcıya sunulan teşviklerdir. Devlet, hem tanıdığı vergi avantajı, hem de katkı payı teşvikiyle, daha çok katılımcının, daha çok katkı payıyla, sistemde daha uzun süreli bulunmasını amaçlamıştır. Böylelikle BES'in olgunlaşması ve devamlılığı için uygun zemin yaratılmıştır.

Teşvik sistemlerini ve katılımcılara olan etkisini incelemeden önce, BES için sağlanan teşviklerin bireylerde yarattığı algıya değinmekte fayda vardır. Toplumsal tüm ilişki alanlarına nüfuzunu derinleştirmekte olan ve varlığı dayatmayla meşrulaştırılmış kapitalist yaşam tarzı, bireyleri, ait oldukları toplumun ortak faydasından çok kendi faydasını gözetmeye iter. Temel olarak bireylerin gelecek kaygılarından beslenerek hayat bulmuş olan BES, yine bireylerin kendi fayda ve tatminini gözettiği ekonomik bir rekabet alanıdır. Bu süreçte kapitalist sistemin toplumun her ilişki alanında dışladığı, yalnızlaştırdığı, ötekileştirdiği ve yabancılaştırdığı bireyler, gelecek güvencesi kavramını sosyal çerçevede algılama düzeyinden çok uzaktadırlar. Bireyler, kendi içinde tutarlı olarak BES teşviklerinden en etkin şekilde yararlanma iradelerini ortaya koymaktadır.

Politika yapıcılar, kapitalist gelişme sürecinde, sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda içini boşalttıkları sosyal güvence kavramını, BES’le beraber açıkça bireysel güvence kavramına dönüştürmüşlerdir. BES teşvikleri toplumun her öznesini eşit miktarda düşünerek ve gelecek konusunda fırsat eşitliği yaratarak değil, açık ve katı bir şekilde sermaye döngüsüne hizmet amacıyla uygulanmıştır ve hali hazırda uygulanmaktadır. BES teşvikleri, sınıflı toplumsal yapının her katmanına farklı düzeylerde fırsatlar sunduğu için, var olan eşitsizliği derinleştirmektedir.

Vergi avantajı teşvik sistemi, katılımcıların aylık brüt ücretinin %10’unu geçmemek kaydıyla, aylık katkı paylarının toplam brüt ücretten düşerek gelir vergisi hesaplamasına ve katılımcının aylık katkı payına ve aylık brüt ücretine bağlı olarak daha az gelir vergisi ödemesine imkân sağlamaktadır. Örneğin aylık 1.000 TL brüt ücreti olan bir katılımcı 100 TL katkı payı ödediği takdirde, gelir vergisi 900 TL üzerinden hesaplanmaktadır. Katılımcının o ayki vergi diliminin %15 olduğunu varsayarsak, normalde 150 TL gelir vergisi ödeyen katılımcı, ödediği aylık katkı payı sayesinde 135 TL gelir vergisi ödeyecektir. Bu sayede ödemediği 15 TL, katılımcıya teşvik olarak sunulmaktadır. Bir diğer ay katılımcının kümül aylık brüt ücreti başka bir vergi dilimine (Örneğin %20) denk gelebilir ve formül buna göre yeniden düzenlenir. Bu örnekte geçen aylık brüt ücret ve katkı payı tutarları arttıkça, teşvikle yaratılan eşitsizliğin boyutu daha iyi anlaşılacaktır.

Çizelge 5.7’de yer alan on yıllık vergi avantajı simülasyonu, katılımcıların aylık brüt ücretleri ve ödedikleri aylık katkı payları esas alınarak hesaplanmıştır. Katılımcıların ödedikleri aylık katkı payları, vergi tarifesinde o aya denk gelen gelir vergisi oranlarıyla⁸ çarpılarak, bir yıllık vergi avantajı tutarları hesaplanmıştır. Değişimin zaman içindeki derinleştiğini göstermek içinse, bu tutarlar Çizelge 5.7’de 10 yıllık⁹ halleriyle gösterilmiştir.

⁸ Aylık brüt ücret 10.700 TL’ye kadarsa %15, 10.700 TL-26.000TL arasındaysa %20, 26.000 TL-94.000 TL arasındaysa %27, 94.000 TL üzerindeyse %35 gelir vergisi uygulanmıştır. Oranlar 2013 takvim yılına aittir. Detaylar için bkz : <http://www.gib.gov.tr>

⁹ Katılımcıların 10 yıl boyunca, aylık brüt ücretinin ve gelir vergisi oranlarının aynı kaldığı varsayılmıştır.

Çizelge 5.9 On Yıllık Vergi Avantajı Simülasyonu.

10 Yıllık Vergi Avantajı		Aylık Brüt Ücret			
		1.000 TL	2.500 TL	5.000 TL	10.000 TL
Aylık Katkı Payı	100 TL	2.400	3.240	3.240	4.200
	150 TL	2.400	4.860	4.860	6.300
	200 TL	2.400	6.480	6.480	8.400
	250 TL	2.400	8.100	8.100	10.500
	500 TL	2.400	8.100	16.200	21.000
	750 TL	2.400	8.100	16.200	31.500
	1.000 TL	2.400	8.100	16.200	42.000

Çizelge 5.7’de gösterilen hesaplamanın 10 yıllık bir dönemi içermesinin sebebi, katılımcıların emekliliğe hak kazanabilmek için, sistemde asgari 10 yıl (120 vade) süreyle kalma zorunluluğudur. Aylık bazda elde edilen vergi avantajı, gelir düzeyleri ve ödenen aylık katkı payı bazında iktisadi anlamda çok bir anlamlılık ifade etmemektedir. Fakat 10 yıllık bir süreçte gelir düzeyi yüksek katılımcılar, düşük gelirli katılımcılara oranla teşviklerden daha fazla yararlanmaktadır. Aylık brüt ücreti 1.000 TL olan bir katılımcı, vergi avantajını hesaplama formülü yüzünden, tüm katkı payı tutarlarında (öyle ki tüm geliriyle tasarruf yapsa bile) aynı tutarı (2.400 TL) elde ederken, aylık brüt ücret arttıkça, katılımcıların sistemden elde edeceği kazanç artmaktadır. Gelir düzeyi düşük katılımcıların, yüksek katılımcılara göre tasarruf yapılabilir gelirinin daha düşük olduğunu kabul edersek, devlet eli ile yaratılan fırsat eşitsizliğinin çok daha derinleştiği öngörülebilmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, vergi avantajı teşvik sistemi, 01.01.2013 tarihinden itibaren yerini devlet katkı payı teşvik sistemine bırakmıştır. Devlet katkısı sistemi, temel olarak, var olan diğer fonları dışında, katılımcının adına katkı fonu adında bir fon tanımlayarak, bu fona yıllık asgari brüt ücretin %25’ini geçmemek koşuluyla, katılımcının aylık katkı payının %25’ine denk gelen tutarın devlet tarafından yatırılmasıdır.

Devlet katkı payı teşvik sistemiyle, katılımcıyı BES içerisinde daha uzun bir süre tutmaya odaklanılmıştır. Zira, vergi avantajında, katılımcı hak ettiği tutarı aylık bazda elde ederken, devlet katkısı sisteminde hak ediş süreleri mevcuttur. Bilindiği üzere bir katılımcının BES’te emekli olabilmesi için 56 yaşını doldurmuş ve sistemde 10 yıl düzenli ödeme yapmış olması gerekmektedir. Katılımcı devlet katkısı fonuna yatırılan tutarın 3-6 yıl arası %15’ini, 6-10 yıl arası %35’ini, 10 yıl ve daha fazla

sürede %60'ını almaya hak kazanır. 56 yaşını doldurmuş ve 10 yılını tamamlamış katılımcılar, devlet katkısı fonuna yatırılan tutarın tamamını almaya hak kazanırlar¹⁰.

Devlet katkı payı teşvik sistemiyle, sistemden çıkışların caydırıcılığı yüzünden, katılımcıların birikimleri daha uzun dönemlerde BES içerisinde tutulur. Ayrıca, teşvik tutarları oran üzerinden yapıldığı için, katılımcılar daha çok tasarruf yaparak daha çok devlet katkısı kazanmaya özendirilmektedir. Bu iki özelliği nedeniyle devlet katkı sistemi, BES'in devamlılığı için vergi avantajı sisteminden çok daha etkin bir rol oynamaktadır.

Ülkede düşük tasarruf oranları ve dış girdi kullanımına bağımlı üretim yapısının bir sonucu olarak ortaya çıkan cari açık sorununun çözümü için de bir araç olan BES fonları, devlet katkısı teşvikiyle bu amaca uygun olarak şekillenmiştir. Vergi teşvik sisteminde, kazançlar katılımcının istekleri doğrultusunda harcanabilir geliri ifade ederken, devlet katkısı sisteminde, katılımcıların kazançları uzun dönemde sistemde tutulabilir bir çerçeveye sokulmaktadır. Ayrıca verilen devlet katkısı, daha önce sistemde harcanabilir olan miktarın şimdi sistemde tutulması anlamını da içermektedir. Katılımcılara ödenen katkı payları, her şirkette yasal olarak en az %80 DİBS yatırımları yapan katkı fonlarında yatırıma yönlendirilmektedir. Aslında bu yolla, devlet katkı payı olarak verdiği tutarın, kendisine dönmesini sağlamak ve uzun dönemli bir borç-alacak dengesine girmektedir. Bir yandan BES'e teşvikiyle harcama yapmakta, diğer yandan oluşan açığı BES'ten borçlanarak kapatmaktadır. Devlet, sorunun çözümü için gerekli olan kaynağı, uzun dönemli bir borçlanma evresine yayarak bulmaya çalışmaktadır.

Devlet katkısı sistemi, bir önceki vergi teşvik uygulaması kadar olmasa da eşitsizliği içinde barındıran bir teşvik sistemidir. Teşvik hesaplama yöntemi dolayısıyla, vergi teşvik sisteminin, devlet katkısı sistemine göre daha eşitsiz bir yapıda olması, Çizelge 5.7'yle Çizelge 5.8 karşılaştırılarak çok açık bir şekilde görülebilir. Ancak, devlet katkı payı teşvik sisteminde her ne kadar bütün katılımcıların bir yılda kazanabileceği toplam devlet katkısı, yıllık asgari brüt ücretin %25'yle sınırlandırılmış olsa da, farklı tutarlarda ödeme yapan katılımcıların birikimleri arasında uzun dönemde ciddi eşitsizlikler ortaya çıkmaktadır. Bu eşitsizliğin temel kaynağı, katkı payı sisteminin sabit oranla belirtilmiş olmasıdır.

¹⁰ 56 yaşını doldurmuş ve sistemde 10 yıl geçiren katılımcılar eğer birikimlerini toplu bir şekilde sistemden çıkarmak isterlerse, tasarruf gelirlerine %5 stopaj uygulanır.

Çizelge 5.8’de, devlet katkı payı sistemiyle, farklı tutarlarda ödeme yapan katılımcılar arasındaki farklılaşma açık bir şekilde ifade edilmiştir. Çizelgedeki tüm hesaplamalar, Hazine Müsteşarlığı’nın *Bireysel Emeklilik Sisteminde Kullanılacak Muhtemel Birikim ve Geri Ödeme Tablolarına İlişkin Genelge*’sinde yer alan kurallara uygun olarak yapılmıştır¹¹. Çizelgede, katılımcıların 10,15 ve 20 yıllık dönemlerde ödediği katkı payları bazında, toplam yatırdığı katkı payı tutarı ile bu tutarın getirisi ve devlet katkı fonuna yatırılan tutar ile bu tutarın getirisi ve son olarak da toplam net birikim tutarları yer almaktadır.¹²

Katılımcıların tasarruf edebilme imkânlarına bağlı olarak ödedikleri katkı paylarıyla 10 sene sonunda elde ettikleri şahsi birikimler, her 50 TL’lik katkı payı farkı için yaklaşık 7.000 TL artarken, devlet katkısı fonu birikiminde bu tutar yaklaşık 2.000 TL’dir. Diğer katılımcılara göre 50 TL daha fazla ödeyen bir katılımcı, emeklilik dönemine toplam birikimde yaklaşık 10.000 TL önde başlamaktadır. Çizelge 5.8’den de izlenebileceği üzere, zaman veya katkı payı bazındaki artışlar aradaki farkı çok daha fazla açmaktadır. Öyle ki katkı payı sistemi uygulanmaya devam edildikçe, eşitsiz birikim ortamı varlığını ivmelenerek sürdürecektir. Dolayısıyla, sistemde zaten var olan eşitsiz birikim ortamı, devlet katkı payı sistemiyle daha da eşitsiz hale gelmektedir.

¹¹ Detaylı bilgi için bakınız: Ek B

¹² Katılımcının fonlarının ve devlet katkısı fonunun yıllık getirisi %6, yönetim gider kesintisi %0, fon toplam gider kesintisi katılımcının fonları için yıllık %1,5, devlet katkısı fonu için yıllık %0,37, asgari ücret 1.000 TL, yıllık katkı payı artış oranı ise %0 olarak varsayılmıştır.

Çizelge 5.10 On, Onbeş ve Yirmi Yıllık Birikim Simülasyonu.

Yıl	Aylık Katkı Payı	Katılımcının Şahsi Birikim Hesabı			Devlet Katkı Payı Birikim Hesabı			Toplam Net Birikim	Sistemden Çıkışta Hak Edilen Tutar
		Yatırılan Tutar	Getiri	Toplam	Yatırılan Tutar	Getiri	Toplam		
10	100	12.000	3.103	15.103	3.000	1.005	4.005	19.108	18.902
	150	18.000	4.654	22.654	4.500	1.507	6.007	28.661	28.353
	200	24.000	6.206	30.206	6.000	2.010	8.010	38.215	37.804
	250	30.000	7.757	37.757	7.500	2.512	10.012	47.769	47.256
	500	60.000	15.514	75.514	15.000	5.024	20.024	95.538	94.511
	750	90.000	23.271	113.271	22.500	7.536	30.036	143.307	141.767
	1.000	120.000	31.029	151.029	30.000	10.048	40.048	191.076	189.022
15	100	18.000	7.545	25.545	4.500	2.497	6.997	32.542	32.040
	150	27.000	11.317	38.317	6.750	3.746	10.496	48.813	48.060
	200	36.000	15.089	51.089	9.000	4.995	13.995	65.084	64.080
	250	45.000	18.862	63.862	11.250	6.243	17.493	81.355	80.100
	500	90.000	37.724	127.724	22.500	12.486	34.986	162.710	160.200
	750	135.000	56.585	191.585	33.750	18.730	52.480	244.065	240.299
	1.000	180.000	75.447	255.447	45.000	24.973	69.973	325.420	320.399
20	100	24.000	14.557	38.557	6.000	4.934	10.934	49.491	48.516
	150	36.000	21.836	57.836	9.000	7.400	16.400	74.236	72.774
	200	48.000	29.114	77.114	12.000	9.867	21.867	98.981	97.032
	250	60.000	36.393	96.393	15.000	12.334	27.334	123.727	121.290
	500	120.000	72.786	192.786	30.000	24.668	54.668	247.453	242.581
	750	180.000	109.179	289.179	45.000	37.001	82.001	371.180	363.871
	1.000	240.000	145.572	385.572	60.000	49.335	109.335	494.907	485.161

Model çıktısı olarak elde ettiğimiz katsayı sonuçlarını ortalama aylık katkı payı için uyguladığımızda¹³, istatistiki olarak anlamlı çıkan değişkenlerin iktisadi olarak da yorumlanma olanağı ortaya çıkmaktadır. Baz kategoriye göre değişen aylık katkı payı tutarları doğrultusunda, kategorilerin birikim simülasyonları sonucunda bulunan tutarların, baz kategori birikim tutarlarıyla olan farkları, Çizelge 5.6’da 10 ve 20 yıllık süreler için incelenmiştir.

Çizelge 5.11 Ortalama Aylık Katkı Payı (200 TL) İçin Baz Kategorilere Göre Bireysel, Devlet Katkısı Ve Toplam Birikim Farkları

Kategoriler	Aylık KP	10 Yıllık Birikim			20 Yıllık Birikim		
		Bireysel Birikim	Devlet Katkısı	Toplam Fark	Bireysel Birikim	Devlet Katkısı	Toplam Fark
<i>bekar erkek</i>	<u>200</u>	-	-	-	-	-	-
evli erkek	198	-378	-100	-478	-964	-273	-1.237
bekar kadın	197	-381	-101	-482	-972	-276	-1.247
evli kadın	204	674	179	852	1.720	488	2.207
<i>kalkınma1-20</i>	<u>200</u>	-	-	-	-	-	-
kalkınma21-40	203	387	103	489	987	280	1.267
kalkınma41-60	194	-846	-224	-1.070	-2.159	-612	-2.771
kalkınma61-81	192	-1.281	-340	-1.620	-3.085	-875	-3.959
<i>yaş18-29</i>	<u>200</u>	-	-	-	-	-	-
yaş30-39	206	849	225	1.074	2.167	614	2.781
yaş40-49	216	2.419	642	3.061	6.169	1.749	7.919
yaş50-59	225	3.806	1.009	4.815	9.639	2.733	12.373
yaş60veüzeri	252	7.820	2.074	9.894	20.050	5.685	25.735
<i>aylıkgelir1</i>	<u>200</u>	-	-	-	-	-	-
aylıkgelir2	202	296	78	375	771	219	990
aylıkgelir3	222	3.274	868	4.143	8.359	2.370	10.730
aylıkgelir4	283	12.572	3.334	15.905	32.095	9.101	41.196
<i>eğitim1</i>	<u>200</u>	-	-	-	-	-	-
eğitim2	208	1.163	308	1.471	2.969	842	3.811
eğitim3	218	2.749	729	3.478	6.940	1.968	8.908
eğitim4	230	4.504	1.194	5.698	11.498	3.260	14.758
eğitim5	260	9.050	2.400	11.449	23.103	6.551	29.655
eğitim6	273	10.983	2.912	13.895	28.039	7.951	35.990

¹³ 197,80 TL olan ortalama aylık katkı payı 200 TL olarak kabul edilmiştir. Birikim simülasyonlarının varsayımları Çizelge 5.10’dakilerle aynıdır. 200 TL için birikim sonuçları Çizelge 5.10’dan takip edilebilir. Çizelge 5.11’de yer alan baz kategoriler italik ve altı çizili olarak belirtilmiştir.

Çizelge 5.6’da yer alan simülasyon sonuçlarını yorumlamadan önce, iktisadi sonuçların, baz kategorinin tercih edeceği aylık katkı payına ve simülasyon yapılırken kabul edilen varsayımlara göre değişebileceğini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Ayrıca elde edilen fark tutarlarının, kategorilerin sadece kendi sınıfındaki baz kategoriye göre elde edildiğini, ortak etkilerin (cinsiyet*medeni durum gibi) daha farklı bir seyir izleyebileceğini de hatırlatmakta yarar vardır.

Cinsiyet, medeni durum ve kalkınma kategorilerinin 10 ve 20 yıllık süreçlerde, baz kategorilere göre elde ettiği birikim tutarlarıyla farkı incelendiğinde iktisadi olarak büyük bir ayrışım içerisinde olmadıkları görülmektedir.

Yaş, aylık gelir ve eğitim kategorilerinin, 10 ve 20 yıllık süreçlerde, hem bireysel, hem devlet katkısı hem de toplam fark anlamında belirli bir iktisadi farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır. Baz kategorilere göre hesaplanan fark tutarlarında, katılımcıların bireysel birikimleri arasında ortaya çıkan farka, devlet katkısı birikimleri de eklendiğinde, var olan eşitsiz birikim ortamının daha da kötüleştiği gözlemlenmiştir.

6. SONUÇ

Türkiye’de 1990’ların başlarında sosyal güvenlik kurumlarının içine girdiği mali kriz, toplumsal refah ve genel olarak ekonomi üzerindeki geniş çaplı etkisi nedeniyle, farklı toplumsal kesimler arasında uzun süre tartışılan bir konu olmuştur. Krizin çözümü, dünya ekonomilerinde sosyal güvence sistemlerinin piyasaya açılmasına paralel olarak, liberal yönlü bir gelişim izlemiştir. Bu çerçevede 2003 yılında uygulamaya konulan BES, yıllar itibarıyla genişleyen fon büyüklüğü ve katılımcı sayısı ile reform sürecinde tartışılan çözüm önerilerinin bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır.

BES, cari açığı düşürme; sermaye piyasaları aracılığıyla devlet ve özel sektöre kaynak aktarma; devletin prim ödeyen rolüyle sosyal güvenlik sisteminde yer almasıyla emeğin toplumsal yeniden üretim maliyetini sermaye için azaltma; işveren katkılı sözleşmelerle istihdam maliyetlerini düşürme; sosyal güvenliğin kapsamını bireyleri sorumlu kılma üzerinden genişletme gibi amaçlar doğrultusunda kurularak, geliştirilmeye çalışılan bir alan olmuştur. Bu amaçların gerçekleştirilebilmesi için sisteme, bireysel katılımcı, işveren ve emeklilik şirketleri bazında teşvikler verilmektedir.

Bu süreç içerisinde, BES’in hitap ettiği katılımcı profili çoğu zaman göz ardı edilmiş ve farklı toplumsal, ekonomik kesimlerin tasarruf edebilme gücü analizlerin ve çözüm önerilerinin dışında bırakılmıştır. Sosyo-ekonomik ve demografik değişkenlerin bireysel emeklilik tasarrufları üzerindeki etkilerinin incelendiği bu çalışmada, özellikle aylık gelir, yaş ve eğitim gibi değişkenlerin katılımcıların aldığı tasarruf kararları üzerinde önemli bir rolü olduğu ortaya çıkmıştır.

Bunun yanında cinsiyet ve medeni durum bazında, bekar kadınlar BES’te en az birikim yapabilme potansiyeline sahipken, evli kadınların en çok tasarruf yapabilme potansiyeli olan grup olduğu görülmüştür. Bu konu sosyal güvenceden yoksun,

ücretsiz ev işçisi kadınların gelecek kaygıları nedeniyle sisteme daha çok ilgi göstermesi olarak algılanmıştır. BES’e girerek emekli olma olanağı, evli ve çalışmayan kadınlar için, ancak eşlerinin maddi durumları gerekli katkı payını ödemeye muktedir olduğu sürece mümkün olacak, dolayısıyla evli kadınlar arasında da emeklilik olanağına erişim açısından bir eşitsizlik ortaya çıkacaktır.

Çizelge 6.1 Ev Kadınlarının Tüm Meslekler İçindeki Yeri.

Cinsiyet	Medeni Durum	Meslek		Ev Kadını / Hepsini (%)
		Ev Kadını	Hepsi	
Kadın	Evli	9.536	22.491	42,4
	Bekâr	1.314	10.535	12,5
	Evli veya Bekâr	10.850	33.026	32,9
Kadın ve Erkek	Evli veya Bekâr	10.850	105.630	10,3

Çizelge 5.6’dan da görülebileceği üzere, evli veya bekâr ev kadınlarının tüm meslekler içindeki oranı %32,9 ile azımsanmayacak seviyededir. Ev kadınlarıyla ilgili ortaya çıkan daha ilginç bir sonuç ise, evli ve bekar ev kadınları arasındaki ayrışmadır. Evli ev kadınlarının, yine kadınlara ait tüm meslek grupları içerisindeki yeri %42,4 gibi yüksek bir oran olarak karşımıza çıkmaktadır. Bekâr ev kadınlarındaysa bu oran %12,5 seviyesinde kalmıştır. Bu ayrışma, evliliğin ev kadınları için BES’e erişim açısından önemli bir kriter olduğunu göstermektedir. Bu bilgi evli ve bekâr ev kadınlarının arasında bulunan aylık katkı payı ödeme eğilimi arasındaki farka da ışık tutmaktadır.¹⁴ Ayrıca katılımcıların yaşadıkları şehirlerin kalkınmışlık seviyesi arttıkça, katılımcıların daha çok tasarruf yapabilme eğilimi gösterdikleri çalışmanın bulguları arasındadır.

Dolayısıyla genel olarak kadınlar, gençler, düşük gelirli, düşük eğitimli ve düşük kalkınmışlık düzeyine sahip bölgelerde yaşayan insanlar, zaten daha zayıf konumdaki toplumsal kesimler olarak, bireysel emeklilik sisteminde de en dezavantajlı konumda bulunmaktadır. Bu saptamaya, bir de sisteme hiç erişim olanağı bulamayacak toplumun diğer zayıf kesimleri de eklendiğinde, BES’in ülkede fırsat eşitsizliğini derinleştiren yüzü ortaya çıkmaktadır.

¹⁴ Tabloda yer alan meslek verileriyle, çalışmada veri seti alt başlığında da bahsedilen “diğer” adlı grup elenerek çalışılmıştır.

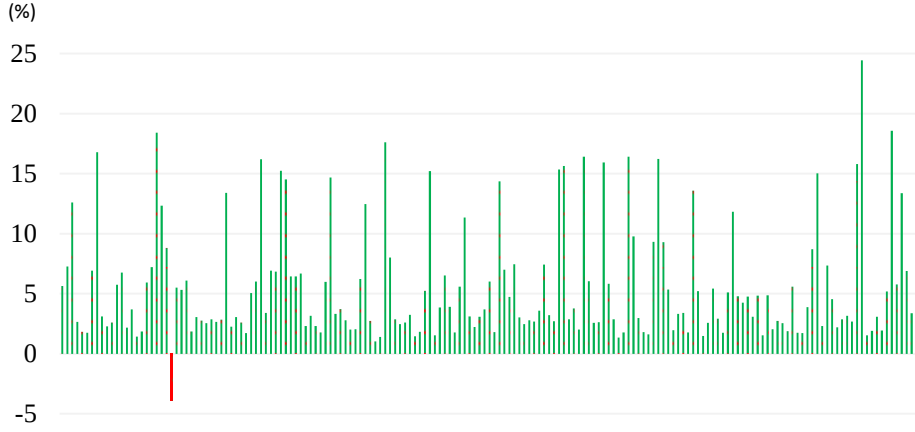
Reform süreci içerisinde hem kamu sosyal güvenlik sistemine içerilmeyen, hem de BES aracılığıyla tasarruf yapamayan bireyler, emeklilik anlamında sosyal güvencenin tamamen dışına itilmiştir. BES içerisindeyse, katılımcıların farklı sosyoekonomik ve demografik özellikleri dolayısıyla ekonomik anlamda belli çizgilerinin olması, farklı tasarruf kararlarının alındığı BES yapısının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu farklılıklar, toplumsal ilişkilerin her alanına hakim olan kapitalist bölüşüm pratiklerinden beslenmektedir. Bu bölüşüm esnasında daha çok payı alan kesimlerin daha çok tasarruf yapabildiği gerçekliğinden hareketle, mevcut BES sisteminde eşitsiz bir birikim ortamının olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Eşitsiz birikim ortamı, gelecekte BES'e daha çok katılımcının katılması ve emeklilik anlayışının piyasalaştırılmasıyla beraber daha çok kendini hissettirecek ve toplumun geneline hakim olan adaletsiz gelir bölüşümü daha da derinleşebilecektir.

Bir dizi makroekonomik amaç ile sermaye kesiminin beklentilerine ulaşabilmesi için, BES'in ayakta tutulmasını sağlamak ve var olan katılımcı sayısını genişletmek amacıyla sisteme kuruluşundan beri verilen teşvikler, sistemdeki mevcut eşitsiz ortamı daha da belirginleştirmektedir. Kısa vadede çok hissedilmeyen bu etkiler, uzun vadede katılımcılar arasında gelecekteki yaşam standartları seviyesi bakımından ciddi ölçüde dengesizlik yaratacak boyuttadır.

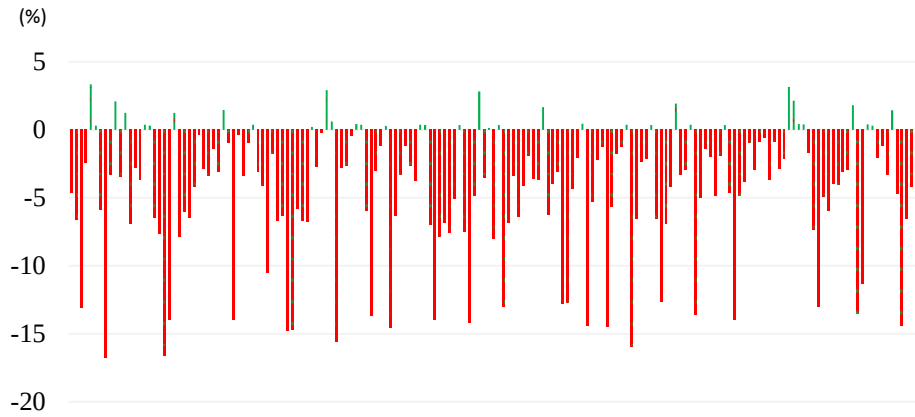
Sosyal güvence anlayışından uzak bir çizgide kurgulanan bu yapı, ömür boyu bireyin yanında yer alan kamu sosyal güvenlik sisteminin aksine, nihayetinde bireylere tasarrufları kadar bir güvence sağlayabilmektedir. Tasarruflar anlamında fırsat eşitsizliği ile ilgili bu çıkarımların ötesinde, BES'le beraber bireylerin tasarrufları hiçbir getiri garantisi olmayan piyasa dinamiklerinin eline bırakılmış ve toplumsal ilişkilerin bireyselleşmesi sürecinde, yeni bir rekabet alanı haline gelmesine neden olmuştur. 2007'de ABD'de başlayıp tüm dünyayı etkisi altına alan kriz sırasında, birçok ülkede emeklilik şirketlerinin finans piyasalarında uğradıkları kayıplar ile zarar yazıp iflas etmesi ve emeklilerin birikimlerinin ansızın yok olması, zihinlerde henüz çok taze bir yer tutmaktadır.

Daha yakın zamana bakmak ve kriz anlarında emeklilik fonlarının uğradıkları değer kaybı örneğini Türkiye üzerinden açıklamak BES fonlarının riskini daha gözle görülebilir kılacaktır. Mayıs 2013'de patlak veren Gezi Parkı olaylarının etkisiyle başlayan ve yatırım araçlarındaki değer dalgalanmaları nedeniyle meydana gelen

emeklilik fonlarındaki 1 aylık ortalama değer kaybı (-%4,36), Ocak-Mayıs dönemindeki 5 aylık ortalama getiriyle (%5,35) neredeyse başa baş haldedir. Şekil 6.1, 174 adet emeklilik fonunun 2013 yılbaşından, 27 Mayıs'a kadar olan getirilerini göstermektedir. Şekil 6.2 ise, aynı 174 adet fonun gezi olayları başlangıcı olan 28 Mayıs ve 28 Haziran arasındaki bir aylık dönemi içermektedir.

Şekil 6.1 02.01.2013 ve 27.05.2013 tarihleri arasında 174 adet Emeklilik Fonunun Getirileri - 5 Aylık Getiri.

Şekil 6.2 28.05.2013 ve 28.06.2013 tarihleri arasında 174 adet Emeklilik Fonunun Getirileri - 1 Aylık Getiri.

Emeklilik fonlarının 5 aylık getirilerinin, 1 ay gibi kısa bir sürede kaybolması örneği, bireylerin gelecekleri için yaptıkları tasarrufları, hiçbir güvenilirliği olmayan piyasa dinamiklerine bırakmanın barındırdığı riski ortaya çıkarmaktadır. Daha derin ve daha geniş bir ekonomik krizin emeklilik fonları üzerindeki etkilerinin çok daha olumsuz olacağı tahmin edilebilir bir süreçtir.

KAYNAKLAR

- Adalı, E. (2007). “Vesting Geldi, Hedef Büyüdü”, 02.05.2013 tarihinde Capital Dergisi internet sitesi, <http://www.capital.com.tr/vesting-geldi-bes-hedef-buyuttu-haberler/19752.aspx> adresinden alınmıştır.
- Akın, F. (2008). “Özel Emeklilik Fonları Ve Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sistemi Üzerine Bir Araştırma”, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden alınmıştır.
- Akyüz, F. (2011). “Türkiye’de Kapitalizm’in ve Sosyal Güvencesizliğin İnşası”, İstanbul, Sav Yayınları, 1. Cilt
- Alpar, B. (2000). “ILO Sosyal Güvenlik Nihai Raporu ve Gerçekleşen Değişiklikler”, 10-12. 23.04.2013 tarihinde, <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/5412.pdf> adresinden alınmıştır.
- Avrupa Komisyonu. (1998). “Türkiye İlerleme Raporu”, 25.04.2013 tarihinde T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı İnternet Sitesi http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf adresinden alınmıştır.
- Avrupa Komisyonu. (1999). “Türkiye İlerleme Raporu”, 25.04.2013 tarihinde T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı İnternet Sitesi http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf adresinden alınmıştır.
- Avrupa Komisyonu. (2000). “Türkiye İlerleme Raporu”, 25.04.2013 tarihinde T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı İnternet Sitesi http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf adresinden alınmıştır.
- Bozkuş C., Elveren A. (2008). “Türkiye’de BES'teki Cinsiyet Farklılıklarının Analizi”. http://www.academia.edu/1613309/An_Analysis_of_Gender_Gaps_in_the_Private_Pension_Scheme_in_Turkey adresinden alınmıştır.
- Birleşmiş Milletler. (1948). “Universal Declaration of Human Rights”, Madde 22, 23, 25. 16.05.2013 tarihinde Birleşmiş Milletler resmi sitesi, <http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=trk> adresinden alınmıştır.
- Çavuş, S., D. Gültekin-Karakaş, (2010). “Do Turkish Commercial Banks Dominate Turkey’s Capital Markets?”, Turkish Economics Association (TEA) International Conference on Economics
- Çemberci M. (2007). “Sigorta Pazarlaması ve Tüketicinin Bireysel Emeklilik Sistemine Bakış Açısını Test Etmeye Yönelik Bir Araştırma”, Yükseköğretim

- Kurulu Başkanlığı, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden alınmıştır.
- EGM. (2013). “Emeklilik Gözetim Merkezi, Haftalık İstatistikler”, 14.04.2013 tarihinde EGM İnternet Sitesi http://web2.egm.org.tr/webegm2/chart/besgosterge/wg_sirketview_tablolu.asp?raportip=10, adresinden alınmıştır.
- Gedikli, B. (2013). “BES’ten kim kazanacak?”, 19.04.2013 tarihinde, Ekonomi Habertürk İnternet Sitesi, <http://ekonomi.haberturk.com/is-yasam/haber/810042-besten-kim-kazanacak> adresinden alındı.
- Gelir İdaresi Daire Başkanlığı. (2013). “Gelir Vergisi Tarifesi”, 09.02.2013 tarihinde Gelir İdaresi Başkanlığı İnternet Sitesi, <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=1413> adresinden alınmıştır.
- Gujarati, D. N. (2003), “Basic Econometrics”, McGraw-Hill
- Gültekin-Karakaş, D. (2009), “Hem Hasımız Hem Hısımız- Türkiye Finans Kapitalinin Dönüşümü ve Banka Reformu”
- ILO. (1944), “Declaration concerning the aims and purposes of the International Labour Organisation, (Philadelphia Declaration)”, 5-6. 16.05.2013 tarihinde Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Resmi İnternet Sitesi http://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/1944/44B09_10_e_f.pdf adresinden alınmıştır.
- ILO. (1995), “Finans Sektör Sorunları”, içinde Ferhat Akyüz, Türkiye’de Sosyal Güvencesizliğin İnşası.
- İTO. (1999). “Türk Sosyal Güvenlik Sistemi’nde Arayışlar: Özelleştirme ve Yeniden Yapılanma”, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No. 199-69, 208-210.
- Kaydu Z. (2006). “Bireysel Emeklilik Sisteminde Tüketici Profillerinin Farklılaşması: Antalya ve Isparta İllerinin Karşılaştırılması Örneği”, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden alınmıştır.
- Koban H. (2008). “Bireysel Emeklilik Sisteminde Pazarlama: Tüketici Algıları Üzerine Bir Araştırma”, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden alınmıştır.
- OECD. (2013). “Global Pension Statistics”, 27.05.2013 tarihinde, OECD İnternet sitesi: http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=PNNI_NEW adresinden alındı.
- Özel Ö., Yalçın C. (2013). “Yurtiçi Tasarruflar ve Bireysel Emeklilik Sistemi: Türkiye’deki Uygulamaya İlişkin Bir Değerlendirme, Merkez Bankası Yayını”. 16.05.2013 tarihinde, TCMB internet sitesi, <http://tcmb.gov.tr/> adresinden alındı.
- Özsuca, Ş. (2003). “Küreselleşme ve Sosyal Güvenlik Krizi”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 58-2, 12. 23.04.2013 tarihinde Ankara Üniversitesi Açık Erişim Sistemi, <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/2506/> adresinden alındı.

- Özdemir, A. (2013).“Emeklilik hayal, güvence laf oldu”, 2013 tarihinde Evrensel Gazetesi İnternet Sitesi <http://www.evrensel.net/news.php?id=55612> adresinden alınmıştır.
- Samancı S. (2010). “Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sisteminin Analizi ve Tüketicilerin Yaklaşımları Üzerine Bir Araştırma (Ankara İl Örneği)” , Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden alınmıştır.
- Şahin Ş., Tılıç H., Elveren A. (2008). “The Individual Pension System In urkey: A Gendered Perspective”, http://www.academia.edu/1613288/The_Individual_Pension_System_in_Turkey_A_Gendered_Perspective adresinden alınmıştır.
- SPK. (2013). 14.04.2013 tarihinde, SPK İnternet Sitesi <http://www.spk.gov.tr/apps/MutualFundsPortfolioValues/FundsInfosFP.aspx?ctype=E&submenuheader=0> adresinden alınmıştır.
- Şenesen, Ü. (2007). “İstatistik - Sayıların Arkasını Anlamak”, Literatür Yayıncılık, Üçüncü Basım.
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı. (1999). “09.12.1999 Tarihli IMF Niyet Mektubu”, 25.04.2013 tarihinde TCMB İnternet Sitesi, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/imf/mektup.html> adresinden alınmıştır.
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı. (2000). “18.12.2000 Tarihli IMF Niyet Mektubu”, 25.04.2013 tarihinde TCMB İnternet Sitesi, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/niyet/mektup.html> adresinden alınmıştır.
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı. (2010). “Bireysel Emeklilik Sisteminde Kullanılacak Muhtemel Birikim Ve Geri Ödeme Tablolarına İlişkin Genelge”, 29.05.2013 tarihinde Emeklilik Gözetim Merkezi İnternet Sitesi http://www.egm.org.tr/cma_test/staticfiles/files/mevzuat/genelge36.pdf adresinden alınmıştır.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (1989). “Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990 – 1994”, 25.04.2013 tarihinde T.C. Kalkınma Bakanlığı İnternet Sitesi: <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/View/13741/plan6.pdf> adresinden alındı.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (1995). “Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996 – 2000”, 117, 25.04.2013 tarihinde T.C. Kalkınma Bakanlığı İnternet Sitesi: <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/View/13742/plan7.pdf> adresinden alındı.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2000). “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001 – 2005”, 25.04.2013 tarihinde T.C. Kalkınma Bakanlığı İnternet Sitesi: <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/View/13743/plan8.pdf> adresinden alındı.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2001). “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyon Raporu”, 25.04.2013 tarihinde T.C. Kalkınma Bakanlığı İnternet Sitesi: <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC49C855C86828FA2E> adresinden alındı.
- T.C. Resmi Gazete. (2001a). “Resmi Gazete”, Tarih: 07.04.2001, No: 24366
- T.C. Resmi Gazete. (2001b). “Resmi Gazete”, Tarih: 10.07.2001, No: 24458

- T.C. Resmi Gazete. (2004). “Resmi Gazete”, Tarih: 12.07.2004, No: 25520
- T.C. Resmi Gazete. (2012). “Resmi Gazete”, Tarih: 29.06.2012, No: 28338
- TES-AR. (1993). “Türkiye’de Esnaf ve Sanatkârlar ve Küçük İşletmeler Kesimine Yönelik Sosyal Güvenlik Sisteminin Değerlendirilmesi”, TES-AR Yayınları no:8, 177-215.
- TİSK. (1993). “Dünyada Sosyal Güvenlik Alanındaki Gelişmeler ve Türkiye”, TİSK inceleme yayınları no:11, 13-16.
- TİSK. (1997). “Gelişmiş ülkelerde ve Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Yeniden Yapılandırılması”, TİSK inceleme yayınları no. 18, 13-17.
- TOBB. (1993). “TOBB, Sosyal Güvenlik, Sosyal Güvenlik Özel İhtisar Raporu, 271-274”, içinde Ferhat Akyüz, Türkiye’de Sosyal Güvencesizliğin İnşası, 219-220.
- TOBB. (2011). “TOBB Başkanlarının Genel Kurul Konuşmaları 2. Cilt”,603. 16.05.2013 tarihinde, TOBB internet sitesi, <http://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2ciltyenison.pdf> adresinden alınmıştır.
- TÜSİAD. (1996). “Emekli ve Mutlu: Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Sorunları, Çözüm Önerileri ve Özel Sigortacılık Girişimi”, Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği, Yayın no. TÜSİAD-T/96-1/193.
- TÜSİAD. (1997). “Türk Sosyal Güvenlik Sistemi’nde Yeniden Yapılanma”, Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği, Yayın no. TÜSİAD-T/97-10/217, 3-6.
- Yanardağ Ö. (2010). “Türkiye’ de Sosyal Güvence Sistemi ve Bireysel Emeklilik Sisteminin Etkinliği: Muğla İli Üzerine Ampirik Bir İnceleme” , Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden alınmıştır.

EKLER

EK A

İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Güncellendi

- Kalkınma Bakanlığı, en son 2003 yılında yayımlanan "İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması'nı (SEGE) güncelledi.

Yeni teşvik sistemine dayanak teşkil eden SEGE 2011'de, daha önce İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Bursa, Eskişehir, Tekirdağ ve Antalya ile birlikte ilk 10'da yer alan Yalova ve Adana'nın yerini Denizli ile Muğla aldı.

2003 yılında yapılan çalışmada oluşturulan sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında 10'uncu sırada yer alan Antalya 5'inci sıraya yükselirken, 5'inci sıradaki Bursa 6'ıncı sıraya geriledi.

Daha önce 8'inci sırada yer alan Adana 16'ıncı, 9'uncu sırada yer alan Yalova da 13'üncü sıraya düştü.

Kalkınma Bakanlığı'ndan yapılan açıklamaya göre, SEGE-2011 çalışması ile illerin gelişmişlik düzeyleri farklı alanlardan seçilen değişkenler yardımıyla ölçüldü, bu ölçüm ve analizler sonucunda, il sıralamaları yapıldı ve aynı özelliklere sahip il grupları belirlendi.

Bu çalışma ile illerin iktisadi ve sosyal kalkınma yolundaki performanslarının izlenmesi mümkün hale geldi.

SEGE çalışmasının sonuçları özellikle; bölge, il ve ilçe düzeyinde karşılaştırmalı politika tespitinde ve uygulamasında kullanılıyor.

Belediyelere ve il özel idarelerine kaynak tahsis edilmesi, kamu kurum ve kuruluşlarının personel atamaları ve özlük haklarının düzenlenmesi ile kalkınma ajansları merkezi bütçe paylarının belirlenmesi gibi bölgesel niteliği olan kamu politikalarının uygulanmasında önemli bir kıstas olarak kullanılan SEGE çalışmasına 10'un üzerinde kanun ile ikincil mevzuatta atıf yapılıyor.

-Çalışmada kullanılan göstergeler-

Açıklamaya göre, SEGE-2003 çalışmasında 10 alt kategoride 58 adet değişken kullanılmıştı. Yeni teşvik sistemine de dayanak teşkil eden SEGE-2011 çalışması ise demografi, eğitim, sağlık, istihdam, rekabetçi ve yenilikçi kapasite, mali kapasite, erişilebilirlik ile yaşam kalitesi olmak üzere 8 alt kategoride, çoğunluğu 2009-2010 yıllarına ait 61 değişken kullanılarak hazırlandı.

Çalışmada kullanılan değişkenlerin seçiminde ilin ülke içindeki ekonomik ağırlığı ve potansiyeli, sosyal gelişmişlik seviyesi, ortalama bireysel refah düzeyi, il ölçeğinde ekonomik ve sosyal gelişmişlik ile bireysel refah arasındaki kümülatif denge ve veri teminine ilişkin süreklilik hususları gözetildi.

-İki çalışma karşılaştırılabilir değil-

Açıklamaya göre, eski göstergelerden 25'i yeni çalışmada yer aldı, ancak SEGE-2003 ile SEGE-2011 çalışmaları farklı değişken setlerinin kullanılması nedeniyle "karşılaştırılabilir" nitelikte değil.

Kırsal nüfus başına tarımsal kredi miktarı, il bazında GSYH gibi 2003 çalışmasında var olan göstergelerden bir kısmı önemini yitirmesi, üretilmemesi veya ikame değişken kullanılması gibi nedenlerle yeni çalışmanın değişken listesinden çıkarıldı.

Hane başına ADSL abone sayısı, internet bankacılığı, marka ve patent oranları gibi son dönemde giderek önemi artan alanlara yönelik yeni değişkenler çalışmaya dahil edildi.

-Yöntem-

Yeni SEGE çalışmasında önceki SEGE çalışmalarında olduğu gibi Temel Bileşenler Analizi kullanılarak, il sıralamaları elde edildi. Bu analiz yöntemi, bir örneğe ait çok sayıda birbiriyle ilişkili değişkeni boyut indirgeme yöntemiyle bağımsız yeni bir değişken haline getirerek illerin göreceli performansını ortaya koyuyor.

Uluslararası pek çok sıralama ve endeksleme çalışmasında kullanılan bu yöntem, bilimsel tabanı güçlü test edilmiş ve objektif bir yapıya sahip. İstatistik yazılımlarıyla hesaplanan sonuçlara dışarıdan herhangi bir müdahale yapılması söz konusu değil.

Araştırma, yayıma hazır hale getirilmesini takiben bütün detaylarıyla kamuoyu ile paylaşılacak. Veri üretimi ve temininin sağlanması durumunda, SEGE çalışmaları yıllık veya 2 yılda bir yenilenebilecek.

EK-1: İLLERİN SOSYO-EKONOMİK GELİŞİMİŞLİK SIRALAMASI (SEGE-2011)

İl Kodu	İller	SEGE 2011 Sırası	İl Kodu	İller	SEGE 2011 Sırası
TR100	İstanbul	1	TRB11	Malatya	42
TR510	Ankara	2	TR332	Afyon	43
TR310	İzmir	3	TR905	Artvin	44
TR421	Kocaeli	4	TRA12	Erzincan	45
TR611	Antalya	5	TR631	Hatay	46
TR411	Bursa	6	TR821	Kastamonu	47
TR412	Eskişehir	7	TR813	Bartın	48
TR323	Muğla	8	TR722	Sivas	49
TR211	Tekirdağ	9	TR833	Çorum	50
TR322	Denizli	10	TR823	Sinop	51
TR424	Bolu	11	TR903	Giresun	52
TR212	Edirne	12	TR633	Osmaniye	53
TR425	Yalova	13	TR822	Çankırı	54
TR222	Çanakkale	14	TR712	Aksaray	55
TR213	Kırklareli	15	TR713	Niğde	56
TR621	Adana	16	TR832	Tokat	57
TR721	Kayseri	17	TRB14	Tunceli	58
TR422	Sakarya	18	TRA11	Erzurum	59
TR321	Aydın	19	TR632	Kahramanmaraş	60
TR521	Konya	20	TR902	Ordu	61
TR612	Isparta	21	TR906	Gümüşhane	62
TR221	Balıkesir	22	TRC13	Kilis	63
TR331	Manisa	23	TRA13	Bayburt	64
TR622	Mersin	24	TR723	Yozgat	65
TR334	Uşak	25	TRC12	Adıyaman	66
TR613	Burdur	26	TRC22	Diyarbakır	67
TR413	Bilecik	27	TRA22	Kars	68
TR812	Karabük	28	TRA23	Iğdır	69
TR811	Zonguldak	29	TRC32	Batman	70
TRC11	Gaziantep	30	TRA24	Ardahan	71
TR901	Trabzon	31	TRB13	Bingöl	72
TR522	Karaman	32	TRC21	Şanlıurfa	73
TR831	Samsun	33	TRC31	Mardin	74
TR904	Rize	34	TRB21	Van	75
TR423	Düzce	35	TRB23	Bitlis	76
TR714	Nevşehir	36	TRC34	Siirt	77
TR834	Amasya	37	TRC33	Şırnak	78
TR333	Kütahya	38	TRA21	Ağrı	79
TRB12	Elazığ	39	TRB24	Hakkari	80
TR715	Kırşehir	40	TRB22	Muş	81
TR711	Kırkkale	41			

EK-2: SEGE-2011 GÖSTERGELERİ

	Demografik Göstergeler
1	Nüfus Yoğunluğu
2	Yaşa Özel Doğurganlık Oranı (15-49 yaş)
3	Genç Bağımlı Nüfus Oranı (0-14 yaş)
4	Net Göç Hızı
5	Şehirleşme Oranı
	Eğitim Göstergeleri
1	Okuryazar Nüfus Oranı
2	Okuryazar Kadın Nüfusunun Toplam Kadın Nüfusuna Oranı
3	Genel Ortaöğretim Net Okullaşma Oranı
4	Mesleki ve Teknik Liseler Okullaşma Oranı
5	İlin YGS Ortalama Başarı Puanı
6	Yüksek Okul veya Fakülte Mezunu Nüfusun 22+ Yaş Nüfusa Oranı
	Sağlık Göstergeleri
1	Yüz Bin Kişiye Düşen Hastane Yatak Sayısı
2	On Bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı
3	On Bin Kişiye Düşen Diş Hekimi Sayısı
4	On Bin Kişiye Düşen Eczane Sayısı
5	Yeşil Kart Sahibi Nüfusun İl Nüfusuna Oranı
	İstihdam Göstergeleri
1	İşsizlik Oranı
2	İşgücüne Katılma Oranı
3	Çalışma Çağındaki Nüfusun (15 - 64 yaş arası) Toplam Nüfus İçerisindeki Oranı
4	İmalat Sanayi İstihdamının Sigortalı İstihdam İçindeki Oranı
5	Sosyal Güvenlik Kapsamındaki Aktif Çalışanların Toplam Nüfusa Oranı
6	Ortalama Günlük Kazanç
7	Ortalama Günlük Kazanç - Kadın
8	İstihdam Oranı
	Rekabetçi ve Yenilikçi Kapasite Göstergeleri
1	İl İhracatının Türkiye İçindeki Payı
2	Kişi Başına Düşen İhracat Tutarı
3	İmalat Sanayi İşyerlerinin Türkiye İçindeki Payı
4	İmalat Sanayi Kayıtlı İşyeri Oranı
5	Kişi Başı İmalat Sanayi Elektrik Tüketimi
6	Organize Sanayi Bölgesinde Üretim Yapılan Parsellerin Türkiye İçindeki Payı
7	Küçük Sanayi Sitesi İşyeri Sayısının Türkiye İçindeki Payı
8	Yeni Kurulan Şirketlerin Toplam Sermayesinin Türkiye İçindeki Payı
9	On Bin Kişiye Düşen Yabancı Sermayeli Şirket Sayısı
10	Yüz Bin Kişiye Düşen Marka Başvuru Sayısı
11	Yüz Bin Kişiye Düşen Patent Başvuru Sayısı
12	Yüksek Lisans ve Doktora Sahibi Nüfusun 30+ Yaş Nüfusa Oranı
13	Kırsal Nüfus Başına Düşen Tarımsal Üretim Değeri
14	Turizm Yatırım-İşletme ve Belediye Belgeli Yatak Sayısının Türkiye İçindeki Payı
15	Teşvik Belgeli Yatırım Tutarının Türkiye İçerisindeki Payı

Mali Kapasite Göstergeleri	
1	İldeki Banka Kredilerinin Türkiye İçindeki Payı
2	İldeki Tasarruf Mevduatının Türkiye İçindeki Payı
3	Kişi Başına Düşen Banka Mevduatı Tutarı
4	Bin Kişiye Düşen İnternet Bankacılığında Aktif Bireysel Müşteri Sayısı
5	Bin Kişiye Düşen İnternet Bankacılığında Aktif Kurumsal Müşteri Sayısı
6	Kişi Başına Düşen Bütçe Gelirleri
7	İl Vergi Gelirinin Türkiye İçindeki Payı
Erişilebilirlik Göstergeleri	
1	Kırsal Kesim Asfalt-Beton Köy Yolu Oranı
2	İlin En Yakın Havaalanına Uzaklığı
3	Hane Başına Genişbant Abone Sayısı
4	Kişi Başına Düşen GSM Abone Sayısı
5	İlin Otoyol ve Devlet Yollarına Göre yük-km Değerleri
6	Toplam Demiryolu Hattının Yüzölçümüne Oranı
Yaşam Kalitesi Göstergeleri	
1	Bin Kişiye Düşen AVM Brüt Kiralanabilir Alan Oranı
2	Kanalizasyon Şebekesi ile Hizmet Verilen Belediye Nüfusunun Toplam Belediye Nüfusuna Oranı
3	Kişi Başı Mesken Elektrik Tüketimi
4	On Bin Kişiye Düşen Özel Otomobil Sayısı
5	Kükürtdioksit (SO ₂) Ortalama Değeri
6	Partiküler Madde (Duman) Ortalama Değeri
7	Sosyal Güvenlik Kapsamı Dışında Kalan Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı
8	Yüz Bin Kişiye Düşen Ceza İnfaz Kurumuna Giren Hükümlü Sayısı
9	Yüz Bin Kişiye Düşen İntihar Vakası Sayısı
Değişken Sayısı : 61	

EK B

Hazine Müsteşarlığından: (Sigortacılık Genel Müdürlüğü)23.08.2010

BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİNDE KULLANILACAK MUHTEMEL BİRİKİM VE GERİ ÖDEME TABLOLARINA İLİŞKİN GENELGE

(2010/10)

Bu Genelge, bireysel emeklilik sisteminde çeşitli aşamalarda, katılımcıların bilgilendirilmesine yönelik olarak emeklilik şirketlerince ("şirket") sunulacak muhtemel birikim ve geri ödeme tablolarının hazırlanmasında uygulanacak esasların belirlenmesi amacıyla hazırlanmıştır.

I. Giriş ve Biriktirme Dönemi Tablolarına İlişkin Esaslar

Muhtemel Birikim Tablosu

1. Sisteme giriş aşamasında katılımcılara sunulacak muhtemel birikim tablosu şirketlerce katılımcının talebine göre genel bazlı veya plan bazlı olarak hazırlanabilir. Bu tablo ayrıca, biriktirme dönemi süresince çeşitli aşamalarda yeniden hazırlanıp katılımcıya sunulabilir.

2. Genel bazlı tablolar için, Emeklilik Gözetim Merkezi ("EGM") tarafından hazırlanan muhtemel birikim tabloları veya EGM'nin hesaplamalarda dikkate aldığı esaslar ve parametreler kapsamında şirket tarafından hazırlanan tablolar kullanılabilir.

3. Hazırlanacak tablolarda net (fon işletim gideri kesintisi sonrası) reel getiri oranları kullanılır. Net reel getiri oranı şirketin ilgili planda sunmuş olduğu fonların fon işletim gideri kesintisinin son takvim yılı sonundaki (son iş günü) ağırlıklı ortalaması, muhtemel brüt reel getiri oranından çıkartılarak hesaplanır. Bu hesaplamalarda kullanılacak muhtemel brüt reel getiri oranı, 1. senaryoda yıllık %10, 2. senaryoda ise yıllık %6 olarak alınır.

4. Tablolarda, katılımcının emeklilik hakkı kazanarak sistemden ayrılacağı kabul edilir ve bu nedenle emeklilik hakkı kazanmadan ayrılmalara ilişkin tablo düzenlenmez. Bununla birlikte, biriktirme dönemindeki yıllar itibarıyla oluşabilecek birikim tutarları da tabloda gösterilebilir.

5. Yapılacak projeksiyonlarda esas olarak, katılımcı tarafından emeklilik dönemine (emeklilik hakkını kullanmaya karar verildiği döneme) kadar enflasyonsuz ortamda ve sabit bir tutarda düzenli aylık katkı payı ödemesi yapılacağı kabul edilir; düzenli katkı payının dışında katkı payı ödemesi yapılmadığı varsayılır. Bununla birlikte, sisteme veya şirketin planına giriş sırasında tek seferde yapılması kaydıyla, toplu ödemeler de dikkate alınabilir. Ancak bu durumda yıllık brüt asgari ücretin ve katılımcının brüt ücretinin %10'unun üzerindeki tutarın vergi matrahından indirilemeyeceği tablonun açıklamalarında belirtilir.

6. Bir yıldan kısa vadeler için yapılacak hesaplamalarda, aylık fon işletim gideri kesintisi oranı "günlük fon işletim gideri kesintisi x 30" formülüyle hesaplanır. Yıllık getiri oranlarının aylık baza indirgenmesinde ise, $[(1+\text{net reel getiri oranı})^{(1/12)}]-1$ formülü kullanılır.

7. Katkı payının dövize veya başka herhangi bir endeks değerine bağlı olarak belirlenmiş olduğu hallerde, tüm hesaplamalar ilgili emeklilik planında belirtilen kurlar veya endeks değerleri (TCMB Döviz Alış Kuru, TCMB Efektif Satış Kuru, vb.) kullanılarak Türk Lirası bazında yapılır. Türk Lirası tutarlar hesaplanırken, ilgili döviz veya endeksin, tablonun hazırlandığı tarihteki kuru/değeri esas alınır ve döviz kurlarının gelecekteki değerleri hakkında bir öngörüle bulunulmaz.

8. Projeksiyonlarda, yönetim gideri kesintisi yapıldıktan sonra kalan katkı payı tutarının net reel getiri oranıyla yatırıma yönlendirildiği varsayılır. Giriş aidatı kesintisi, katkı payından bağımsız olarak tahsil edildiği için hesaplamalarda dikkate alınmaz.

9. Muhtemel birikim tablosunda, emeklilik hakkı kazanılarak sistemden çıkışta uygulanan vergi kesintisi sonrası değerler ayrıca gösterilir.

10. Katılımcılara sunulan ek fayda ve promosyon uygulamaları hesaplamalara dahil edilmez.

Vergi Teşviki Tablosu

Vergi Teşviki Tablosu, katılımcının ödemiş olduğu katkı payını vergi matrahından indirmesiyle oluşacak vergisel avantajı göstermek üzere hazırlanır. Tabloda, katılımcının beyanı doğrultusunda katılımcının tabi olduğu gelir vergisi oranı dikkate alınır. Bu oran bilinmiyorsa katılımcının, biriktirme dönemi boyunca ortalama olarak %27'lik vergi oranına tabi olduğu varsayılır ve 100 TL'lik katkı payı ödemesi için 27 TL daha az gelir vergisi ödeyeceği kabul edilir. Tabloda, yıllık asgari brüt ücret ve katılımcının brüt aylık ücreti ile ilgili sınırlamalar dikkate alınır, ancak, katılımcının ilerleyen yıllardaki gelir artışları vergi avantajı hesaplamasında dikkate alınmaz ve brüt asgari ücretin reel olarak artmayacağı kabul edilir. Vergi teşviki, Vergi Teşviki Tablosuna ek olarak birikim tablosunda da gösterilebilir.

Muhtemel ProgramlıGeri Ödeme Tablosu

1. Sisteme giriş aşamasında isteyen katılımcıya sunulacak olan Muhtemel Programlı Geri Ödeme Tablosukatılımcıya genel fikir vermek amacıyla hazırlanır. Bu bağlamda, EGM tarafından hazırlanan muhtemel programlı geri ödeme tabloları veya EGM'nin hesaplamalarda dikkate aldığı esaslar ve parametreler kapsamında şirket tarafından hazırlanan tablolar katılımcılara sunulur.

2. Tabloda, enflasyonsuz bir ortam varsayılır ve net reel getiri oranı yıllık %3 olarak alınır.

3. Program dahilinde yapılacak ödemelerin; emeklilik hakkı kazandıktan sonra ve aksi katılımcı tarafından talep edilmedikçe aylık olarak dönem sonlarında yapılacağı, katılımcıya ara bir dönemde ek ödemede bulunulmayacağı, emeklilik hakkı kazanılan yaş da dikkate alınarak emeklilik yaşından itibaren 10, 15 veya 20 yıl boyunca ödemede bulunulacağı kabul edilir ve tabloda ödemelerin vergi sonrası net tutarı gösterilir.

II. Emeklilik Dönemi Tablolarına İlişkin Esaslar

Sistemden emekliliğe hak kazanan veya iki yıl içinde hak kazanacak olan katılımcılara, isteğe bağlı olarak aşağıda belirtilen tablolar sunulur.

Muhtemel ProgramlıGeri Ödeme Tablosu

1. Muhtemel Programlı Geri Ödeme Tablosugeneral bazlı veya ürün bazlı olarak hazırlanabilir. Ürün bazlı hazırlanacak tablo, ilgili şirketin gelir planı ile ilişkili olarak hazırlanır.

2. Genel bazlı tablolar için, Emeklilik Gözetim Merkezi ("EGM") tarafından hazırlanan muhtemel programlı geri ödeme tabloları veya EGM'nin hesaplamalarda dikkate aldığı esaslar ve parametreler kapsamında şirket tarafından hazırlanan tablolar kullanılabilir.

3. Tabloda, enflasyonsuz bir ortam varsayılır ve fon işletim gideri kesintisi yapıldıktan sonra bulunan net reel getiri oranı kullanılır. Net reel getiri oranı, şirketin ilgili gelir planında sunmuş olduğu fonların fon işletim gideri kesintisinin son takvim yılı sonundaki (son iş günü) ağırlıklı ortalaması, muhtemel brüt reel getiri oranından çıkartılarak hesaplanır. Bu hesaplamalarda kullanılacak muhtemel brüt reel getiri oranı, 1. senaryoda yıllık %6, 2. senaryoda ise yıllık %4 olarak alınır.

4. Program dahilinde yapılacak ödemelerin; emeklilik hakkı kazandıktan sonra ve aksi katılımcı tarafından talep edilmedikçe aylık olarak yapılacağı, katılımcıya ara bir dönemde ek ödemede bulunulmayacağı, emeklilik hakkı kazanılan yaş da dikkate alınarak emeklilikten itibaren 5, 10, 15, 20 veya 30 yıl boyunca ödemede bulunulacağı kabul edilir ve tabloda ödemelerin vergi sonrası net tutarı gösterilir.

Yıllık Gelir Sigortası Muhtemel Geri Ödeme Tablosu

1. Yıllık Gelir Sigortası Muhtemel Geri Ödeme Tablosuürün bazlı olarak hazırlanır. Herhangi bir yıllık gelir sigortası ürünü olmayan şirketler bu tabloyu sunamaz.

2. Tabloda, emekliliğe hak kazanma aşamasında katılımcının emeklilik hesabındaki muhtemel birikimi (vergi sonrası net tutar) veya katılımcı tarafından istenen tutar dikkate alınır.

III. Tablolara Konulacak Açıklamalar

1. Hazırlanan tablolara, tabloların sunumunda kullanılan aynı yazı karakteri ve puntoda koyu harfler kullanılarak aşağıda belirtilen açıklamalar eklenir.

a) Muhtemel Birikim Tablosuna konulacak açıklamalar;

“Emeklilik döneminde ulaşacağınız birikim tutarı fon tercihleriniz ve yatırım getirilerine göre değişkenlik gösterebilir. Burada yapılan hesaplamalar sonucu ulaşılan tutar tahmini bir tutar olup, şirketimiz bu tutarın gerçekleşeceği konusunda garanti vermemektedir.”

“1. ve 2. senaryo kapsamında sunulan reel getiri oranları, plan kapsamında alınabilecek fonların fon işletim gideri kesintisinin son takvim yılı sonundaki (son iş günü) ağırlıklı ortalaması düşülerek ulaşılan net oranları göstermektedir. Uygulamada gerçekleşecek kesinti oranı, tercih edeceğiniz fonların fon işletim gideri kesintilerine bağlı olarak değişmektedir. Bunun yanı sıra, yatırım aşamasında vergilendirme yapılmadığı için fon işletim gideri kesintisi sonrası getiri oranı aynı zamanda vergi sonrası net getiri oranını ifade etmektedir. Bununla birlikte, sistemden ayrılma sırasında toplam birikim değeri üzerinden vergi kesintisi yapılmaktadır.”

“Bu tabloda, katkı payı tutarınızın emeklilik dönemine kadar sabit kalacağı ve tablodaki hesaplamaların enflasyonun etkisinden arındırılması için enflasyonun sıfır olacağı varsayılmaktadır.”

b) Vergi Teşviki Tablosuna, vergi avantajından kimlerin nasıl yararlanabileceğine ilişkin açıklamalar konulur.

c) Muhtemel Programlı Geri Ödeme Tablosuna konulacak açıklama;

“Emekliliğe hak kazandıktan sonra birikimlerin bir program dahilinde geri ödenmesi kapsamında, emeklilik birikimlerinizin korunması açısından, genel olarak daha muhafazakar ve risksiz bir yatırım stratejisi benimsenmesi beklenmektedir. Bu dönemde alacağınız gelir, tercih edeceğiniz gelir planı, fon tercihleriniz ve yatırım gelirleri ile ödeme sıklığına bağlı olarak değişebilir.”

ç) Yıllık Gelir Sigortası Muhtemel Geri Ödeme Tablosuna konulacak açıklama;

“Yıllık gelir sigortası sözleşmesi, emeklilik sözleşmesinin bir parçası olmayıp, emekliliğe hak kazanıldıktan sonra isteğe bağlı olarak düzenlenebilecek ayrı bir sözleşmedir.”

2. Tablolara “Daha detaylı bilgi için Emeklilik Gözetim Merkezinin www.emeklilik.egm.org.tr internet sitesini ziyaret edebilirsiniz.” açıklaması konulur.

3. Tablolara yukarıda yer alan açıklamalarla aksi bir kanaat oluşturmayacak veya anlam karışıklığına sebep olmayacak ek açıklamalar konulabilir.

IV. İptal Edilen Genelge

24/07/2009 tarihli ve 2009/10 sayılı “Bireysel Emeklilik Sisteminde Kullanılacak Muhtemel Birikim ve Geri Ödeme Tablolarına İlişkin Genelge” iptal edilmiştir.

V. Yürürlük

Bu Genelge yayımından 3 ay sonra yürürlüğe girer.

ÖZGEÇMİŞ

Sertaç Babat 1987 Adana doğumludur. 2005 yılında İsmail Safa Özler Anadolu Lisesi'nden mezun olduktan sonra Marmara Üniversitesi İktisat bölümünü bitirdi. Eğitimine, 2010 yılında itibaren İstanbul Teknik Üniversitesi İktisat Yüksek Lisans bölümüne devam etmektedir.

